

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSLAM HUKUKUNDA MİZAH

Mehmet Naim Çapras

Diyarbakır 2014

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSLAM HUKUKUNDA MİZAH

Mehmet Naim Çapras

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Tayyib Kılıç

Diyarbakır 2014

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İslam Hukukunda Mizah” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/08/2014

Mehmet Naim Çapras

KABUL VE ONAY

Mehmet Naim apras tarafından hazırlanan İslam Hukukunda Mizah adındaki çalışma, 11/08/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Yrd. Doç. Dr. Necmi DERİN (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Aydın TAş (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ (Danışman)

Enstitü Müdürü

..../..../20..

ÖNSÖZ

Hamd Allah’a, salât ve selam ise Resulüne, O’nun ehline, ashabına ve kıyamete kadar hidayete tabi olanlara olsun.

İslam dini, insanın her söz ve eylemine bir değer biçer ve bunlara dair hükümler verir. Bu değerler şer’i hükümler olarak bilinen farz-vacip, mendup, mubah, mekruh ve haram’dır. İnsanın yaptığı her bir eylem bu beş hükümden birine tekabül etmektedir.

Sevinç, keder, acı, ümit, öfke, korku gibi duygular, insanın harici dünyasına da inikâs ederek hayatında bir şekilde etkide bulunurlar. Bu duyguların dışı vurumunda tezahür eden ameller de mezkûr fıkhi kriterler içinde değerlendirilir, farzdan harama doğru uzanan hükümlerin birisine tealluk eder.

İnsanın en çok yaşadığı, belki de yaşamak istediği duygu, sevinç/mutluluk halidir. Bu duygunun yaşanmasını sağlayan meşru veya gayrı meşru pek çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan biri ve en yaygın olanı mizahtır. Hayatın pek çok alanını kuşatan İslam fikhının, fıkralardan şakalara, karikatürlerden reklam piyasasına, tiyatrodan sinema sektörüne kadar görsel ve işitsel olarak hayatın pek çok alanında varlık gösteren mizah olgusu ile ilgili hükümleri vardır. Ancak espritüel bir mizaca sahip olan pek çok Müslümanın bu hükümlerden haberdar olmaması, binaenaleyh kendisini veya başkasını mutlu etmek için bu konuda gelişi güzel davranması, hatta menfi bazı hukuki sonuçları olabilecek söz ve davranışları dahi mizaha alet etme gibi hususları dikkate alarak ‘**İslam Hukukunda Mizah**’ konusunu tez konusu olarak seçtik.

Tezin amacı; bu çalışma, üç temel amaca matuf olarak hazırlanmıştır:

1. Mizahın kavramsal çerçevesini oluşturduktan sonra, mizahın nedenlerini, tarihi arka planını ve edebiyattaki yerini kısaca irdelemek.

2. Mizahın bizzat kendisinin İslam hukuku nezdindeki hükmünü ortaya koymak.

3. Taharet ve ibadetlerden, aile hukuku ve ceza hukukuna kadar pek çok alanda sözel veya eylemsel mizahla bazı tasarruflarda bulunan kişinin İslam hukuku nezdindeki durumu ve ilgili nasslar doğrultusunda ulemanın bu tasarruflar hakkındaki yorumlarını genel anlamda ortaya koymak ve değerlendirmektir.

Bana büyük emeği geçen ders hocalarıma ve özellikle danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ'a şükranlarımı sunuyor, Rabbimin hepimizi bu çalışmamda ve tüm hayırlı işlerde muvaffak etmesini diliyorum.

Mehmet Naim ÇAPRAS

Diyarbakır - Mayıs 2014

ÖZET

Duygularıyla var olan insan, davranışlarını da çoğu zaman duygularına göre tayin eder. Duygular kendi içinde olumlu veya olumsuz şeklinde tasnif edilebildikleri gibi, bu duyguların birer sonucu olan söz ve davranışlar da olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilmektedirler. İslam dini, duygularla yaratılmış olan insanın bu duygularını görmezden gelmemiştir. Bu duyguları ihmal etmediği gibi, başıboş da bırakmamış; hangi duyguların kime karşı ve hangi şartlarda kullanılabileceğini zapt-u rapt altına almıştır. Her duyguyu Allah'ın hoşnutluğuna ya da hoşnutsuzluğuna bina etmiştir.

Duygular arasında en çok arzulanan mutlu olma ve mutlu etme duygusudur. Gerek mutlu olma ve gerekse mutlu etmenin de Allah'ın hoşnut olduğu ve hoşnut olmadığı halleri vardır. Bir fakire yardım etmek, birisine müjdeli bir haber vermek, yalan ve tahkirden uzak bir espriyle çevresindekileri güldürmek Allah'ın hoşnut olduğu haller iken, birileriyle alay ederek eğlenmek, yalan söyleyerek muhataplarını güldürmek, başkalarına zulmederek mutlu olmak ise Allah'ın hoşnut olmadığı durumlardandır.

Mizah, insanlar arası mutluluğun en önemli iletişim kanallarındandır. Sevinmenin ve sevdirmenin en önemli araçlarından biri olan mizahın da haddizatında meşru olanı ve meşru olmayanı olduğu gibi, ister meşru olanıyla, ister de meşru olmayanıyla yapılan bir davranış veya söylenen bir sözün sahibine yüklediği bazı sorumluluklar veya müeyyideler olmaktadır.

Hayatın pek çok alanında son derece rahat ve yaygın bir şekilde kullanılan mizahla ilgili olarak, Müslüman birey ve toplumun nelere dikkat etmesi gerektiğini bilmeleri dini bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun idraki oranında meşru mizahın icra edilmesi mümkün olabileceği gibi, mizahın meşru yer ve şekillerde kullanımı da imkân dâhilinde olacaktır.

İbadetlerden aile hukukuna kadar fikhın pek çok konusunda mizahla ilintili başlıklar vardır. Bu başlıklardan günlük hayatta en çok karşılaşılan bazı konulara ışık tutmakla, mizahla ilgili sağlıklı ve dengeli bir duruşun sergilenmesi büyük oranda mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler

Mizah, İslamî Mizah, İslam Hukukunda Mizah, Şaka, Latife, Hiciv, Hezel.

ABSTRACT

Human beings exist with emotions and often behave in accordance with their emotions. Emotions can be classified as positive ones and negative ones, likewise statement and behaviours which result from emotions can be described as positive ones and negative ones. Islam has not ignored these emotions of human beings. However Islam has not given free rein to these emotions, either; and has placed sanctions on showing which emotion in what situation and to whom. Islam has built each emotion on content or discontent of Allah.

Being happy and making happy are most desirable emotions. Both being happy and making happy has situations those are content or discontent by Allah. Helping to a poor person, giving somebody a piece of good news, making human laugh by a joke away from lie and insult are the situations those are content by Allah; however being happy by insulting someone else, making others laugh by lying, being happy by victimizing others are situations those out of content of Allah.

Humour is one of the most important communication apparatus of happiness. Naturally this important apparatus has legitimate and illegitimate ones; and behaviours or statements of either the legitimate or illegitimate one lay burden and sanctions on its doer. It is a religious responsibility of both Muslim individual and community to know how to react against humour, which is used very frequently and common in every sphere of life. It is the rate of percipience of that responsibility which determines the use of legitimate humour and its place of performing. From prayers to marital status, there are titles about humour in many subject of Islamic law. It can largely be possible to have a healthy and balanced attitude through illuminating the most commonly used titles of humour in daily life.

Key Words

Humour, Islamic Humour, Humour in Islamic Law, Tittering, Joke, Wit, Satire, Comic Poem.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. TEZDEKİ ÇALIŞMA YÖNTEMİ.....	3
II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

MİZAH KAVRAMININ TANIMI VE BENZER ANLAMDAKİ KAVRAMLAR

1. 1. MİZAH KAVRAMININ TANIMI.....	13
1. 1. 1. Kelime Anlamı.....	13
1. 1. 2. Terim Anlamı.....	14
1. 2. MİZAH KELİMESİYLE ANLAMDAŞ VEYA BENZER ANLAMDAKİ KELİMELE..	15
1. 3. İSLAM'IN TEMEL KAYNAKLARINDA MİZAHIN YERİ	26
1. 3. 1. Kuran'da Mizah	26
1. 3. 2. Sünnette Mizah	27

1. 3. 2. 1. Mizaha Cevaz Veren veya Onu Teşvik Hadisler	29
1. 3. 2. 2. Mizahı Yeren Hadisler	30
1. 4. İSLAM TARİHİNDE VE EDEBİYATINDA MİZAH KÜLTÜRÜ	31
1. 4. 1. İslam Tarihinde Mizah Kültürü.....	31
1. 4. 2. İslamî Edebiyattan Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Mizah Kültürü	35
1. 4. 2. 1. Arap Edebiyatı	36
1. 4. 2. 2. Fars Edebiyatı	39
1. 4. 2. 3. Türk Edebiyatı.....	39
1. 5. ROMA VE TÜRKİYE BORÇLAR HUKUKUNDA MİZAHIN HUKUKÎ İŞLEMLERE ETKİSİ.....	42
1. 5. 1. Roma Borçlar Hukukunda Mizahın Hukukî İşlemlere Etkisi	42
1. 5. 2. Türkiye Borçlar Hukukunda Mizahın Hukukî İşlemlere Etkisi	43
1. 6. MİZAHA SEVK EDEN AMİLLER.....	46
1. 6. 1. Toplumsal Dayanışmaya Katkıda Bulunmak.....	46
1. 6. 2. Yaşamın Sorumlulukları ve Zorlukları Karşısında Güç ve Aktifliği Sağlamak	47
1. 6. 3. Başkasının Gönline Ulaşmayı Kolaylaştırmak	48
1. 6. 4. Kalplerin Zayıflığını Tedavi ve Takviye Etmek	48
1. 6. 5. Zekâyı Geliştirme ve Güçlendirme, Muhatabın Zekâsının Kıvraklığını Ölçmek	49
1. 6. 6. Kendisine Mizah Yapılan Kişi veya Etrafındakilerin Ahlakını Güzelleştirmek ve Kişiliğini Güçlendirmek.....	49
1. 6. 7. Mizahı Bir Eğitim Aracı Olarak Kullanmak	49
1. 6. 8. Mizahı, Birey ve Toplumda Eleştiri ve Özeleştirisinin Gelişmesini, Dolayısıyla Yaratıcılığın oluşmasını Sağlayan Bir Araç Olarak Kullanmak	50

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA MİZAH HAKKINDA YAPILAN TARTIŞMALAR

2. 1. İSLAM HUKUKUNDA MİZAHIN HÜKMÜ	53
2. 1. 1. Mizahın Caiz Olduğunu Savunanlar	53
2. 1. 1. 1. Delilleri	54
2. 1. 1. 1. 1. Peygamber'in (s.a.s.) Kendi Aile Efradıyla Yaptığı Mizahlar	54
2. 1. 1. 1. 2. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklarla Olan Mizahı	56
2. 1. 1. 1. 3. Peygamber'in (s.a.s.) Sahabesiyle Olan Mizahı	59
2. 1. 1. 1. 4. Sahabelerin Kendi Aralarındaki Mizahları	64
2. 1. 1. 1. 5. Bazı Sahabe, Tabiin ve Âlimlerin Mizahlı Sözleri Ya da Fiilleri	65
2. 1. 1. 1. 6. Aklî Delilleri	67
2. 1. 2. Mizaha Karşı Çıkanlar	67
2. 1. 2. 1. Delilleri	68
2. 1. 3. Görüş ve Delillerin Değerlendirilmesi ve Tercih	71
2. 1. 4. Meşru Mizahın Şartları	77
2. MİZAHLA YAPILAN HUKUKÎ İŞLEMLERİN İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ	83
2. 2. 1. İbadetler	90
2. 2. 1. 1. Niyet	91
2. 2. 1. 2. Abdest, Namaz, Oruç, Hac Gibi İbadetlerin Mizahla Yapılması	95
2. 2. 2. Malî Tasarruflara Taalluk Eden Akitlerde Mizah	99
2. 2. 2. 1. Mizahla Alışveriş	101
2. 2. 2. 2. Mizahla Vasiyet	104
2. 2. 2. 3. Mizahla Hibe	105
2. 2. 2. 4. Mizahla Vakfetme	108
2. 2. 3. Aile Hukukunda Mizah	109

2. 2. 4. Ceza Hukukuna Giren Bazı Fiillerin Mizahla Yapılması	113
2. 2. 4. 1. Had Cezalarını Gerektiren Fillerin Mizahla Yapılması Durumunda Had Cezasının Uygulanması	113
2. 2. 4. 2. Mizah Yoluyla Zina İle Suçlama (Kazf)	115
2. 2. 5. Kaza (Yargı) Konularında Mizah.....	117
2. 2. 5. 1. Mizahla İkrarda Bulunma	117
2. 2. 5. 3. Mizahla Şahitlik Yapmak.....	118
2. 2. 6. Yemin ve Adakta Mizah	119
2. 2. 6. 1. Mizahla Yemin Etme ve Adakta Bulunma	119
2. 2. 7. Değerlendirme.....	121
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
b.	:	bin
bkz.:		bakınız
C.	:	cilt
ev.	:	Çeviren
DİA:		Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	:	hicri
Hız.	:	Hazreti
m.	:	Madde
ö.	:	ölüm
s.	:	sayfa
S.	:	sayı
s.a.s.:		sallallahu aleyhi ve sellem
r.a.	:	radiyallau anh
TDV:		Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	ve benzeri
vs.	:	ve sair

GİRİŞ

Din ve ideolojilerin insanlığa vaat ettikleri temel konu mutluluktur. İdeolojiler ve semavi olmayan dinler sadece dünya saadetini vaat ederken semavi dinler ise hem dünya hem de ahiret mutluluğunu vaat ederler. Her ikisi de, insanların vaat edilen mutluluğa kavuşabilmeleri için birtakım ilkeler getirmekte, bu kural ve ilkelere uyanların vaat edilen mutluluğa ereceğini, uymayanların ise eremeyeceğini haber vermektedirler.

İslam dini de, hem dünya hem de ahiret saadetini vaat etmiş¹, bu vaadin tahakkuk etmesi için de bazı ilke ve kurallar koymuştur. Bu ilke ve kurallar doğrultusunda nelerle mutlu olunabileceğini, mutlu olunurken de nelere dikkat edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.

İnsanların mutluluk araçlarından biri, belki de en yaygın olanı mizahtır. Öteden beri kelâm, ahlak, hadis, fıkıh, felsefe, edebiyat gibi son derece geniş bir kullanım alanına sahip olan mizah, teknoloji ve iletişim imkânlarının son derece ilerlemesi ve ulaşılabilir olması, mizah olgusunu da hayatın hemen her alanında daha çok kullanılan bir materyal haline getirmiştir. Ancak bu derece geniş bir kullanım alanına sahip olan mizahın dini boyutunun bilindiğini ifade etmek oldukça güçtür. Bunun da beraberinde dünyevî ve uhrevî bazı sorumluluklar getirdiği izahtan varestedir.

İslam, vahyin öncülüğünde değişimi bireyin derunî âleminden başlatır, orayı öncelikle tanzim eder. Peygamber (s.a.s.) hadisi şeriflerinde buyuruyorlar ki: “Allah, sizin

¹ Bkz. Bakara: 2/201.

yüzlerinize ve mallarınıza bakmaz; ancak kalplerinize ve amellerinize bakar”². Nu’man b. Beşir’den rivayet edilen başka bir hadiste de şöyle buyurmaktadır: “Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o sağlam olursa bütün vücut sağlam olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir”³.

Din, dış âlemde insanın insanla, insanın doğayla münasebetlerini tanzim ettiği gibi, bireyin dâhili âleminde de marazi unsurların zemin bulmaması, bulmuşsa arındırılması için de bazı ilkeler belirlemiş, dış âlemdeki münasebetlerin değerini de iç âlemdeki nizam ve intizama mebni kılmıştır. Bu yüzden İslam, kalbi imana, hakikate, bilgiye ve hikmete dair kavramsal çerçevenin merkezine yerleştirmiştir.

İç âlemde tezahür eden öfke için; “öfkelerini yenerler”⁴, sevgi ve nefret için “Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek”⁵, üzüntü ve ağlama halleri için “Niyah (ölüm haberi karşısında saçı başı yolma, elbiseleri yırtma hali) cahiliyedendir”⁶, gülmek için “tebessümle gülme”⁷ gibi ilkeler getirerek ferдин iç âleminde meydana gelebilecek duyguların dizginlenmesini ve sağlıklı bir zemine oturmasını sağlamaya çalışan din, sevinme, sevindirme veya küçük düşürme duygularının bir yansıması olan mizah, espri, nükte, şaka, fıkra, karikatür vb. hallerin de başıboş bırakılmasını engellemek, isteyen için istediği duygulara kapılmasına mani olmak ve insanların diledikleri gibi duygularını ibraz etmelerinin önünü kesmeyi amaçlamıştır. Bunun için de beşeri bir ihtiyaç olan sevinme ve gülmeye dönük olarak nelere sevinilmesi ve gülünmesi, nasıl gülünmesi,

² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, I. Baskı, Dâru İhâyi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, Suriye H. 1374, Kitâbu'l-Birr, Hadis: 2565; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, II. Baskı, **es-Sünen**, Dâru'l-Marife, Lübnan 1997, Kitâbü'z-Zühd, Hadis: 4143; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **el-Müsned**, I. Baskı, Dâru'l Hadis, Kahire 1995, Hadis: 7768-10577.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, **el-Cami'u's-Sahîh**, I. Baskı, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kâhire H. 1400, Kitâbü'l-İmân, Hadis: 39.

⁴ Al-i İmrân: 3/134.

⁵ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, **es-Sünen**, I. Baskı, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Lübnan 1389, Kitâbü's-Sünne, Hadis no: 4681.

⁶ Müslim, Kitâbü'l-İmân, Hadis no: 70; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, **el-Câmi'u-Sahîh**, Dâru'l-Kutubî'l-'İlmiyye; Hadis no: 1001; Ahmed, **Müsned**, Hadis no: 7506

⁷ Tirmizî, Kitâbü'l-Birr ve's-Sileti, Hadis no: 1956; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, **el-Edebü'l-Müfred**, Müessesetü'l-Kütübî'l-'Arabiyye, II. Baskı, Beyrut 1996, Hadis no: 251-252; Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, **Şu'abü'l-İmân**, I. Baskı, Dâru'l-Fikir, Lübnan 1424, Hadis no: 3326.

başkalarını sevindirmek için neyin nasıl yapılması, nerelerde espritüel, nerelerde de ciddi olunması gerektiği hakkında bazı kurallar belirlemiştir.

Böylelikle fikhî hükümler ile hayatın realitesi arasındaki ilişkide sağlanan ilahî dengenin mahiyeti de anlaşılmış oluyor. Bir taraftan insanın beşeri yönü ihmal edilmezken, diğer taraftan bu yönün ibraz edilmesinin keyfiyeti ortaya konmaktadır.

Mizah, can sıkıcı, olumsuz, rahatsız edici, bıktırıcı vb. olumsuzluklar barındıran menfî söz ve eylemlere farklı bir bakış açısı geliştirerek müspet bir sonuca kanalize etme yöntemlerinden biridir. Mizah, toplumsal işlevi ile değerlendirilmekte, güldürürken sorgulamayı hattâ yıkıcılığı içermektedir. Gelenekler, töreler, toplumsal sistem ve yönetimler, iktidarların yarattığı adaletsizlikler mizahın konusu ve temel eleştiri nesnesidir. Mizah bu nedenle insanlığın özgürleşebilme, özne olma bilincini ve bütünsel insan olma özlemini ayakta tutan dönüştürücü uygulamalardan biridir.⁸

Mizahın iki yönünden söz edilebilir: Birincisi insanları güldürmek, neşe yaratmak ve dostluğa yol açmak için nükteler yapmaktan ibaret iken, ikincisi bir kişiyi gülünç duruma düşürerek düşmanlığa neden olur.⁹

I. TEZDEKİ ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında, çalışmada izlenen yöntem ve konular zikredildikten sonra, mizah konusuyla ilgili klasik ve modern dönemde yapılmış çalışmalardan tespit edilebilenlere yer verilmiştir.

⁸ Artun Avcı, **Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizâh ve Gülmece**, Birikim Dergisi, Şubat (2003), Sayı 166.

<http://www.birikimdergisi.com/Birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=151&dyid=487&yazi=Toplumsal%20Ele%FEEtiri%20S%F6ylemi%20Olarak%20Mizâh%20ve%20G%FCImece> 22:35, 15.01.2014.)

⁹ Irene Fenoglio ve François Georgeon, **Doğu'da Mizâh**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, Çev: Ali Berktaş, s. 90.

Birinci Bölümde, mizahın kavramsal çerçevesi ele alındıktan sonra, mizahla anlamdaş veya anlam açısından ortak paydalara sahip kavramlar ve ıstılah manaları zikredilmiş, aralarındaki farklılıklara kısmen değinilmiştir. Mizahın temel İslam kaynaklarındaki yerine değinildikten sonra, İslam tarihinde mizahın tarihi arka planı ve İslamî edebiyattan Arap, Türk ve Fars edebiyatında mizah ve türleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Mizahın hukukî anlamda Roma Hukuku ve Türkiye Borçlar Hukukunda mizahın nasıl ele alındığı kısaca incelendikten sonra, mizahın ortaya çıkış sebepleri sıralanmıştır.

İkinci Bölümde, İslam hukukunda mizahın hükmü üzerinde durulmuş, mizahı öven ve yeren nasslar ışığında konuyla ilgili fukahânın görüşleri serdedilmiştir. Ardından mizah yoluyla icra edilen bazı söz ve fiillerin İslam hukukundaki hükümleri ele alınmış, ibadetler, mali işlemler, aile hukuku ve ceza hukukuna taalluk eden bazı konuların mizahla yapılmasıyla ilgili olarak ulemanın yaklaşımı zikredilmiştir.

Sonuç kısmında ise, konunun bütününden çıkarılabilecek sonuç ve mülâhazalara yer verilmiştir.

II. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İslam-mizah anahtar kavramları çerçevesinde klasik ve modern dönemlerde yapılmış belli başlı çalışmaları şöyle sıralamak mümkündür:

a. Klasik Dönem Kaynakları

1. Hadis mecmualarında dağınık olarak bulunan ve mizah konusunu içeren hadis, gülmece ve hikâyelerin toplandığı ilk eser, ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö: 256) Kitâbü'l-Fükâhati ve'l-Mizâh adlı eseri ile İbn Ebi'd-Dünya'nın (ö: 281) el-Mizâh adlı eserleridir.¹⁰

2. ez-Zübeyr ile çağdaş olan Câhız (ö: 255) da, Kitâbü'l-Hayevân ve el-Buhalâ'sında mizah da dâhil pek çok folklorik malzeme toplamıştır. Buhalâ adlı eserinde gülme ve

¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe, I-IX, I.** Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1998, c. III, s. 570.

mizahla ilgili kısa bazı bilgiler verdikten sonra Basra ve Horasan'ın Merv şehrindeki cimrilerle ilgili anekdotları toplayarak bir tiyatro sahnesindeymiş gibi usta bir dille okuyucusuna sunar.

3. İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö: 276) Kitâbü'l-Hayevân'ında mizah da dâhil pek çok folklorik malzeme toplamışlardır.

4. Ebû Ömer İbn Abd Rabbihi (ö.328/939-40), her bir bölümünü kıymetli bir taşla isimlendirdiği العقد الفريد (Eşsiz Gerdanlık) adlı eserinin Kitâbu-Lu'lu'us-Sâniye adlı kısmını genel olarak, kitabın sonlarında yer alan el-Mudhikât kısmını ise özel olarak mizaha tahsis etmiştir. Eser, edebiyat ve tarihle ilgili anekdotların yanı sıra, toplumun özellikle ukalâu'l-mecânîn (akıllı deliler) denilen sınıfına ilişkin anekdotlar bakımından oldukça zengin bir materyale sahiptir.

5. Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî (ö: 510) Kitâbü'l-Ezkiya,

6. Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehab en-Nüveyrî (ö: 732) Nihâyetü'l-Ereb Fî Fünûni'l-Edep,

7. Kalkaşendî (ö: 821) Sübhü'l-A'sâ,

8. Mer'i b. Yusuf el-Kermî, (ö: 1033) Gezâü'l-Ervâh bi'l-Mühadeseti ve'l-Mizâh,

9. el-Makkârî (ö: 1041) Nefhü't-Tıb.¹¹

10. Nükte konusunda yazılmış klasik kitaplardan biri de Ebu Sa'd Mansûr b. el-Hüseyin er-Razî el-Âbî (ö: 422) tarafından kaleme alınmış olan “Nesrû'd-Dürr” adlı eserdir. Bu eser, ağırlıklı olarak Asr-ı Saadet ve tabiin dönemindeki mizahî vakıâları ele almaktadır.

¹¹ Akif Köten, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm I-IV**, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, c. IV, s. 460.

11. Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, Ahbâru'z-Zirrâf ve'l-Mutemacini. Bu eser, “Latifeler Kitabı” adıyla tercüme edildi. Çev: Savaş Kocabaş, Şule Yayınları, 4. Baskı İstanbul 2001, 172 s.

12. Ebü'l-Berekât Bedrüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, “el-Merâhu fi'l-Mizâh”. Şer‘î açıdan mizaha ve çeşitlerine kısaca değinen müellif, ardından Asr-ı Saadet, tabiin ve bazı âlimlerin mizaî söz veya davranışlarını toplamıştır. Esere şu linkten ulaşılabilir. (<http://www.al-mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001264-www.al-mostafa.com.pdf>)

İbn Nedim’in el-Fihrist adlı eserinde mizah ile ilgili zikrettiği eserlerin çoğu bugüne ulaşmamıştır.¹²

b. Modern Dönem Kaynakları

Bu alandaki yakın dönem çalışmaları arasında zikredilebilecek bazı eserler şunlardır:

1. Abbas Mahmud el-Akkad’ın “Cuhâ ed-Dâhikü'l-Müdhik” adlı eseri, batılı kaynaklara da dayanarak ve tarihî arka planını irdelleyerek mizah konusunun felsefî boyutunu ele alır.

2. Zekerıyyâ İbrahim’in “Sayküluciyetü'l-Fukake ve'd-Dihk” adlı eseri ise mizahı psikolojik açıdan ele almaktadır.

3. Arap âleminde; Enis Füreyhâ’nın “el-Fükâhe ‘İnde'l-Arab”ı ve

4. Abdulgânî el-İtrî’nin “Edebüna ed-Dâhik”i gibi eserler zikre şayan eserlerdir.¹³

¹² Bkz: Ebü'l Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya‘küb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, **el-Fihrist**, I. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, Lübnan 1996, s. 226.

¹³ İsmail Durmuş, “**Mizâh**”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c. 30. s. 205-206, s. 206.

5. Şakir Abdülhamit, “el-Fukâhe ve’ d-Dıhk” Kütüb Arabiyya, www.kotobarabia.com, Kuveyt. Arap âleminde mizah ve gülme konularını felsefe, psikoloji, edebiyat gibi disiplinler bağlamında ele alan ilk ve en ciddi eserlerden biridir.

6. Riyâd Kuzayhâ, “el-Fukâhe ve'd-Dıhk Fi't-Türasi'l-Arabî'l-Meşrik”, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1418/1998.

7. Yakup b. Yûsuf el-Hamad, ”el-İdâh Fî Beyâni Ahkâmi'l-Mizâh”, Dâru İbni Hazm, Beyrut 1420. Aile ve dostlarla yapılan mizahtan mubah, vacip, mekruh ve haram olanlar konuyla ilgili hadislerle dayanarak ele alınmıştır.

8. Osmanlı'nın son döneminde mizah konusunun sözlüğü niteliğinde bir eser kaleme alınmıştır. Bu eser Ali Bey tarafından kaleme alınan “Lehçetü'l-Hakâyık” adlı eserdir. Yergi ve ironi üretmek amacıyla yazılmış olan Lehçetü'l Hakâyık, içinde sözlük türünün biçimsel özelliklerini hatırlatan kullanımlara rastlansa da, sözlük biçiminin taklit edildiği zekice üretilmiş bir mizah metnidir. Bu eseri konu edinen bir yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır.¹⁴

9. Muhammed b. Abdillâh Vild Kerîm'in el-Mizâh Fi's-Sünne¹⁵ adlı eseri yakın dönemde kaleme alınan eserlerdendir. Eserde, Peygamber'den (s.a.s.) mizahla ilgili rivayet edilen bazı hadisler ele alınıp, hadislerin tahriçlerini yapılmakta ve kısa bazı izahatlarda bulunmaktadır.

c. Batı'da Yapılan Bazı Çalışmalar

Batı'da da benzer çalışmalar yapılmış ve bu alanda eserler ortaya konmuştur.¹⁶ Onlardan bazıları şunlardır:

¹⁴ Bkz. Tugba Yıldırım, **Lehçetü'l-Hakâyık'ta Mizâh Söylemi**, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

¹⁵ Bu çalışma, (Muhammed b. Abdillâh Wild Kerim, **el-Mizâh Fi's-Sünne**), Mecelletü'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ, Sayı: 68, 1423-1424, s. 344-384 adlı bilimsel dergide yayınlanmıştır.

¹⁶ Durmuş, “*Mizâh*”, c. 30, s. 206.

1. Irene Fenoglio ve Francois Georgeon'un derlediği ve Ali Berktaş'ın tercüme ettiği "Doğuda Mizah" (Yapı Kredi Yayınları, 2000), orjinal kitap adı: L'humour en orient adlı eser ile,

2. Franz Rosenthal'in yazdığı, Ahmet Arslan'ın da tercüme ettiği ve Hicri II./Miladi VIII. yy.'da yaşadığı sanılan ünlü bir Arap mizahçısı Eş'eb hakkında bir monografi denemesi olmasının yanı sıra, Arap dünyasının sosyo-kültürel bir tasvirini de yapmaya çalışan ve İslam dünyasında gülme konusundaki kuramları kısaca inceleyen bir eser olan "Erken İslam'da Mizah" (İris Yayıncılık, 1997), orjinal kitap adı: Humour in early Islam bunlardan başlıcalardır.

3. Arthur Koestler, "Mizah Yaratma Eylemi". İngilizce aslından çevirenler: Sevinç Kabakçıoğlu, Özcan Kabakçıoğlu, İstanbul 1997, İris Yayınları . XXV, 118 s. Orjinal kitap adı: Act of creation'nun "the Logic of laughther" bölümü.

4. Henri Bergson, "Gülme –Komiğin Anlamı Üstüne Deneme"- (Çeviren: Yaşar Avunç), Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2012.

5. Sigmund Freud, "Espri ve Bilinçdışı ile İlişkileri", (Çeviren: Emre Kapkın), Payel Yayınevi, İstanbul, 2000.

6. Charles Baudelaire, "Gülmenin Özü", (Çeviren: İrfan Yalçın), İris Yayınları, İstanbul 1997.

İlk iki eser İslam kültüründe mizah konusunu irdelerken, son dört eser Batı'da mizahı genel anlamıyla ele alan, mizahla ilgili kaleme alınmış zengin eserledendir.

d. Türkçe Yazılmış Mizah Konulu Bazı Eser ve Makaleler

1. Yusuf Doğan, "Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Mizah", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: VIII / 2, s: 191-203, Sivas Aralık-2004.

2. Yusuf Doğan, "Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. VI, S. 22, Sivas Yaz- 2006, s. 95-112.

3. Yusuf Doğan, “Emeviler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. 4, S: 8, Sivas 2006, s. 209-236.
4. Yusuf Doğan, “İkinci Abbâsî döneminde Mizah”. (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, 2003.
5. Akif Köten, “Asr-ı Saadet’te Mizah”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, Beyan Yayınları I-IV, İstanbul.
6. Akif Köten, “ Peygamber Döneminde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler.” Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam, Beyan Yayınları I-IV, İstanbul.
7. Ramazan Altınay, “İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I”, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2004, cilt: IV, sayı: 15, s. 77-96.
8. Ramazan Altınay, “İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri II”, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2005, cilt: V, sayı: 16, s. 73-90,
9. Selami Şimşek, “Mevlânâ’da Mizah ve Nükte”, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2005, cilt: VI, sayı: 14 [Mevlânâ Özel Sayısı], s. 525-548
10. Şener Şahin, “Bir Mizah Unsuru Olarak Klasik Arap Kaynaklarında ‘Yellenme’ Teması”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , Bursa 2011, cilt: XX, sayı: 1, s. 59-116.
11. Hikmet Yazıcı, “Bektaşî Fıkralarının Mizah Anlayışı ve İşlevi Bağlamında Bireysel ve Toplumsal Ruh Sağlığı”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2013, sayı: 65, s. 281-298.
12. Hüseyin Günday, “Klasik Arap Mizahında Sahte Peygamber Figürü”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2012, cilt: XXI, sayı: 2, s. 199-228.

13. Hüseyin Günday, “Klasik Arap Edebiyatında Mizahî Karakterler” Emin Yayıncılık, Bursa 2013. Eser, klasik Arap mizahının ana temel temalarını ve canlı figürlerini analitik bir yöntemle ele almakta, bunu yaparken de edebiyatın eğlenceli yanını temsil eden mizahı, çalışmanın her aşamasında bir arka fon olarak kullanmaktadır.

14. Hasan Çiftçi, “Klasik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizah”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [AÜTAED], Erzurum 1998, sayı: 10, s. 139-162.

15. Ahmed Rasim, “Cidd-u Mizah”. / 1351/1932, İstanbul, İktbal Kütüphanesi, 1336/1918, 224 s.
1. Osmanlı Devleti Gerileme ve Çöküş Devri, 1687-1922 2. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlıca.

16. Ali Nar, “İslami Edebiyat Açısından Mizah Edebiyatı”, İstanbul, Elif Yayınları, 298 s.

17. Hilmi Yücebaş, “Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi”, Milliyet Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul 1976. Türk edebiyatının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki mizah türleri ve mizahî kişiliklerini ele alan, yerine göre mizah türleri hakkında açıklamalar ve örnekler verir.

18. Enis Batur, “Kara Mizah Antolojisi”, İstanbul, Hil Yayınları, 1987. 194 s.

19. 1906 yılının 7 Nisan günü Azerbeycan’da yayın hayatına atılan “Molla Nasreddin” adlı dergi, Doğu'nun ve İslam dünyasının ilk mizah dergisi hükmündedir.¹⁷

20. Cogito, 1994 yılından bu yana Yapı Kredi Yayınları tarafından mevsimlik olarak düzenli çıkarılan bir felsefe, kültür, düşünce dergisi olan Cogito Dergisinin 26. Sayısı “Şakanın Sırası Değil” sloganıyla çıkmış, mizah konuları felsefe, psikoloji, sosyal yaşam ve kültür açısından ele alınmıştır. ekler veren kapsamlı bir eserdir.

¹⁷ Faruk Arslan, **Doğu'nun İlk Mizâh Dergisi: Molla Nasreddin**, Aksiyon dergisi, 25 Mayıs 1996; (<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1561-dogunun-ilk-Mizâh-dergisi-molla-nasreddin.html> 27 Ocak-02 Şubat 2014, 23.15, 31.01.2014).

e. İslam Hukukunun Mizah Olgusuna Yaklaşımı Hakkında Yazılmış bazı Eserler

1. Hind bint Abdullah b. Muhammed es-Seyârî, “Ahkâmü’l-Mizâh fi’l-Fıkhî’l-İslâmî”, Muhammed b. Suûd Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eser, mizahın tanımından sonra meşruiyet açısından mizahın çeşitlerini ve şartlarını ele almaktadır. Akabinde fıkıh konularını, taharetten başlayıp ikrarla biten, nerdeyse tüm fıkıh konularının mizahla yapılmasını incelemektedir. Esere, konu başlıklarının dışında tümüne ulaşma imkânı henüz yoktur.

2. Süleyman b. Abdülkerim el-Müfric, “el-İfsâh an Menheciyeti’l-İslâm fi’l-Mizâh.” Eser, toplumda yayın olarak kullanılan, kimi durumlarda üzücü neticelere varabilen mizah olgusuna, hayatın içinden bazı örnekler vererek İslamî bir perspektif oluşturmaya çalışmaktadır.

3. Hasan Abdülgani Ebu Gade, “el-Mizâhu fi’l-İslâm”, Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî, Mekke 1427, 159 s., (Silsiletü da’veti’l-hak; 216). Eser, mizah konusunu kavramsal açıdan ele aldıktan sonra sünnetteki mizahla ilgili rivayetlerden hareketle kısaca şer’î açıdan mizah çeşitlerine ve bazı söz ve davranışların mizahla yapılmasını fikhî açıdan incelemektedir.

4. Abdullah Fahrî Mahmud Ensârî, “Ahkamu’l-Hezl fi’l-Fıkhî’l-İslâmî”, Şeriat Fakültesi, Ümmü’l-Kürâ Üniversitesi – Mekke 1417, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eser, hezlin akide ve fıkıh konularındaki hükmünü ele alan en geniş çalışmalardan biridir. Eser iki ciltten oluşmakta ve tümüne ulaşma imkânı vardır.

5. H. Yunus Apaydın, “Hezl” maddesi, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 17, ss. 306-311.

6. Murtezâ Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 9, 2007, ss. 67-100.

“İslam Hukukunda Mizah” adlı bu çalışma, mezkûr çalışmadan şu noktalarda farklılık göstermektedir:

1. Mizah ve mizahla anlamdaş olan veya benzer anlamlara sahip bazı kavramlarla ilgili bir kavram çalışmasını ve bunlar arasındaki farklılıkları öncelikle ele almaktadır.

2. Mizah kavramının İslam tarihi ve edebiyatındaki yerine kısaca değinmektedir.

3. Mizah kavramının Roma Hukukunda ve Türkiye Borçlar Hukukundaki yerini incelemektedir.

4. Bunların yanı sıra İslam ve mizah konularını ele alan eserler, ya sadece sünnetteki veya İslam tarihindeki mizahla ilgili rivayetleri cem' etmekte, ya da bu rivayetlerden yola çıkarak mizahın dinî açıdan hükmünün ne olduğuna değinmektedir. Bu çalışmada iki konu birden ele alınmıştır.

5. Sünnet veya İslam tarihinde mizahı ele alan eserler veya mizahı dinî açıdan ele alan eserler mizahın hukukî işlemlerle ilgili boyutuna pek değinmemektedir. Ya da tam tersi, hukukî boyutuna değinen eserler ilk iki konuya temas etmemektedir. Bu çalışmada bu konular bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİZAH KAVRAMININ TANIMI VE BENZER ANLAMDAKİ KAVRAMLAR

1. 1. MİZAH KAVRAMININ TANIMI

1. 1. 1. Kelime Anlamı

Arapça (مَزَح) kökünden türetilen mizah kelimesi, (يَمْزَح - مَزَح) fiilinden türemiştir. Mim (م) harfi hem dammeli yani (مُزَاح) şeklinde, hem de kesreli (مَزَاح) şeklinde kullanılabilmektedir. Kesreli hali (مَزَاح), “karşılıklı şakalaşma” anlamında masdar iken, dammeli hali (مُزَاح) isimdir. Birinci kullanım daha da yaygındır. Kelime anlamı olarak aşağıdaki manalarda kullanılmaktadır:

a. Yumuşaklık ve latifelerle yapılan davranış, şakalaşma, oynama,

b. Ciddiyetin zıttı, ağırlığını bilen kimselerin tabiatını terk etmedir. Bu manasıyla hezel (هزل) kelimesiyle anlamdaştır. “Biri mizah yaptı” dendiğinde kişinin, söylediği sözünde ciddi olmadığı kast edilmektedir. Bu yüzden birisine “sen ciddi misin yoksa mizah/şaka mı yapıyorsun?” denir.¹⁸

¹⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, İbn Manzûr, **Lisânü'l 'Arab, I-XVIII**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî ve Müessesetü't-Târihi'l-'Arabî, Birinci Baskı, Lübnan 1995, c. XIII, s. 92; Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub el- Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît, I-II**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, I. Baskı, Lübnan 1997, c. I, s. 361; Muhammed Revvâs Kal'ecî ve Hâmid Sâdık Kuneybî, **Mu'cemu Lügati'l Fukâha**, Dârü'n Nefâis, II. Baskı, Lübnan 1998, s: 423.

1. 1. 2. Terim Anlamı

Mizahın terim olarak ne olduğu konusunda birçok araştırmalar yapılmasına ve değişik görüşler sunulmasına rağmen kesin bir tarifi yapılamamıştır. U. Murzolph'un dediği gibi tek bir kültür içinde bile olsa mizahın tarifini yapmak oldukça zordur.¹⁹

Mizah kavramı, farklı bilim dallarına göre tanımı farklılık arz edebildiği gibi, aynı bilim dalı içinde bile farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Burada mizahın genel ve fıkıh-fıkıh usulü bakımından tanımı üzerinde durulacaktır. Mizahın terim manası konusunda ulemanın tarifleri farklılık arz etmektedir. Olumlu tariflerin yanında olumsuz tariflerin de olduğu bazı tarifleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Bir tanıma göre mizah, söylenmek veya yapılmak istenen bir şeyi, farklı bir lafızla ifade etmek, şakalaşmaktır.²⁰

2. Mâverdî'nin mizah ile ilgili tanımı şöyledir: Salihlerle ünsiyet, girilen ortamda bulunan insanlarla yakınlık ve muhabbet peyda etmektir. Bu, alışılmış güzel söz ve hoş karşılanan fillin serdedilmesiyle olur.²¹

3. Alaya alma anlamı olduğu gibi eziyet etme gayesi güdülmeksizin rahatlatmak ve ferahlatmak için de kullanılabilir. Eziyet içermesi, durumu suhriyye'ye (سخرية), yani alaya dönüştürür.²²

¹⁹ Doğan, Yusuf, **Hız. Peygamber ve Mizâh**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VIII / 2, s. 191-203, Sivas Aralık-2004, s. 193.

²⁰ Ebü'l-Bekâ Eyüp b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, **el-Külliyyât**, Müessesetü'r-Risâle, II. Baskı, Lübnan 1998, s. 961; Kal'ecî, Mü'cemu Lügati'l Fukâha, s:423; Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî., **et-Ta'rîfât**, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabiyye, III. Baskı, Lübnan 1996, s. 320; Ebû Abdillâh Râdiyyüddîn Burhânü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed es-Serahsî et-Tûsânî, **Kitâbü'l-Mebsût**, I-XXX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c. 24, s. 122.

²¹ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, **Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1993, s. 299.

²² Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Mezhic ez-Zübeydî, **Tâcü'l-'Arûs, Min Cevâhiri'l-Kâmûs**, et-Türâsü'l-'Arabî, Birinci Baskı, Kuveyt 1990, c. 2, s. 322; Sindî, Ebü'l-Hasan el-Hanefî, **Hâşiyetü's-Sindî Ala İbn Mâce**, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Câe fi'l-Mizâh, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, c. 4, s. 211.

4. Ebü'l Berekât el-Ğazzî'ye göre mizah, haktan sapma, yakınlarla ilişkilerin kesilmesi ve hak ihlalidir.²³

5. Mizahın terim anlamı ile ilgili birçok tarif olmasına karşın Erol Güngör daha teknik bir ifadeyle mizahı, birtakım harekî (fiilî) ve kelimî (sözlü) unsurların gülme reaksiyonu uyandıracak şekilde manalı bir organizasyona kavuşmasıyla meydana gelmesi şeklinde tarif eder.²⁴

6. Bütün bu farklı tarifler nazar-ı itibara alındığında, mizaha olumlu veya olumsuz yaklaşanların olduğu gözlenmekte, bu yüzden de bütün bu tarifleri ihtiva eden Hasan Ebu Ğudde'nin mizahla ilgili şu tarifinin 'efradına cam'i, ağıyarına man'i' bir tanımlama olduğunu söylemek mümkündür: "Meşru olsun veya olmasın başkasıyla eğlenmeye, hoş vakit geçirmeye yönelik söylenen söz ya da yapılan fiildir."²⁵

1. 2. MİZAH KELİMESİYLE ANLAMDAŞ VEYA BENZER ANLAMDAKİ KELİMELER

Arapçada 'mizah' kelimesiyle eş anlamlı ya da anlam bakımından ortak paydalara sahip pek çok kelime bulunmaktadır. Mizahî türlerin pek çoğunda yer alan şakacılık, alaya alma, ahlaka ve edebe aykırılık gibi birbirine benzeyen, hatta bazen iç içe bulunan özelliklerin kesin çizgilerle ayrılması zordur. Bu konuda yapılmış bazı tasniflere göre hezl "alay ederek küçük düşürme" biçiminde tanımlanmış, alt kademesine ta'riz (sataşma ve taşlama), üst kademesine de zem (kınama), hiciv (yergi), şetm ve kadh (sövgü)

²³ Ebü'l-Berekât Bedrüddîn Muhammed b. Râdiyyiddîn el-Ğazzî el-Âmirî (ö.984/1577), **el-Merâh fi'l-Müzah**, <http://www.al-mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001264-www.al-mostafa.com.pdf> (21. 12. 2013), s. 1.

²⁴ Doğan, Yusuf, **Emeviler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl.4, S. 8, Sivas 2006, s. 209-236, s. 211; Güngör, Erol, **Kelâmî Sahada Estetik Yapı Organizasyon**, Ötüken Yay., İstanbul, 1999, s. 23-24.

²⁵ Hasan Abdülgânî Ebû Ğudde, **el-Mizâh fi'l-İslâm**, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, Da'vetü'l-Hak, Yıl: 1427, 23. Yıl, s. 216

konulmuştur. Latife ve nükte ise kimseyi incitmemeye ve zarafeti ön planda tutma açısından hezlden ayrılır.²⁶

Bütün bunların yanı sıra, esâsen klâsik Arap mizahı terimlerinden طُرْفَة , لَطِيفَة , سُخْرِيَّة gibi çok sayıda terimin -ki birçoğunun anlam bakımından keskin sınırlarla birbirinden ayrıldığını söylemek zordur- zımnen de olsa hazırcevaplık kavramıyla alâkalı olduğunu söyleyebiliriz. Hatta Arap mizahının, hazırcevaplık prensibi üzerine inşa edilmiş olduğunu söylersek, bu büyük ölçüde doğru kabul edilmelidir. Zira yukarıda sıralanan terimlerle ilgili her durumda veya duruma uygun her sözde mutlaka ani, fevrî ve hazırcevap bir durum ya da tutum söz konusudur. Zaten, insanda gülmeyi sağlayan, ruhu bir parça neşelendiren husus, sürpriz biçimde ortaya çıkan söz veya durumların yarattığı esprili havadan başka bir şey değildir. Rozenthal'e göre bu esprili havayı oluşturan şey, fiziksel ve sosyal çevrenin insan üzerinde uyguladığı sınırlamalardan birinin aniden kalkması neticesinde duyulan rahatlık hissidir: "Kelime oyunlarına dayanan mizah ve söz şakalarının bütün diğer değişik çeşitleri, kaynağını, insanın dilsel ifadesinin oldukça katı şekilde sınırlandırılmış ve genellikle mantıksal kanallar içinde hareket etmesi gerçeğinden alırlar. Bu kanallardan herhangi bir sapma, alışlagelmiş kısıtlamalardan bir kurtuluş duygusu yaratır ve bundan ötürü komiktir."²⁷

Bu kelimelerden bazıları daha detaylı olarak aşağıda verilmiştir:

1. (الدُّعَابَة): Mizahla aynı anlamda kullanılmaktadır.²⁸ Şu hadis bu manaya işaret etmektedir:

عن أبي هريرة رضي الله عنه "أنَّ الصحابة قالوا: يا رسول الله إنَّك تداعبنا؟ فقال النبي صلى الله عليه و سلم: إني لأمزح ولا أقول إلا حقا."

²⁶ Pala, İskender, "Hezl", DİA, c. XVII, s. 305-306, s. 306.

²⁷ Şener Şahin, **Klasik Arap Nesrinde 'Hazırcevaplık' Olgusu**, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 18, S. 1, s. 331-364, s. 335.

²⁸ Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-Muhît, c. 1, s. 161.

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste sahabeler Peygamber'e (s.a.s.) dediler ki: "Sen bizimle şakalaşıyor musun?" Peygamber (s.a.s.) de buyurdu ki: "Ben mizah yaparım, ancak haktan başka bir şey söylemem."²⁹

Ebu Ğudde, bazı âlimlerin mizah ile duâbe arasında şöyle bir farkı dile getirdiklerini belirtir: Mizahın ciddi olanı kızgınlığa yol açarken, du'âbenin ciddi olanı ise kızgınlığa yol açmaz.³⁰

2. (الفكاهة): Ünsiyet sahibi kimselerin aralarındaki konuşmalarıdır.³¹

3. Şaka: Latife, eğlence, alay, nükte, hezel gibi bütün bu özellikleri taşıyan söz ve yazılara mizah denirken, güldürmek ve eğlenmek için söylenen sözler ile yapılan davranış ve takılmalara da şaka denmektedir. Ancak, tarifinden de anlaşılacağı üzere, mizahın daha çok söz yönü ağır basarken, şakanın davranış yönü öne çıkmaktadır.³²

4. Nükte (النكتة): Kalplere etki eden, gizli, düşünceye dayalı, seçilmiş yumuşak ve zarif sözlerle verilen addır.³³ Nükte için şu tanım da yapılmıştır: İki durum arasında kıyaslama yaparak, bu kıyaslamada sanatkârâne ve hayal gücünü birleştirmek suretiyle yaratılan yeni bir durumdur.³⁴

5. Latife: Güldürecek tuhaf, güzel söz ve hikâye, şaka, mizah anlamlarında kullanılan lâtife³⁵, batı dillerinde humour kelimesinin karşılığıdır. Kâmus-ı Türkî'de "lâtife" bahsinde şu not düşülmüştür: Lâtife ile hezl arasında fark vardır: Lâtife güzel ve

²⁹ Tirmizî, Hadis no: 4885; Ahmed, Müsned, 2/360; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, **el-Mu'cemü's-Sağîr**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1983, Beyrut, c. 2 s. 59; el-Heysemî'ye göre bu hadis sahihtir. Bkz: Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, **Mecma'u'z-Zevâ'id, I-X**, Müessesetü'l-Ma'ârif, 1406., c. 8, s. 89.

³⁰ Ebü Ğudde, Hasan, el-Mizâhu fi'l-İslâm, s. 17.

³¹ Ebü'l-Kâsım, el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğib el-İsfehânî, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kurân I-II**, Mektebetu Nezzar Mustafa el-Baz, 1. Baskı, Mekke 1997, c. 2, s. 497.

³² Altınay, Ramazan, **İslâm Mizâhının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I**, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2004, s. 77-96, s. 78.

³³ Kefevî, el-Külliyat, s. 907.

³⁴ Türkmen, Fikret, **Osmanlı Döneminde Türk Mizâhı**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 4, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2000, s. 1-10, s. 1.

³⁵ Sâmi, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, Der Saadet, İstanbul 1317, c. 2, s. 1240.

zarif söz olmakla beraber terbiye dâhilindedir. Hezl ise az çok açık ve bî-edebâne olur.³⁶ Latifede aynı zamanda verilmek istenen mana kapalı ve gizlidir.³⁷

Latife kelimesinin Osmanlı döneminde edebî terim olarak kullanılması XVI. yüzyıldan sonradır. Bu dönemden itibaren latifeler mecmualarda toplanarak bir araya getirilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak latife türünün yeni bir hareket kazanmasıyla latife kelimesi fıkra, nükte, nekre vb. kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Eskiler şaka yaparken bile nezaketten uzaklaşılması gerektiğini “Latife latif gerek” sözleriyle ifade ederken, şaka kaldırmayı ya da şakadan anlamayı da “latifeden anlamak” sözleriyle ifade etmişlerdir.³⁸

6. Oynama, eğlenme (العب): Faydasız bir şekilde geriye yorgunluk bırakan çocukların işidir.³⁹ Şu ayet bu manaya işaret ediyor:

"وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ"

“Bu dünya hayatı, yalnızca bir oyun ve '(eğlence türünden) tutkulu bir oyalanmadır'. Gerçekten ahiret yurdu ise, asıl hayat odur. Bir bilselerdi.”⁴⁰

7. Fıkra: Şükrü Elçin fıkrayı, “Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle hisse kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelerdir.”⁴¹

Eleştirel düşüncenin en süzölmüş hali atasözlerinde, biraz daha açıklamalı hali ise fıkralarda bulunmaktadır. Atasözü, sözün bittiği noktada dururken fıkra ise atasözlerine zemin hazırlayan bir tür işlevine sahiptir. Fıkralar atasözlerinin temel kaynaklarındandır. Atasözlerinin erilliği, fıkraların erilliğinde aranmalıdır. Fıkralarda eleştirel bakış açısının

³⁶ Sâmî, Şemseddin, Kâmûs-ı Türkî, s. 1241.

³⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, c. 12, s. 283.

³⁸ Batıslâm, Hanife Dilek, **Divan Edebiyatında Latife ve Hezl**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, c. 22, S. 1, s. 229-242, s. 230; Sâmî, Şemseddin, Kâmûs-ı Türkî, s. 1241.

³⁹ Cürcanî, et-Te'rîfat, s. 246.

⁴⁰ Ankebût: 29/64.

doğuşu için “sözün açılması, karşılaştırma, yorum ve sonuç” bulunmaktadır. Sözlü kültür, edebiyat ve düşüncedeki damıtılma eğilimi, fıkradan atasözüne doğru gerçekleşir.⁴²

19. yüzyılda letâif sözünün yanısıra "fıkarât" kelimesinin de kullanıldığı ve böylece "fıkra" teriminin yerleşmeye başladığı görülür.⁴³

8. (الإحماض): Abdullah b. Abbas (r.a.) hakkında şöyle rivayet ediliyor: Kuran ve hadis konularında kendisine çok sorulduğunda, “biraz mizah yapın” derdi. Yani şiir söyleyin ve cahiliye dönemi Arapların durumundan bahsedin demek isterdi.⁴⁴

9. Hiciv (الهجو - الهجا): Arapça (هجو) kelimesinden gelen bu kavram, bugünün Türkçesindeki karşılığı “yergi”dir. Sözlük anlamı övgünün karşıtı olarak⁴⁵ bir insanın veya bir hayvanın ya da nesnenin ayıbını saymak⁴⁶, kendisini kötülemek, yermek, ona sövmek, boş ve anlamsız söz söylemektir. Edebî ıstılah olarak anlamı, bir kimseyi incitmek, üzme, ısırma, yıpratma, gülünç duruma düşürmek amacıyla kendisine yönelik söylenen alay, hakaret, küfür ve yerme içerikli lirik şiir ya da düz yazıdır.⁴⁷

Türk edebiyatına hiciv şeklinde girmiş olan hicâ kelimesi Batı dillerindeki “satire” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aristo’nun Poetika’sındaki komedia kelimesini İbnü Sina’nın el-hicâ şeklinde tercüme etmiş olması, Arap dilinde hicâ’nın, homour (mizah) kelimesinin anlamını da içine alan geniş bir kullanım sahasına sahip olduğunu gösterir.⁴⁸

⁴¹ Kotan, Yusuf, **Mahalli Fıkra Tipine Bir Örnek: Erzurumlu Naim Hoca**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Ankara Summer 2012, p. 1791-1802, s. 1793.

⁴² Nebi Özdemir, **Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca**, Milli Folklor Dergisi, 2010, Yıl 22, S. 87, s. 36.

⁴³ Türkmen, Fikret, Osmanlı Döneminde Türk Mizâhı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2000, s. 5.

⁴⁴ Ebü'l-Berekât el-Ğazzî, el-Merâh fi'l-Müzâh, s. 11.

⁴⁵ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, c. 15, s. 44-45.

⁴⁶ Kal'ecî, Mu'cemu Lügatî'l-Fukahâ, s. 492

⁴⁷ Çiftçi, Hasan, **Klasik İslam Edebiyatında Hiciv ve Mizah**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 1998, S. 10, s. 139-162. s. 145.

⁴⁸ Kılıç, Zülküf, **Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel**, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, Ankara, Summer 2012, s. 1741-1750, s. 1743.

Methiye tabiri bir zatı, bir binayı, bir yeri, bir vâkıayı nasıl hakikatin üstüne çıkararak överse, Hicviyeler de yine gerçeği bir yana atarak öylece yerer. İkisinin de birleşik vasfı mübalağadır. Aradaki fark, medhiyelerde mübalağanın medhedilenin lehine, hicviyelerde ise muhatabın aleyhine kullanılmasından ibarettir.⁴⁹ Şartı ise, gerek lafız ve gerek mana bakımından nükte ve zarafet taşımasıdır. Gerçi mizahın şartı da budur ama, latife ve nükte libasına da bürünölmüş olsa hicivde zem ve kadh âdetâ temel unsurdur.⁵⁰ Her nevi hicivde hem hissî hem de zihnî bir taraf vardır. Hissî taraf yazarın fitrî güldürebilme kabiliyetine, zihnî cephe de mevcut hayatla, ideal hayat arasındaki tenakuzu, görüşüne bağlıdır. Netice itibariyle denebilir ki her lâtife hiciv olmadığı gibi her hiciv de lâtife değildir. Bunların birbiriyle çelişen yönleri, benzer olan yönlerinden daha çoktur. Lâtife bir şahıs, kurum, olay veya davranışa yönelik olarak iğneleyici alay edici bir üslupla yapıldığı sürece hiciv dairesine, hiciv de küfürden, hakareten uzaklaşıp gücünü nükteden, imâdan aldığı sürece lâtife dairesine girmiştir.⁵¹

Hicvin en büyük özelliği iğneleyici, alay edici, aşağılayıcı hatta küfür edici olmasıdır. Kusurları, kötü âdet ve alışkanlıkları ortaya çıkardığı için de tenkîdi bir analiz hüviyetini taşır. Amacı ifşâ yoluyla dile düşürmek ve rezil etmektir. Onun için ders vermek ve bir şeyleri düzeltmek için söylenmesi amacı, hicvin asıl söylenme amacı değil, hicvin teşhirciliği sonucunda musîbetlerden ders alma yoluyla ortaya çıkan bir neticedir. Hicvin amacı insanları güldürmek de değildir. Ancak o, amacına ulaşmak için mizahı çoğu zaman vasıta olarak kullanmıştır.⁵²

Hiciv mizahtan daha kuvvetlidir. Hatta denilebilir ki, hicvin mizahın hududunu ayıran en kuvvetli unsur mizahın sadece zekâ ile ilgilenmesine mukabil hicvin hem zekâ, hem de imandan kuvvet almasıdır. Hicv eden adam san'at hududu içinde kalmak şartıyla bir taraftan zekâsını kullanır. Burada zekâ sadece tahripçi bir rol oynar. Fakat buna mukabil

⁴⁹ Yücebaş, Hilmi, **Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi**, Milliyet Dağıtım, Üçüncü Baskı, İstanbul 1976, s. 6.

⁵⁰ Yücebaş, Hilmi, age, s. 10; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, c. 15, s. 44-45; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, el-Külliyât, s. 961.

⁵¹ Kılıç, Zülküf, **Klasik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık 2008, c. 1, S. 1, s. 154-155.

⁵² Kılıç, Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel, s. 1745.

gizlediği, ortaya-koymadığı fakat hissettirdiği bir tarafı da vardır: İman! Bir şeye inanmayan adam hiciv yapamaz. - Hiciv yaşanacak bir hayat tasavvuruna dayanarak inkişaf eder. Mizah sadece zekâyı bir nokta etrafında işaretler. Fakat hicivde, olması lazım gelen hayatı menfi şekilde anlatan bir idealizm ve zekâ eseri göze çarpar.

Mesela bizde Ahmed Rasim mizaha, Eşref hicve en güzel misaldir.⁵³ Hiciv denince akla ilk gelen de Nefi'dir. Siham-i Kaza isimli eseri canına mal olmuş, boğdurulduktan sonra, cesedi Sarayburnu'ndan denize atılmıştır.⁵⁴ Divan edebiyatındaki karşılığı yergi olan hicvin, halk edebiyatındaki karşılığı "taşlamadır."

Bu kavram Peygamber (s.a.s.) tarafından bazı hadislerde kullanılmıştır. Onlardan biri şu hadistir:

عن عائشة رضي الله عنها قالت استأذن حسان بن ثابت رسول الله صلى الله عليه وسلم في هجاء المشركين فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم فكيف بنسبي فقال حسان لأسلنك منهم كما تسل الشعرة من العجين.

Aişe (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre dedi ki: "Hassan b. Sabit Resulüllah'tan (s.a.s.) müşriklerin hiciv edilmeleri konusunda izin istedi. Resulüllah (s.a.s.); benim nesebim ne olacak diye sordu. Bunun üzerine Hassan dedi ki: Kılın haburdan çıkarılması gibi seni onlardan çıkaracağım (koruyacağım)."⁵⁵

Hicve verilebilecek örneklerden biri şudur: Meşhur bektaşî şairi ve avukat Ruhi Baba, İzmir'de Karataş mevkiinde başını sokacak küçük bir evceğiz yaptırdığı günlerde, yanına bir yobaz sokularak: Bu, kadar para harcayarak ev yaptıracığına, Hacca gitsene... der. Ruhî Baba da cevap olarak: Hacerülesved'e yüz sürmemize kudretimiz kâfi olmadığından ancak "Karataş"a bir beyt-i şerif yapabiliyoruz; karşılığını verir.

Bunu duyan şair Eşref, Ruhî Baba ağzından yobaza şu kıtayı yazmıştı:

Hâlimi, mevkimi bilmeden etme târiz,

⁵³ Yücebaş, Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi, s. 64.

⁵⁴ Yücebaş, Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi, s. 137.

⁵⁵ Buhârî, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Hecâi'l-Müşrikin, Hadis no: 5798; Müslim, Kitâbu Fedâili's-Sahâbeti, Bâbu Fedâili Hassân b. Sâbit, Hadis no: 2489-2490.

Tarz-ı teklif-i İlahiyi düşün, eşşek herif;

Parasızlık "Hacerü'l-Esved'e" sürdürmedi yüz,

Yaptım ancak "Karataş" üstüne bir beyt-i şerif!⁵⁶

10. Tanz: Türkçede daha çok alaycılık kavramıyla ifade edilen "tanz"ın sözlük anlamı, alay etmek, maskaraya almak, darbe vurmak, kapalı söz söylemek, bir kişi ya da topluluğa lakap takarak darbe vurmadır. Edebi ıstılah olarak da, toplumun eleştirilerek düzeltilmesi amacıyla söylenen tenkit edici ve iğneleyici ince şiir ve nesirdir.

Tanzın veya mizahın en ayırıcı özelliği ise, ondaki alay unsurlarının ağır basması, görünürdeki güldürücü niteliğinin ötesinde toplumsal değişimin ve ıslahın hedeflenmiş olmasıdır. Tanz, tamamen kişisel çıkarlar ötesinde toplumsal değişime yönelik büyük hedefler taşımaktadır. Bu üstün özelliği nedeniyle tanz, yani günümüzdeki deyimle mizah ve toplumsal alayın amacı sadece güldürmek değil, aynı zamanda darbe vurmadır. Ancak alaycı yazar, darbesini genelde filozofça bir tavırla kendine hâkim bir biçimde öfke ve üzüntü ile karışık ve kapalı olarak ortaya koyar. Bu yönüyle alay, bir tür utanma ve nefsin kontrol etmeyi de gerektirir.⁵⁷

11. Hezel (الهزل): Kullanılan lafzın ne hakiki ne de mecazi manasının kast edilmemesidir. Yani ciddiyetin zıddıdır.⁵⁸ Hezel kelimesine sözlüklerde eğlence, şaka, alay, lâtife yoluyla söylenen söz hikâye, şiir, mizah, ciddinin karşıtı olan şaka nitelikli yararsız ve saçma, hatta edebe ve ahlaka aykırı müstehcen söz anlamındadır. Edebî ıstılahta ise, neşe verici bir açıklama ve mazmunu içeren şiire veya meşhur deyimle mizahvarî ve eğlendirici hikâye ve fıkraya hezel denilir.⁵⁹ Ciddi bir esere alayımı ve müstehcen bir nazire yazmak ya da onu gülünç hale sokmaya da hezel ya da tehzil denilmiştir. Bunun kaba olup olmaması fark etmez. Bazen da bu nitelikli sözlerle herhangi birisi yerilerek onun hakkında edep ve ahlaka uygun düşmeyen sözler söylenir. Bu boyutuyla hezel hicvin

⁵⁶ Yücebaş, Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi, s. 13.

⁵⁷ Çiftçi, Klasik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizâh, s. 145-146.

⁵⁸ el-Cürçani, et-Te'rifat, s:320.

⁵⁹ Batıslâm, Divan Edebiyatında Latife ve Hezl, s. 235

de kapsamına girmiş olur.⁶⁰ Meşhur bir nazımın vezni ve kafiyesi taklit edilmek suretiyle lâtife tarzında nazım yazmaya da tehzil denir. O yoldaki yazılara hezliye tabir olunur. Mürekkepçi Hevâyî ile Sürurî'nin hezliyatı meşhurdur. Latifenin latif olması gerek olduğu gibi hezlin de nezih ve zarif olması şarttır. Böyle olmazsa maskaralık olur.⁶¹

Hezl, belli bir amacının olması ve kişileri hedef alarak gülünç duruma düşürmesi bakımından latifeden daha ağır, sövme ve müstehcenlikten uzak olduğu için de hicivden daha hafif mizahî bir türdür.⁶²

Bu kavram Kuran ve sünnette de kullanılmıştır. Kuran'da şöyle geçmektedir:

"إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ"

"Şüphesiz o (Kur'an), ayırt eden bir sözdür. O, bir şaka değildir."⁶³

Bir hadiste de Allah'ın Resulü'nün (s.a.s.) şöyle dua ettiği rivayet edilmektedir:

"...اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَايَايَ وَعَمْدِي وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي."

"Ey Allahım, şakamı, ciddiyetimi, yanlışlıklarımı, bilerek yaptıklarımı bağışla, bunların hepsi bendendir."⁶⁴

10. (الاستهزاء): Hafife alarak mizah yapmak, alaya almaktır.⁶⁵ Aşağıda istihza ile ilgili bazı ayetler verilmiştir:

"وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ"

"Kendilerine sorsan andolsun ki biz diyeceklerdir, ancak dalmıştık da şakalaşmada, oynaşmadaydık. De ki: Allah'la, ayetleriyle ve Peygamberiyle mi alay ediyordunuz?"⁶⁶

⁶⁰ Çiftçi, Klasik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizâh, s. 145.

⁶¹ Olgun Tahir, **Edebiyat Lügati**, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1936, s. 44.

⁶² Batıslâm, Divan Edebiyatında Latife ve Hezl, s. 235.

⁶³ Tarık: 86/13-14.

⁶⁴ Buhârî, Kitâbü'd-Da'vât, Bâbü Kavli'n-Nebî, Hadis no: 6398-6399; Müslim, Kitâbü'z-Zikri ve'd-D'uâi, Bâbü't-Ta'vvüz Min Şerri Mâ 'Umile, Hadis no: 4902; Ahmed, Müsned, Hadis no: 19238.

⁶⁵ Rağip el-İsfahânî, el-Müfredât, c:2, s. 705.

11. (السَّخْرِيَّة): Alaya alarak tahkir etmektir.⁶⁷ Aşağıdaki ayet bu kelimeyi ihtiva etmektedir:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ"

“Ey iman edenler, bir kavim (bir başka) kavimle alay etmesin, belki kendilerinden daha hayırlıdırlar; kadınlar da kadınlarla (alay etmesin), belki kendilerinden daha hayırlıdırlar.”⁶⁸

12. Gülme (الضَّحْك): Sevinçten yüzün rahatlayıp genişlemesi ve ses çıkacak şekilde dudakların dişlerden ayrılması demektir. Ses duyulmazsa tebessüm olur.⁶⁹

(الضَّحْك) kelimesi ve türevleri Kur’an’da on yerde geçmektedir. Mizah konusuyla alakalı olan türü, gülme çeşitleri arasında alaylı, aşağılayıcı, iğneleyici, ‘bıyık altından gülme’ diye tabir edilen bir türün olmasıdır ki bu da istihza ve suhriye ile aynı paydada buluşmaktadır. Bu türün örnekleri ise aşağıdaki ayetlerde geçmektedir:

"فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخِرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوَكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَحَكُونَ"

“Siz onları alay konusu edinmiştiniz; öyle ki, size benim zikrimi unutturdular ve siz onlara gülüp duruyordunuz.”⁷⁰

"فَلَمَّا جَاءَهُمْ بَيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ"

“Fakat (Musa) onlara ayetlerimizle geldiği zaman, bir de ne görsün, onlar bunlara (alay edip) gülüyorlar.”⁷¹

⁶⁶ Tevbe: 9/65, Ayrıca bkz. Nisa: 4/165 ve Enbiya: 21/41.

⁶⁷ Râğîp el-İsfahânî, el-Müfredât, c. 1, s. 300; Kal’acî, Mu’cemu Lüğati’l-Fukahâ, s. 242.

⁶⁸ Hücurat: 49/11, Ayrıca bkz. Enbiya: 21/41

⁶⁹ Kal’acî, Mu’cemu Lüğati’l-Fukahâ, s. 282.

⁷⁰ Müminun: 23/110

⁷¹ Zührüf: 43/47, Ayrıca bkz. Necm: 53/59-60, Mütaffifin: 83/29, Mütaffifin: 83/34,

13. Müjdeleme (التبشير - البشارة): İnsanın yüzüne etki eden sevindirici haberdır.⁷² Bu kelime Kuran'da Allah'ın gayri müslimleri müjdelemesi şeklinde geçmektedir. Tabi amaç, kelimenin manasıyla müjdeleme değil, 'kara mizah' denebilecek bir anlamda, bir kişi veya topluluğa en hoşlanmayacağı bir haberi müjde kalıbında sunmaktır. Birisini, ailesinin helak olduğu, evinin yandığı, tüm ticaretinde iflas ettiği vb. haberlerle müjdelemek gibi. Örnekleri aşağıdaki ayetlerde geçmektedir:

"فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ"

"Onları acı bir azapla müjdele."⁷³

Bu ayetler, 'müjdeleme' kavramını içerse dahi, kast edilen bu mananın tam zıttıdır. Kur'an bu kavramı, Allah'ın yolundan sapan kimseler için kullanmakta ve onlarla alay etmektedir.

Kahkahayla güldürtmeyen Kara Mizahta acılık ve burukluk vardır. İnsanı acı acı gülümseten, hatta göz yaşartan ve düşündürten bir alaydır. Mizahta genellikle bir kendiliğindenlik vardır; oysa düşünceye dayandığı için kara mizah yapmakta bir zorluluk vardır, ama bu, zorlama demek değildir. Tarihe geçmiş ve klasik olmuş bir Kara Mizah örneği, Fransız Kraliçesi Mari Antuvanet'in, sarayın önünde "açız!" diye bağrıışanların gürültüsüne, saray balkonundan çıkıp, mabeyinciden bu kalabalığın ekmek istediklerini öğrenince; "ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler!" demesidir.⁷⁴

Netice itibariyle; mizah kavramının tanımı ve mizah kavramıyla anlamdaş veya anlamca ortak paydalara sahip kavramların tanımlarından anlaşıldığı kadarıyla mizah kavramı gerek olumlu ve gerekse olumsuz boyutuyla genel bir kavram iken, yukarıda zikredilen kavramlardan her biri mizahın alt kollarını ve bazı boyutlarını ifade etmektedir.

⁷² Kal'acî, Mu'cemu Lüğati'l-Fukahâ, s. 107.

⁷³ Al-i İmran: 3/21, Tevbe: 9/34, İnşıkak: 84/24.

⁷⁴ Yücebaş, Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi, s. 31.

Hepsi mizah kavramı içinde değerlendirilmekle birlikte, mizah olgusunun yaşandığı durum ve siyaka bakılarak bunlar arasındaki muhteva farklılığına gidilir.⁷⁵

1. 3. İSLAM'IN TEMEL KAYNAKLARINDA MİZAHIN YERİ

1. 3. 1. Kuran'da Mizah

Kur'an'da “mizah” ve onun türevleri olan kelimeler yer almamaktadır. Ancak mizah kavramıyla ilintili olan veya mizahın sonucu olan bazı davranışlar Kur'an'da yer almaktadır. Bu kavramlardan bazıları şunlardır:

1. Sevinç (الفرح):

Müminlerin sevinciyle ilgili ayetlerden biri şudur:

"قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ"

“De ki: Allah'ın bol ihsanıyla (fazlıyla) ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevininler. Bu, onların toplayıp yığmakta olduklarından hayırlıdır.”⁷⁶

Kâfirlerin sevinciyle ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

"أَفَمَنْ هَذَا الْحَدِيثُ تَعْجَبُونَ. وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ. وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ."

“Şimdi siz, bu sözden mi şaşkınlığa düşüyorsunuz? (Alayla) Gülüyorsunuz ve ağlamıyorsunuz. Ve şuursuzca baş kaldırıyorsunuz.”⁷⁷

2. Gülme (الضحك):

“الضحك – Gülme” kelimesi ve türevleri Kur'an'da on yerde geçmektedir. Onlardan bazıları şunlardır:

"فَلَمَّا جَاءَهُمْ بَيَاتِنَاتُنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ"

⁷⁵ Abdülhamid, Şâkir, *el-Fükâhe ve'd-Dıhk*, Metâbi's-Siyâseti, Kuveyt 2002, s. 15.

⁷⁶ Yunus: 10/58

⁷⁷ Necm: 53/59-60-61.

“Fakat (Musa) onlara ayetlerimizle geldiği zaman, bir de ne görsün, onlar bunlara (alay edip) gülüyorlar.”⁷⁸

3. Müjde/leme – (البشارة - التبشير) :

Bu kelimeyle ilgili bazı ayetler şunlardır:

"فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ"

“Onları acı bir azapla müjdele.”⁷⁹

4. İstihza (الاستهزاء):

"وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِإِلَهِهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ"

“Kendilerine sorsan andolsun ki biz diyeceklerdir, ancak dalmıştık da şakalaşmada, oynaşmadaydık. De ki: Allah'la, ayetleriyle ve Peygamberiyle mi alay ediyordunuz?”⁸⁰

5. Sühriye (السَّخْرِيَّة):

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُمْ"

"مِّنْهُمْ"

“Ey iman edenler, bir kavim (bir başka) kavimle alay etmesin, belki kendilerinden daha hayırlıdır; kadınlar da kadınlarla (alay etmesin), belki kendilerinden daha hayırlıdır.”⁸¹

1. 3. 2. Sünnette Mizah

Peygamber’in (s.a.s.) gülmesinin ve güldürmesinin neden ve keyfiyeti ve bunun nebevi ölçüsüyle ilgili hadis kaynaklarında pek çok hadis zikredilmektedir. Onlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

⁷⁸ Zührüf: 43/47, Ayrıca bkz. Necm: 53/59-60, Mütaffifin: 83/29, Mütaffifin: 83/34,

⁷⁹ Al-i İmran: 3/21, Tevbe: 9/34, İnşikak: 84/24.

⁸⁰ Tevbe: 9/65

⁸¹ Hucurat: 49/11

1. "لَا تَحْقِرَنَّ شَيْئًا مِنَ الْمَعْرُوفِ وَأَنْ تَكَلَّمَ أَخَاكَ وَأَنْتَ مُنْبَسِطٌ إِلَيْهِ وَجْهَكَ"

“Kardeşini güler yüzle karşılayan şekilde bile olsa iyiliğin hiçbir çeşidini küçümseme.”⁸²

2. "لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ."

Abdullah b. Mesut'tan (r.a.) rivayet edildi ki: “Peygamber’i (s.a.s.) dişleri görünecek kadar gülerken gördüm.”⁸³

3. "إِنَّكُمْ لَنْ تَسْعُوا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ فَلْيَسْعَهُمْ مِنْكُمْ بِسَطِّ الْوَجْهِ وَحَسَنِ الْخَلْقِ"

“Siz mallarınızla bütün insanları memnun edemezsiniz. Öyle ise, güler yüzlülüğünüz ve güzel huyunuzla onları memnun ediniz.”⁸⁴

İnsanlara karşı güler yüzlü olmak, onları sevindirmenin önemli araçlarından biridir. Güler yüzlülüğün ve sevindirmenin en önemli araçlarından biri ise, insanlara ferahlık, rahatlık ve mutluluk katan mizahıdır. Mizahı yapan kimse, bir taraftan muhatabına muhabbetini ve güler yüzlülüğünü ortaya koyarken, diğer taraftan muhatabının da sevinmesini ve gülmesini sağlamış olur. Dolayısıyla mizah, yukarıdaki hadislerde geçen güler yüzlülük ve güzel ahlakın önemli araçlarından biridir.

Sünette Asr-ı Saadet’te mizahla ilgili varit olan hadisler, mizaha cevaz veren veya onu teşvik eden hadisler ile mizahı meneden hadisler şeklinde iki farklı başlık altında tasnif edilebilir. Her bir başlıkla ilgili bir kaç hadis zikredildikten sonra, kalan çoğunluk rivayetler mizahın caiz olup olmadığı konusunda ulema arasındaki tartışmalar kısmında zikredilecektir.

⁸² Müslim, Kitâbü’l-Birr, Bâbu İstihbâbi Talâkati’l-Vechi, Hadis no: 4766. Benzer lafızlarla şu rivayetlere de bakılabilir: Tirmizî, Hadis no: 1751; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **el-Müsned**, I. Baskı, Dârü’l-Hadis, Kahire, 1995, 3/360.

⁸³ Buhârî, Kitâbü’t-Tevhîd, Hadis no: 7414-7415; Müslim, Hadis no: 2788; Tirmizî, Hadis no: 3238.

⁸⁴ Heysemî, Mecme’ü’z-Zevâid, c. 8, s. 25.

1. 3. 2. 1. Mizaha Cevaz Veren veya Onu Teşvik Hadisler

Peygamber (s.a.s.), Rabbinden kendisine gönderilen risalet görevini tebliğle mükellef idi. Bu görevin ifasında aynı zamanda risaleti, insanların fitratları ve beşeri hasletleriyle çelişmeyecek, insanların ikna olmalarını kolaylaştıracak en uygun yöntemlerle onlara ulaştırmaktan da mesul idi. Bu fitri ve beşeri hasletlerden biri de yumuşaklık, sevinme, sevindirme, eğlenme, gülme ve güldürme hasletidir. Buna işareten Allah-u Teâla buyuruyor ki:

"فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ"

“Allah'tan bir rahmet dolayısıyla, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar çevrenden dağılır giderlerdi.”⁸⁵

Peygamber (s.a.s.), diğer pek çok haslet gibi buna da bazı kurallar getirmiş ve icra etmiştir. Bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

"إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا، وَإِنْ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرَاوَنُ وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَفَيِّهُونَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ عَلِمْنَا الثَّرَاوَنُ وَالْمُتَشَدِّقُونَ فَمَا الْمُتَفَيِّهُونَ؟ قَالَ: الْمُتَكَبِّرُونَ."

“Bana en sevimli olanınız ve kıyamet gününde meclis olarak en yakın olanınız ahlakça güzel olanlarıdır. Bana en sevimsiz olanınız ve kıyamet gününde meclis olarak bana en uzak olanınız geveze-çenesi düşük olanlar, kibar konuşmak için yapmacık konuşanlar ve kibirli olanlardır.”⁸⁶

Peygamber (s.a.s.), yumuşak huyluluğunu, güler yüzlülüğünü ve bunların birer tecellileri olan mizahî yönünü beraber yaşadığı insanlara yansıtmış, çevresindekiler de aynı şekilde kendisine yansıtmıştır.. Bununla ilgili bazı rivayetler şunlardır:

⁸⁵ Al-i İmran: 3/159.

⁸⁶ Tirmizî, Kitâbü'l-Birr we's-Sileti, Hadis no: 2018; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hadis: 17732, 17743, Beyhakî, Şu'abü'l-İmân, Hadis no: 7989.

1. عن أبي هريرة رضي الله عنه أنَّ الصحابة قالوا: يا رسول الله إنَّك تداعبنا؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: "إنِّي لأمزح ولا أقول إلا حقا."

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste sahabeler Peygamber'e (s.a.s.) dediler ki: "Sen bizimle şakalaşıyor musun? Peygamber (s.a.s.) de buyurdu ki: "Ben mizah yaparım, ancak haktan başka bir şey söylemem."⁸⁷

2. "قوله صلى الله عليه وسلم لخدمه أنس بن مالك، قال أنس رضي الله عنه قال لي النبي صلى الله عليه وسلم: "يا ذا الأذنين".

"On yaşından itibaren Peygamber'in hizmetinde bulunan Enes b. Malik (r.a.) dedi ki; Peygamber (s.a.s.) bana "ey iki kulaklı" derdi."⁸⁸

3. ما رواه أنس بن مالك أن رجلا أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: "يا رسول الله احملني. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: أنا حاملك على ولد ناقة. قال: وما أصنع بولد الناقة؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «وهل تلد الإبل إلا النوق؟»

Enes b. Malik'ten (r.a.) rivayet edilen bir hadiste, Peygamber'e (s.a.s.) gelen bir adamın; "Beni bindir" demesi üzerine Peygamber (s.a.s.) ona "Seni bir deve yavrusuna bindireyim" dedi. Adam; "Ben yavru deveyi ne yapayım?" deyince Peygamber (s.a.s.); "Develer, yavru devenin dışında bir şey doğururlar mı?" dedi.⁸⁹

1. 3. 2. 2. Mizahı Yeren Hadisler

Sünnette varit olan bazı hadisler, mizaha olumsuz yaklaşmakta, mizahı yererek ondan uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir. O hadislerden bazıları şunlardır:

1. ما روي عن عبد الله بن عباس رضي الله عنه أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال: "لا تمار أخاك ولا تمازحه".

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/360; et-Taberanî, es-Sağir, Bâbü'l-Mîm, Men İsmuhu Ahmed, Hadis no: 781. Heysemî bu hadisin sahih olduğunu söyledi. Mecma'ü'z-Zevâid, c. 8 s. 89.

⁸⁸ Tirmizî, Kitâbü'l-Edeb, Bûbu Mâ Câe Fi'l-Mizâh, Hadis no, 2059; Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Câe Fi'l-Mizâh, Hadis no: 4994; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/127-260.

⁸⁹ Tirmizî, Sünen, Hadis no: 2060; Ebû Dâvûd, Sünen, Kitâbü'l Edeb, Hadis no: 4990; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/267.

“Kardeşinle mücadele etme ve onunla mizahlaşma.”⁹⁰

2. "ويلٌ للذي يحدث بالحديث ليضحك به القوم؛ فيكذب، ويلٌ له، ويلٌ له."

“Bir kavmi güldürmek için yalan konuşana yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun.”⁹¹

3. "أنا زعيم ببيت في وسط الجنة لمن ترك الكذب وإن كان مازحًا"

“Mizah yoluyla dahi olsa, yalanı terk eden kimse için cennetin ortasında bir eve ben kefilim.”⁹²

1. 4. İSLAM TARİHİNDE VE EDEBİYATINDA MİZAH KÜLTÜRÜ

1. 4. 1. İslam Tarihinde Mizah Kültürü

Bireyin kendi kendine şaka yapması pek anlamlı değildir. İster eğlenme, ister de alaya alma şeklinde olsun mizah için kendisinin dışında başkalarına da ihtiyaç duyar. Dolayısıyla mizahın kollektif bir eylem olduğu söylenebilir. Bu da, mizahın insanın diğer bireylerle etkileşim içine girmesiyle ortaya çıktığı sonucuna götürür. Bu nedenle insanlıkla yaşıt olan mizah kavramının şekillenmesi ve belli bir disiplin haline gelmesinin, insanoğlunun yerleşik hayata geçerek şehirler kurmaya başlamasına paralel olarak geliştiği söylenebilir. Bunun tipik örneğini İslam kültüründeki mizahın gelişim seyrine bakarak görmek mümkündür. Asr-ı Saadet’in Mekkî döneminde aşırı derecede zorluk ve istikrarsızlığın yaşanmasından ötürü mizahla ilgili verilere neredeyse hiç karşılaşılmazken, refah ve istikrarın nispeten arttığı Medenî dönemde ise mizahi anekdotların önemli oranda gün yüzüne çıktığı temaşa edilmektedir. Daha sonra gelen Emevî, Abbasî ve diğer dönemlerde refah ve istikrarın tavan yapmasına paralel olarak mizah olgusunun da

⁹⁰ Tirmizî, el-Birru ve’s-Siletu, Hadis: 199.

⁹¹ Tirmizî, Kitâbü’z-Zühd, Bâbu Men Tekelleme Bikelimetin, Hadis no: 2315.

⁹² Ebû Dâvûd, Hadis no: 4800.

çeşitlenerek zengin materyalleri olan edebî bir boyut kazanmıştır.⁹³ Aynı şeyi diğer kültür ve medeniyetler için de söylemek mümkündür.

Bütün İslâmî ilimlerin Kuran ve sünnet merkezli gelişerek müstakil birer disiplin haline gelmesi gibi, mizahın İslam nezdindeki yerinin de Kuran ve sünnette aranması kaçınılmazdır. Çünkü her söz ve eylemin cevaz ya da adem-i cevazını belirleyen bu iki temel kaynaktır. Özellikle Peygamber (s.a.s) ile sahabe ve tabiin döneminde mizahın varlığı ya da yokluğu, varsa varlık keyfiyeti, mizahın İslam hukukundaki konumunu tespitte başvurulması gereken ana menbâdır. Gerek o dönemde ve gerekse daha sonraki İslam tarihinde mizah ve alt birimlerinin gelişim ve dönüşüm seyrini görebilmeye matuf olarak muhtasar bir şekilde İslam tarihine bu cihetle bakmak gerekmektedir.

Diğer taraftan mizah, her toplumun kültür, örf ve adetlerine uygun olarak yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle her toplumun mizahının farklı olması sebebiyle, bir toplumda mizah kabul edilen bir şey diğer bir toplumda mizah kabul edilmeyebilmektedir. Örneğin, coğrafya genişledikçe fıkra tipinin de, bölgesel özelliklerin etkisiyle değiştiği görülür. Bu, fıkra tiplerinin kültürel iletişim sonucu uluslar arasında gezinerek değişime uğraması demektir. Roma-Bizans dönemi Anadolu fıkra tipleri Ezop, Diyojen, ve Aristo'ya ait fıkraların Nasreddin Hoca fıkraları arasında da yer alması veya Hoca fıkralarının Alman,

⁹³ Detaylı bilgi için: Doğan, Yusuf, **Hz. Peygamber ve Mizâh**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas Aralık 2004, c. 8/2, s. 191-203, s. 192; Yusuf Doğan, **Raşit Halifelerin Mizâh ve Nükte Anlayışları**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 6, S: 22, Sivas Yaz- 2006, s: 95-112; Yusuf Doğan, **Emeviler Döneminde Mizâhı Etkileyen Faktörler**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:4, S: 8, Sivas 2006, s: 209-236; Yusuf Doğan, **İkinci Abbâsî döneminde Mizâh**, 2004, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, 2003; Akif Köten, **Asr-ı Saadet'te Mizâh**, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, c. IV; Akif Köten, **Peygamber Döneminde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler**, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, c. IV; Ramazan Altınay, **İslâm Mizâhının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri**, s. 77-96; Ramazan Altınay, **İslâm Mizâhının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri II**, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2005, cilt: 5, sayı: 16, s. 73-90.

Fransız fıkra tipleri ile benzeşmesi bu tip veya milliyet değişiminin bir sonucudur.⁹⁴ Dolayısıyla buradaki (Asr-ı Saâdette'ki) mizahi örnekler dönemin kültürel yapısı ve şartları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber dönemindeki mizahı, hadis, tabakât ve rical kitapları ve ilk dönem Arap edebiyatı eserlerinden derlemişlerdir. Dolayısıyla bu alandaki çalışmaların kaynaklarını bu eserler oluşturmaktadır.⁹⁵

Peygamber (s.a.s.) ve ezici çoğunluk sahabenin Arap olması, doğal olarak Arap toplumunun mizahî karakterlerinin incelenmesini gerektiriyor. Bununla ilgili olarak, Arap edebiyatının bu alandaki pîri sayılan Cahız (ö. 868), Arap toplumun güleç, gülmeyi seven bir toplum olduğu, bu yüzden de çocuklarına (ضحك) çok gülen, (بسام) çok güleç yüzlü (طلق) ve (ضحك السن) güleç yüzlü gibi isimler verdiklerini, birisini övmek istediklerinde (هش إلى الضيف) çok güleç olduğundan dişleri görünen, (بسام العشيات) akşamları gülen, (عبوس) çok asık suratlı, (شميم المحيا) çirkin yüzlü, (حامض الوجه) ekşi yüzlü vb. tabirlerini kullandıklarını ifade etmektedir.⁹⁶

Kur'an-ı Kerim'in tefekkürü emredip alayı yasakladığı ve ağırbaşlılık ile vakarı temel ilke olarak kabul ettiği bilinmektedir. Mizah ve şakanın insanın vakarını ortadan kaldırdığı bazı hadis rivayetlerine dayanılarak ileri sürülmüştür. Bu hadislerle göre mizah ve şaka şeytanın ve nefsin aldatmasıdır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şaka yapmayı tasvip ettiğini, kendisinin şaka yaptığını gösteren rivayetler de vardır. Resul-i Ekrem (s.a.s.) ile ashab ve tâbiinin günlük hayatlarında şaka ve mizahın yer aldığı, insanlar arasında nezih şaka ve mizahın sünnet konumunda olduğu Süfyan es-Sevri gibi âlimler tarafından dile getirilmiştir.⁹⁷

⁹⁴ Akkuş, Metin, **Doğu Kültüründe Nasreddin Hoca Tipinin Benzerleri**, Atatürk Üniversitesi, Nasreddin Hoca Paneli Bildiri Metni, 15 Mayıs 2002, s. 1.

⁹⁵ Doğan, Hz. Peygamber ve Mizâh, s. 192.

⁹⁶ Câhız, Ebû Osman, 'Amr b. Bahr, , **el-Buhalâ**, Dâru Sadır, Beyrut, s. 18-19.

⁹⁷ Detaylı bilgi için: Ebû Hatim Muhammed b. Hibban el-Bestî, **Ravdatü'l-'Ukelâ ve Nüzhetü'l-Fudalâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s.77; Ebü'l Berekât Bedruddîn el-Ğazzî, **el-Merâh fi'l-Mizâh**, s. 2. (PDF belgesi, <http://www.al-mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001264-www.al-mostafa.com.pdf>, 21.12.2013).

Peygamber'in (s.a.s.) mizah üslûplarından biri "tahsilü'l-hâsil" adı verilen, herkesçe bilinen gerçeklerin kinaye yoluyla ilginç bir biçimde ifade edilmesi şeklindedir. Resulüllah'ın (s.a.s.) yaptığı mizahların pek çoğu kinaye ve tevriye sanatına dayanır. Ayrıca Nu'ayman b. Amr, Abdullah b. Ömer gibi sahabiler ile Kadı Şüreyh gibi tabiiler mizahî anekdotlarıyla tanınmışlardır. Bunun yanında Medine, I. (VII.) yüzyıldan itibaren çıkardığı mizahçılarla mizahı edebi bir tür düzeyine yükselten bir ekolün merkezi olmuştur.

98

Rivayet edilir ki Sufyan es-Sevri nüktedan bir kişiliğe sahip idi. Ama aynı zamanda zühd ve haşyet hususunda da tanınmıştı. Bu durumu itidal olarak yorumlanmıştır.⁹⁹

Emeviler döneminde tabiin neslinden olan mizahçı bir sınıf teşekkül etmiş, Roma, Sasani vb. medeniyet ve kültürlerin de etkisiyle Muaviye'den itibaren halifelerin sarayları kapılarını soytarı ve komediye açmıştır. Muaviye, Kadı A'meş, İbn Sirin, ve Kadı Şa'bi dönemin esprileriyle ünlü isimlerindendir. Mizah ve esprinin kazanç vasıtası haline gelmesi Eş'ap'la başlamıştır. Dönemin en ünlü şairleri olan Cerir ile Ferezdak ve Cerir ile Ahtal arasında uzun zaman süren ve "nekaiz" adı verilen şiir atışmaları edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir.¹⁰⁰

Abbasiler devrinde Arapçılığa karşı Arap olmayan unsurların bir tepkisi olarak ortaya çıkan Şuûbiyye akımı ile Araplarla her alanda kıyasıya rekabet başlamış, Arapların çöl hayatı ve kabile taassubu gibi Cahiliye gelenekleri şiirlerde mizah malzemesi yapılmıştır. Mehdi Billâh ve Hârunurreşîd zamanında görülen ekonomik gelişmeye paralel olarak lüks artmış, halife sarayları mizah üreticileri nedimler ve soytarılarla dolmuştur.¹⁰¹

⁹⁸ Durmuş, "Mizâh", c. 30, s. 205.

⁹⁹ Muhammed Hasan 'Ukeyl Mûsâ, **Nuzhetu'l-Fudalâ Tehzîbu Siyeri 'Alâmi'n-Nubelâ**, Dârü'l-Endelus, Suudi Arabistan (Baskı yılı ve sayısı verilmemiş), s. 585-587.

¹⁰⁰ Durmuş, "Mizâh", c. 30, s. 205.

¹⁰¹ Durmuş, "Mizâh", c. 30, s. 205.

1. 4. 2. İslamî Edebiyattan Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Mizah Kültürü

Din kadar söz de insanlık tarihiyle yaşıttır. İlk Peygamber olan Âdem (a.s.)’a Allah-u Teâla isim¹⁰² ve kelimeleri¹⁰³ öğretmişti. Âdem (a.s.) bir taraftan bu isim ve kelimelerle iletişim gibi ihtiyaçlarını karşılarken, diğer taraftan sözel dini vecibelerini bunlarla ifade ediyordu. Bir söz sanatı olan edebiyatın en muhteşem şaheserleri kutsal kitaplar olmuştur. Bu itibarla din ve edebiyat iç içe olan iki olgudur.¹⁰⁴

Edebiyatta, düşünceleri espri ve nükteyle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşidi olarak tanımlanan mizah, edebi eserlerde ‘cidd’in (ağır başlılık) karşıtı olarak daha çok hezl (هزل), bazen de mezh (مزح) kullanılmıştır.¹⁰⁵

Mizahın belli bir disiplin içinde en fazla ön plana çıktığı alan ister nesir, ister de nazım şeklinde olsun edebi metinlerdir. Bu metinlerde hiciv, hezel, şaka, fıkra, latife vb. özellikler ön plana çıkmaktadır.

Bu metinlerin ezici çoğunluğu, doğdukları coğrafyadaki birey, toplum ve yöneticilerin ahlakî durumlarını, manevi değerlerini, sosyal, siyasal, dini ve ekonomik zaaf ve eksikliklerini, insanları eğlendirme, güldürme, eleştirme, aybını ortaya çıkarma, karalama, laf koyma, meth etme, aybını örtme, yönetim ve yöneticilere başkaldırma gibi amaçlara aracılık etmektedir. Bunlar yapılırken de abartma, görmezden gelme, müstehcenlik, yalan söyleme gibi araçlar da kullanılabilir. Bu başlıkların her biri kuşkusuz kişilik haklarını ihtiva etmekte olduğundan, bu edebi metinlerin her birinde birey veya toplumun kişilik haklarına riayet edilip edilmediği, edilmemişse nasıl edilmediği konusu İslam hukukunun ilgi alanına girmektedir. Bu metinlerin, salt kitap sayfaları arasında kalmayıp günümüzde senaristlerce yorumlanarak sinema ve tiyatro sahnelerine, heykeltıraşçılığa taşınıyor olmaları, konunun hukukî açıdan ele alınmasını daha bir önemli kılmaktadır. Edebiyatta mizahın nasıl ele alındığı ve çeşitleri hakkında bir bilgiye sahip

¹⁰² Bakara: 2/31.

¹⁰³ Bakara: 2/37.

¹⁰⁴ Komisyon, (Hasan Aksoy, Bilal Kemikli (Ünite 1, 10), Mustafa İsmet Uzun (Ünite 2, 4), Hasan Aksoy (Ünite 3, 8), Âlim Yıldız (Ünite 6, 7), Ali Öztürk (Ünite 5, 9), **Türk İslâm Edebiyatı**, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1107, Eskişehir Ocak 2013, s. 3-4.

olunmadan, bu alandaki görsel ve işitsel kaynaklardaki veriler hakkında hukukî bir kanıya varmak kolay olmayacaktır.

Buna benzer bir yaklaşımı Ekrem Buğra Ekinci şöyle dile getirmektedir: “Fıkıhta derinleşmek isteyenlerin, tarih, sosyoloji, psikoloji ve siyaset ilmini, yani zamanında yaşayan insanların hallerini iyi bilmesi de şarttır. Kuran-ı Kerîm, müteaddit ayetlerinde, yeryüzünün dolaşarak geçmiş insanların hallerinin araştırılmasını ve bunlardan ibret alınmasını emretmektedir. İslâm hukukunun hükümleri, umumiyetle insan psikolojisi nazara alınarak sevk edilmiş; müftü ve kâdıların da buna itibar etmeleri emrolunmuştur.”¹⁰⁶

Bu açıdan, mizahın İslam hukuku açısından ele alındığı bu çalışmada mizahın İslamî edebiyattaki yeri ve çeşitlerine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1. 4. 2. 1. Arap Edebiyatı

Asr-ı Saadet döneminde Peygamber (s.a.s.)’in, ailesine ve sahabesine, sahabenin de hem O’na hem de kendi aralarında mizah yaptıklarına dair hadis kaynaklarında nice rivayetler mevcuttur. O dönemde hayatın bir parçası olarak yapılan mizah, daha sonraki dönemlerde daha sistematik bir hal almıştır.¹⁰⁷

Bu dönemde görülen başlıca mizah türleri şunlardır:

1. Gaflet/dalgınlık ve ahmaklık üzerine kurulanlar: Arap dünyasında bu konuda en meşhur isim Cuha’dır ve Cahiz’in eserlerinde bu yönüyle ele alınmıştır. Uleyyan, Behlul, Sabbah el-Muvesves gibi isimler de bu çeşit mizah üreticileri arasında yer alır.¹⁰⁸

2. Tufeylilik (asalaklık) ve dilencilikten kaynaklananlar: Emeviler döneminde başlayan bu tür, özellikle Abbasiler zamanında yaygınlaşmıştır. Tufeyl b. Zellal, bu türe

¹⁰⁵ Durmuş, “*Mizâh*”, c. 30, s. 205.

¹⁰⁶ Ekinci, Ekrem Buğra, **İslâm Hukuku - Umumî Hususlar**, Arı Sanat Yayınları, I. Baskı, Mayıs 2006, İstanbul, s. 23.

¹⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz: Ramazan Altınay, **İslâm Mizâhının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I**, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2004, c. 4, sayı: 15, s. 77-96.

¹⁰⁸ Doğan, Emeviler Döneminde Mizâhı Etkileyen Faktörler, s. 227.

adını veren ve öncülüğünü yapan kişidir. Cemmaz, Müzebbid el-Medinî, Gadirî ve Cummeyz adlı kişiler de bu türün önde gelenlerindendir.¹⁰⁹

3. Tehekküm yoluyla mizah: Alayın espriye ve karikatürize etmeye dayanan türü olup genellikle amacı eleştiri ve düzeltmedir; çok defa hicivle karıştırılır. Tehekküm, müjdeleme yerine korkutma, medih yerine hiciv, vaad yerine vaid gibi zıtları kullanmak suretiyle gerçekleştirilen istiare-i tehekkümiye üslubunu taşır. Kuran-ı Kerim’de kafir ve münafıklara yönelik müjdelemenin uyarma yerine (tebşir-inzar), azap ve ateş için de tatma (zevk) fiilinin kullanılması gibi. Cahiz’in mizah üslubuna da tehekküm hâkimdir. Onun cimrilerle alay ettiği ve onların mizahî fıkralarını topladığı Kitabu’l Buhalâ ile et-Terbi’ ve’t Tedvîr adlı eserlerindeki tasvirleri mizahın zirvesi olarak değerlendirilir. Bu sebeple, mizahı edebi bir tür şeklinde ortaya koyan kişinin Cahîz olduğu kabul edilir.¹¹⁰

4. Kelime ve mâna oyunlarından faydalanma: Cinas, tıbâk, seci gibi lafız ve kinaye; ta’riz, tevriye gibi mâna sanatlarını kullanarak özel isimlerin lafız veya anlamalarını mizahî bir alana çekip bunlara yeni bir anlam yüklemek suretiyle olur. Bediuzzaman el-Hemedânî ile Ebu Bekir el-Harizmî’nin münazaralarında kelime oyununa dayanan mizah üslubu görülür.¹¹¹

5. Muhatabın sözüne veya sorusuna benzeri bir soru ile karşılık verme.

6. Hazırcevaplılık. Bu tür mizahların çoğu espri içerir ve özellikle bedeviler bu konuda meşhurdur. Bir bedevinin yaklaştığını görünce önündeki incir tabağını elbisesinin altına saklayan ev sahibi gelen misafire, “Kur’an okuyuşunuz güzel midir?” diye sormuş, o da “evet” diyerek Tin suresinin ikinci kelimesi olan “والزيتون” okumaya başlamış. Ev sahibi

¹⁰⁹ Durmuş, İsmail, “Mizâh”, DİA, c. 30, s. 205; Doğan, Yusuf, Emeviler Döneminde Mizâhı Etkileyen Faktörler, s. 230.

¹¹⁰ Durmuş, İsmail, “Mizâh”, DİA, c. 30, s. 206

¹¹¹ Durmuş, age, s. 206.

“والتين (incir) nerede kaldı?” diye sorunca bedevi, “o elbisenizin altında değil mi?” cevabını vermiştir.¹¹²

7. Yöneticiler. Emevîler döneminde idari teşkilatta halife ve valilerle birlikte onlara yardımcı olan görevliler vardı. Ancak merkezde halifeler; eyalet ve şehirlerde valiler en yetkili konumdaydılar.⁷ Halife ve valilerin mizahî ortamın oluşmasında ve gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Bu dönemde halifelerin yemeye aşırı düşkünlükleri ve cimrilikleri mizah konusu olmuştur.¹¹³ Bununla ilgili anlatılan anekdotlardan biri şöyledir: Adamın biri Muâviye’nin kapıcısının yanına gelir ve Muâviye’ye, “Anne-baba bir kardeşin geldi” demesini söyler. Muâviye, “Onu tanımıyorum; izin ver de içeri girsin!” der. İçeri girince aralarında şu konuşma geçer: “Nereden kardeş oluyorum? Adam cevap verir; “Âdem ile Havvâ’dan”. Muâviye; “ona bir dirhem verin”der. Bunun üzerine adam; “anne-baba bir kardeşine bir dirhem mi veriyorsun!?”deyince, Muâviye der ki; “Adem ile Havva’dan olan her kardeşime bir dirhem verecek olsaydım sana bu kadar da düşmezdi.”¹¹⁴

8. Arap Acem Mücadelesi. Osman (r.a.)’ın hilafeti döneminde hortlamaya başlayan kabilecilik Ali (r.a.) döneminde iç çatışma halinde yayıldı. Bu iç çatışmalar, Muâviye’nin zaferiyle neticelenerek artık kabilecilik birinci plana gelmeye başladı. Bu yüzden Emevîler dönemi, siyâsî, sosyal ve idârî alanda kabileciliğin ve siyâsî tutuculuğun belirleyici olduğu bir dönem oldu. Bir diğer sebep ise mevâliyi hâlâ köle statüsünde görmeleri ve aralarındaki birçok ilişkiyi bunun üzerine temellendirmeleri idi.

Arap ırkçılığını ön plana çıkaran bu tavır, Arap olmayanların özellikle de İranlıların desteklediği Arap karşıtı Şuubîler hareketinin ortaya çıkmasına ve bu görüşlerini ifade ettikleri Şuûbî Edebiyatın doğmasına sebep olmuştur.¹¹⁵

¹¹² Şener, Klasik Arap Nesrinde ‘Hazırcevaplılık’ Olgusu, s. 332-333-334; Durmuş, İsmail, “Mizâh”, c. 30, s. 205, Çiftçi Hasan “Mizâh”; Ayrıca bkz: Yusuf Doğan, Emeviler Döneminde Mizâhı Etkileyen Faktörler, s. 211-233.

¹¹³ Doğan, Emeviler Döneminde Mizâhı Etkileyen Faktörler, s. 211.

¹¹⁴ Doğan, age. s. 214.

¹¹⁵ Doğan, age. s. 222.

1. 4. 2. 2. Fars Edebiyatı

Fars edebiyatında mizah için Arapça kökenli “tanz” kelimesi kullanılmış. Bu kelimenin mizah literatüründeki anlamı “fert ve toplumun kusurlarını eleştirme, alay etme ve eğlenme” şeklindedir. Klasik Fars edebiyatında sosyal eleştiri geleneği gelişmediği için ve edipler saraylara bağlı olduklarından mizah, toplumu ıslah edici müstakil eserler yerine hiciv ve hezl içinde yer almış, gerçek edebi mizah türü XX. yüzyılın başlarında, Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkabilmiştir. Hiciv yazarı Senaî, onu takip eden Feridüddin Attar ve mizahı bir eğitim aracı sayan Mevlana Celaluddin-i Rumî Mesnevilerinde topluma zararlı tipleri eleştiren latifeleri yanında, divane ve meczupların dilinden felsefî ve içtimai mizaha yer vererek sonraki kuşaklara öncülük etmişlerdir. Ömer Hayyam’ın acı ve dokundurucu rübaileri, müzminleşen sosyal adaletsizlikler karşısındaki bilinçli insanın isyanını yansıtırken şikâyetin, zamanın yöneticileri yerine Allah’a yöneldiği mizah örneklerindendir. Sa’dî-i Şirazî’nin Bostan ile Gülistan’ında, Hafız-ı Şirazî’nin gazellerinde, Moğol istilasından sonraki gelişen sosyal hiciv ve mizahın çeşitli örnekleri yer almıştır.¹¹⁶

Meşrutiyet’in sağladığı sınırlı özgürlükle birlikte sayıları hızla artan dergi ve gazetelerden faydalanılmıştır. Bunların en önde gelenleri Molla Nasrüdîn ve Sur-i İsrâfil’dir.¹¹⁷

Çağdaş mizahi eserler arasında ilk zikredilmesi gerekenler ise Muhammed Ali-i Cemalzâde’nin Şahra-yi Mahşer ve Yekî Bud u Yekî Nebud’u, Sadık Hidayet’in Tûb-î Murvari ve Vegveg-i Sehâb’ı zikredilebilir.¹¹⁸

1. 4. 2. 3. Türk Edebiyatı

Daha çok İslamiyet öncesi sözlü edebiyat ürünlerinin yer aldığı Divânü Lügâtî’t – Türk ile İslamî değerler üzerine kurulu Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Kitabı’nda birçok mizahî unsur bulunur.

¹¹⁶ Hasan Çiftçi, “Mizâh”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c. 30, ss: 206-208, s. 207.

Divan edebiyatında, mizahî anekdotlar içeren en eski eserler olan Risâletü'n Nüşhiyye ve Garibnâme gibi kitaplarda mizahın “nükte ve latife” karşılığında kullanıldığı görülür. Latifenin, fıkra karşılığında kullanılmasının yaygınlık kazandığı eserler arasında Mevlâna'nın "Mesnevi"si, Gülşehrî'nin "Mantıku't-Tayr"ı, Lamiî Çelebi'nin Letâifnâme"si bu tür eserlerden ilk akla gelenlerdir.¹¹⁹

Osmanlı döneminde zengin bir mizah anlayışı varsa da yazıya geçirilen örnekler fazla değildir.

Divan edebiyatının şiir ağırlıklı oluşu mizahı da şiir kalıbına dökmüştür. Emrî ile Bâkî, Taşlıcalı Yahya ile Hayâlî, Haşmet ile Koca Râgıp Paşa gibi şairlerin birbirlerine sataşırken daha çok mizahî öğeleri ön plana çıkardıkları görülür.¹²⁰

Doğrudan zekâyâ hitap eden mizah ürünlerinin kitap, risâle, arzuhal, münazara metni ve şerh şeklinde mensur olanları da vardır. Bazen mizah unsuru içeren fetvalara da rastlanır; Ebü's-Suûd Efendi'nin “Zeyd avratların olduğu cennet bana gerekmez’ dese ne lâzım olur?” sorusuna, “gerekmezse cehenneme gitsin” cevabını vermesi gibi. Divan edebiyatında bilinen ilk müstakil mizahî eserler XV. yüzyıla ait olup bunların en önemlileri sayılan 15. Şeyhî'nin manzum Harname'si mesnevi, Molla Lütî'nin mensur Harnamesi münazara türündendir. XVI. yüzyılla birlikte mizah eserleri daha geniş bir konu yelpazesinde kaleme alınmaya başlanmış, XVII. yüzyılda hiciv ve hezlin gölgesinde kalmıştır. Türün en seçkin örneği 17. yüzyılda Nef'î'nin Siham-ı Kâzâ adlı hiciv mecmuasıdır. XVIII. yüzyılda Mizahın çerçevesi birdenbire daralıp konuların amiyaneleşerek halk tarzı güldürünün ön plana çıktığı ve kaba küfür ve hezeliyata yenik düştüğü görülür. Yine de Nedim, Esad Efendi gibi şairler mizaha katkıda bulunmuşlardır. Edebi sanatların dönüşüm geçirdiği XIX. yüzyılda geleneksel mizah anlayışını sürdüren

¹¹⁷ Çiftçi, age, c. 30, s. 207.

¹¹⁸ Çiftçi, age, c. 30, s. 207.

¹¹⁹ Türkmen, Osmanlı Döneminde Türk Mizâhı, s. 5.

¹²⁰ Nurettin Albayrak, “**Mizâh**”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c. 30, s. 208-209, s. 207.

şairlerden Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ile Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk ve Şevkengîzt'i divan edebiyatının son mizah örnekleridir.¹²¹

Halk edebiyatında ise mizah daha çok sözlü bir anlatıma sahiptir. Bu türün en yaygın çeşidi fıkralardır. Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Tıflî gibi kişilere nispet edilen fıkraların yanı sıra Bektaşî, Mevlevî gibi inanç grupları, Karadenizli, Kayserili, Konyalı gibi yöresel fıkralar da en meşhur bilinen fıkralardandır. Behlül-i Dâna, Karakuşî Kadısı gibi İslam kültüründe yer alan kimselere ait fıkralar, Keloğlan masalları, Kaygusuz Abdal, Kazak Abdal gibi tarihi; Âşık Reyhanî, Abdülvahap Kocaman, Abdürrahim Karakoç gibi günümüz başarılı şairleri, şiirlerinde mizah ögesini başarılı bir şekilde kullanmışlardır.¹²²

Yeni Türk Edebiyatında Şinâsi'nin Tasvir-i Efkâr'ı ve Edhem Pertev Paşa'nın Mecmûa-i Fünûn'da yayımladığı, köpeklerin savunması niteliğini taşıyan ve bir filozofla bir sokak köpeğinin diyalogundan meydana gelen Av'ave'si, Batılılaşma döneminde Türk mizahının geleneksel çizgiden ayrılan ilk örnekleri olarak kabul edilir. Ziya Paşa'nın Zafernâme Şerhi ve Namık Kemal'in Hirrenâme adlı manzumesi de bu devrin mizah yoluyla hiciv türündeki ilk örnekleridir. 1868 yılında Ali Raşit ve Filip efendiler tarafında kurulan Terraki adlı gazetenin "Letaifi Âsar" adlı haftalık bir eki vardı. Bu haftalık ek ilk Türkçe mizah gazetesidir.¹²³ Yazarları arasında Namık Kemal'in de bulunduğu ve Teodor Kasap Efendi tarafından çıkarılan Diyojen gazetesi ise ilk süreli mizah gazetesidir. Bu isimle çıkarılmasının altında yatan neden, kendisine gelip bir isteğinin olup olmadığını soran Büyük İskender'e "güneşime gölge etme başka ihsan istemem" diyen, "ne vakit yemek yemeli?" diye soranlara, "zengin iseniz istediğiniz vakit, fakir iseniz bulduğunuz vakit" şeklinde cevap veren ve bu tür pek çok anekdotu aktarılan Sinoplu Diyojen'in nüktedan kişiliğidir.¹²⁴

¹²¹ Albayrak, age, s. 207; Türkmen, Osmanlı Döneminde Türk Mizâhı, s. 5.

¹²² Albayrak, Nurettin, age, c. 30, s. 208-209; Türkmen, Fikret, Osmanlı Döneminde Türk Mizâhı, s 8-9.

¹²³ Yücebaş, Hilmi, Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi, s. 33.

¹²⁴ Yücebaş, age, s. 36-37.

Akbaba ve Papağan gibi dergiler de mizahi yönleriyle öne çıkan dergilerdir. Cenap Şahabettin, Ömer Seyfettin, Halil Nihat Boztepe isimleri de mizah dalında öne çıkan isimler arasında yer alırlar. 1945'ten sonra, kendini sadece eleştirici mizaha adanmış, roman, hikâye, sahne oyunu ve şiir dallarında ürün veren Aziz Nesin'in ortaya çıkmasıyla Türk mizahı dünya genelinde tanınmıştır.¹²⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz gibi isimlerin öncülük ettiği Marko Paşa dergisi, siyasal mizah anlayışının sembol isimlerindendir.¹²⁶

1. 5. ROMA VE TÜRKİYE BORÇLAR HUKUKUNDA MİZAHIN HUKUKÎ İŞLEMLERE ETKİSİ

1. 5. 1. Roma Borçlar Hukukunda Mizahın Hukukî İşlemlere Etkisi

Roma Hukuku bugün özellikle kıta Avrupa'sında yürürlükte olan birçok özel hukuk sistemine ve bunların ana kurallarının büyük bir kısmına kaynak olmuştur. Bu nedenle, Roma Hukuku, bu hukuk sistemlerinin dayandığı temellerden biridir. Günümüzde, Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre gibi ülkelerde yürürlükte olan özel hukuk kurallarının büyük bir kısmı Roma hukuku temellerine dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte girdiği kanunlaştırma hareketiyle birlikte, Batı Avrupa ülkelerinden birçok kanunu iktibas etmiş ve dolayısıyla hukuk sistemi itibarıyla, Roma hukukuna dayanan Kıta Avrupa'sı Hukuk Sistemi içine girmiştir.¹²⁷ Bu nedenle Türkiye'deki hukuk Roma Hukuku ile ilintilidir. Bunun yanı sıra, hukuk kurallarının yorumlanması ve hukuklar arası mukayeselerin yapılabilmesi için de Roma Hukukunun bilinmesi gerekmektedir. Bu itibarla, mizahın İslam Hukukunda nasıl değerlendirildiğini konu edinen bu çalışmada, mizahın Roma Hukukunda hukukî işlemlerde (muameleler) nasıl değerlendirildiğine kısaca değinmekte fayda vardır.

¹²⁵ Alim Kahraman, “**Mizâh**”, DİA, TDV yayınları, İstanbul 1999, c. 30, s. 209-211; Yücebaş, Hiciv ve Mizâh Edebiyatı Antolojisi, s. 542.

¹²⁶ Artun Avcı, **Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizâh ve Gülmece**, Birikim Dergisi, Şubat 2003, Sayı 166.

¹²⁷ Seldağ Güneş Ceylan, **Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi**, Gazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi dergisi, 2004, c. 7, S. 1-2, s. 75-93, s. 92.

Herhangi bir hukukî işlemin mizahla yapılması konusu Roma hukukunda “Iocandi Causua (Latife (şaka) Beyanı)” olarak adlandırılmaktadır. Buna göre; hukuki işlemin taraflarından sadece bir tanesi, iradesiyle beyanı arasında bilerek ve isteyerek uygunsuzluğa sebep olursa tek taraflı uygunsuzluk meydana gelmiş olur. Tek taraflı uygunsuzluklar iki çeşittir. Bunlar, “latife (şaka) beyanı” ve “zihni kayıt (reservatio mentalis)tir.” Bunlardan latife beyanında, bir kimse, karşı tarafın gerçeği anlayacağını düşünerek ciddi olmayan bir beyanda bulunmakta ve taraflar göstermelik bir işlem yapmaktadırlar. Kendisine irade beyanı yöneltilen kimse beyanın ciddi olmadığını anlamış ise işlem hükümsüzdür. Eğer karşı taraf beyanın ciddi olduğunu düşünmüş ise yapılan işlem geçerlidir. Örneğin; sınav sırasında bir öğretmen, öğrencisine, “Bu soruyu bilersen, sana bir ev vereceğim” derse, öğrenci bu beyanın şaka olduğunu anlayacağından, bu beyan bir hukuki sonuç doğurmaz. Çünkü bu beyanını şaka olduğu açıktır ve bu vaad hükümsüzdür.¹²⁸

1. 5. 2. Türkiye Borçlar Hukukunda Mizahın Hukukî İşlemlere Etkisi

Bir hukukî işlem, yöneldiği hukukî sonuçlar meydana getirebilme gücünden yoksun olduğu veya yoksun bırakılabileceği takdirde bu işlemin hükümsüzlüğünden bahsedilir. Hukukî işlemlerde hükümsüzlüğün çeşitli dereceleri ve görünümleri vardır.

Hükümsüzlük (inefficacit ), geniş anlamda kullanılırsa hukukî muamelelerin eksiklik ve sakatlıkları ile sonradan etkisizleştirdiği hallerin tümünü kapsar. Buna karşılık hükümsüzlük (invalidit ), dar anlamda kullanılabilir ve hukukî muamelenin geçerli olmadığı halleri ifade eder.

Bir hukukî muamelenin kurucu unsurları eksik ise o hukukî muamele ile kurulacak ilişki hiç doğmamıştır. Bu hükümsüzlük haline “yokluk” (inexistence) adı verilir.

Bir hukukî muamelenin unsurları tamam olmakla birlikte geçerlilik şartları eksik ise, o muamele ile kurulan ilişki ya ölü, ya da sakat doğar.

¹²⁸ Meryem Günay, **Roma Hukukundan Günümüze Muvazaa Kavramı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk (Roma Hukuku) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 13.

Hukukî ilişkinin ölü doğması demek, hukukî muamelenin kesin olarak hükümsüzlüğü demektir. Buna butlan (nullité) da denilmektedir. Hukukî ilişkinin sakat doğması demek, bir yandan sakatlık giderilerek hukukî ilişkiyi yaşatmak, hukukî muamelenin hükümlerini icra etmesini sağlamak, diğer yandan sakatlık yüzünden hukukî muameleyi hükümsüzleştirmek imkânının varlığı demektir. Bu duruma “iptal kabiliyeti” (annulabilit ) denilmektedir¹²⁹.

Kesin hükümsüzlük halleri iki grupta toplanır:

1. Butlan: Hukukî işlem normal (yani muhtevasına uygun) sonuçlarını meydana getirmeye kesin olarak elverişsiz ise batıldır. Bir Borçlar Hukuku kavramı olarak butlan, yapılan işlemlerin canlandırılmasındaki imkânsızlığı ifade eder.¹³⁰

2. Yokluk: Bir hukukî muamelenin kurucu unsurları eksik ise o hukukî muamele ile kurulacak ilişki hiç doğmamıştır. Bu hükümsüzlük haline “yokluk” (inexistence) adı verilir.¹³¹ Hukukî muamelenin hiç meydana gelmemiş sayıldığı hallerde “yokluk” sözkonusu olur. Meselâ, kanunun yetkili saydığı kişi (evlendirme memuru) önünde yapılmadığı takdirde evlenme muamelesi meydana gelmiş sayılmaz.¹³²

Borçlar Hukuku alanında butlanda, sözleşmenin meydana gelmesi için gerekli muhteva unsurları vardır, fakat hukuk düzeni, bu muhtevaya uygun sonuçların gerçekleşmesini kesinlikle reddetmektedir. Yoklukta ise sözleşme için gerekli muhteva görünüş bakımından bile meydana gelmiş değildir. Bununla birlikte butlanla yokluk arasında gözetilen bu fark, -pratik sonuçları bakımından- önemli sayılmaz.¹³³

Butlanın Sebepleri

Hukukî muamelelerde butlanın sebepleri şöyle sıralanabilir:

¹²⁹ Koç, Nevzat, **Türk Medenî Hukukunda ve Roma Hukukunda Hükümsüzlük (=Butlan)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl. 2 (1981), S. 2, s. 127-172, s. 128.

¹³⁰ Koç, age. s. 129.

¹³¹ Koç, age. s. 128.

¹³² Koç, age. s. 134.

¹³³ Koç, age. s. 135.

1. Temyiz kudretinden yoksunluk, 2. Şahsiyet (kişil) haklarının ihlali, 3. Şekil zorunluluğu koyan kurallar, 4. Hukuka aykırılık, 5. Ahlâka aykırılık, 6. Kamu düzenine aykırılık, 7. İmkânsızlık, 8. Muvazaa, 9. Kanuna karşı hile, 10. Zihni kayıt. 11. Ciddiyetten yoksun beyanlar (Lâtime beyanları).¹³⁴

Bir hukukî işlemin temel kurucu unsurunu irade açıklaması teşkil eder. Bu irade açıklaması irade ve beyan unsurlarından oluşur. Geçerli bir irade açıklamasından söz edebilmek için irade ile beyan birbirine uygun olmalıdır. Ancak bazen irade ile beyan birbirine uygun olmayabilir. İşte irade ile beyan arasında ortaya çıkan bu uygunsuzluğa irade sakatlığı denilmektedir.¹³⁵

Hâlihazırdaki Borçlar Kanunundaki sözleşmelerin kurulmasında iradesi sakatlanan tarafa sağlanan hukukî himayeye dair hükümler m. 23 ile m. 31 arasında yer almaktadır. 23. Madde hatayı, 28. Madde hileyi ve 29. Madde tehdidi düzenlemektedir. 31. Madde ise, söz konusu irade sakatlıklarının sözleşme üzerindeki etkisi ile bu sakatlığa maruz kalan tarafın haklarını düzenleyen ortak bir hüküm niteliğindedir. Bu hükümler m. 5 aracılığı ile özel hüküm bulunmayan hallerde tüm özel hukuk ilişkilerine kıyas ile uygulanır.¹³⁶

Sonuç itibariyle; Borçlar Kanununu, latife beyanı ile ilgili bir hüküm ihtiva etmemektedir. Latife beyanının hüküm ve sonuçları, özellikle bunun beyan sahibini bağlayıp bağlamayacağı, muhatabın durumuna, hukuki işlemin türüne göre ele alınıp incelenmelidir. Güven teorisine göre beyan, karşı tarafça makul ve dürüst bir muhatap olarak bildiği veya bilmesi gereken durumlar da gözönünde tutularak ciddiye alınmışsa, sahibini bağlar. Buna karşılık muhatap bu durumu fiilen biliyor veya gerekli özeni

¹³⁴ Koç, age, s. 140.

¹³⁵ Başara, Gamze Turan-Başara, İzzet, **Borçlar Kanunu Tasarısında İrade Sakatlıkları**, Prof. Dr. Fırat Öztan'a Armağan II, Sabih Arkan, Turhan Kitapevi, 1. Baskı, Ankara Şubat 2010, c.1, s. 335-351, s. 335-336.

¹³⁶ Yıldırım, Mustafa Fadıl, **Borçlar Kanunu Tasarısında İrade Sakatlığı Halleri**, Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan , Ünal, Mehmet (*Editör*), Başpınar Veysel, Ozanoğlu Hasan Seçkin, Yılmaz Süleyman, Seçkin Yayıncılık, Ankara Şubat 2009, s. 931-945, s. 933.

göstermiş olsaydı bilecek durumda bulunuyorsa, beyan, sahibini bağlamaz. Çünkü bu durumda beyanın ciddi olmadığı anlaşılmıştır.¹³⁷

1. 6. MİZAHA SEVK EDEN AMİLLER

Mizah, rastgele ortaya çıkan bir olay değil, bilinçli bir şekilde ve üstün bir zekâ neticesinde bazı amillere bağlı olarak ortaya çıkar. Bu amillerin bazılarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. 6. 1. Toplumsal Dayanışmaya Katkıda Bulunmak

Bu, güzel söz ve iyi fiillerle dostluk, sevgi ve ünsiyet havasının oluşturulmasıyla sağlanır.¹³⁸ Bunun oluşmasına yönelik sünnette geçen hadislerden biri şudur:

7 عن أنس رضي الله عنه "أن رجلا من أهل البادية كان اسمه زاهرا، كان يهدي للنبي صلى الله عليه وسلم الهدية من البادية، فيجهزه رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن يخرج، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: زاهر باديتنا ونحن حاضروه. وكان النبي صلى الله عليه وسلم يحبه، وكان رجلا دميما، فأتاه النبي صلى الله عليه وسلم يوما وهو يبيع متاعه، فاحتضنه من خلفه، وهو لا يبصره، فقال الرجل: أرسلني، من هذا؟ فالتفت فعرف النبي صلى الله عليه وسلم فجعل لا يألوا ما ألصق ظهره بصدر النبي صلى الله عليه وسلم حين عرفه، وجعل النبي صلى الله عليه وسلم يقول: من يشتري العبد؟ فقال: يا رسول الله، إذا والله تجدني كاسدا، فقال النبي صلى الله عليه وسلم وهو يبتسم في وجه زاهر وقد أطلقه وقبله: لكنك عند الله لست بكاسد."

Enes'ten (r.a.) yapılan bir rivayette şöyle deniyor: "Köy ehlinde bir adamın adı Zahir'di. Köyden geldiğinde Peygamber'e (s.a.s.) hediyeler getirirdi. O çıkmak istediğinde de Peygamber (s.a.s.) onu donatır ve "Zahir köylümüz, biz de onun şehirlisiyiz" derdi. Peygamber (s.a.s.) onu severdi. Çirkin bir adamdı. Bir gün Peygamber (s.a.s.), o eşyasını satarken yanına geldi ve onu arkasından tuttu. Peygamber'i (s.a.s.) görmüyordu. Adam; "Beni bırak, kim bu?" dedi. Arkasına bakınca onun Peygamber (s.a.s.) olduğunu anlayınca, sırtının Peygamber'in (s.a.s.) göğsüne değmesini umursamaz oldu. Peygamber (s.a.s.) "Kim bu köleyi satın alır?" deyince, adam dedi ki; "Ya Resulullah, zarar ettiğimi göreceksin."

¹³⁷ Günay, Roma Hukukundan Günümüze Muvazaa Kavramı, s. 13.

¹³⁸ Mâverîdî, Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn, s. 270; Ebû Ğudde, Hasan, el-Mizâhu fî'l-İslâm, s. 41.

Peygamber (s.a.s.) onu bıraktı, yüzüne gülerek ve onu öperek dedi ki; “Ancak sen Allah katında zararda değilsin.” Bazı rivayetlerde “Ancak sen Allah katında değerlisin” dedi.”¹³⁹

Peygamber (s.a.s.) Zahir’e (r.a.) bu şakayı yapmakla bir taraftan kendisiyle onun arasındakli bağı güçlendirmiş olurken, diğer taraftan da köylü ve çirkin olmasından ötürü toplumdan dışlanma ve yalnızlaşmasının önünü kesmiş olarak toplumsal ilişkilerin bir dengede yürümesi ve artmasını sağlamış oluyor.

1. 6. 2. Yaşamın Sorumlulukları ve Zorlukları Karşısında Güç ve Aktifliği Sağlamak

İnsan yaratılışı itibariyle her zaman aynı aktiviteyi gösteremez. O aşırı çalışmanın verdiği yorgunluk ve sıkıntılardan kurtulmak istediğinde bir takım eylemlere yönelir. Bu eylemlerin başında mizah gelir.¹⁴⁰

Hayatta kolaylıklar ve mutlulukların yanı sıra zorluklar ve hüznü anlar da kaçınılmazdır. Bu zorluk ve hüznü hal ve anların getireceği yükün ağırlığının hafifletilmesi, belki de izale edilmesi için nefes aldırarak, rahatlatarak vesileler gerekmektedir. Mizahın sağlayacağı hava, kişiye metanet ve ferahlık vererek böyle bir müspet sonuca vardırabilir.¹⁴¹ Buna işaretle Peygamber (s.a.s.), dini duygularının sürekli değiştiğini ve bu yüzden münafık olmaktan korktuğunu belirten Hanzala’nın (r.a.) hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“...وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنْ لَوْ تَدُومُونَ عَلَى مَا تَكُونُونَ عِنْدِي، وَفِي الذِّكْرِ، لَصَافَحْتُكُمْ الْمَلَائِكَةُ عَلَى فُرُشِكُمْ وَفِي طُرُقِكُمْ، وَلَكِنْ يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةً وَسَاعَةً ثَلَاثَ مَرَّاتٍ”

“Allah’a yemin olsun ki benim yanımda olduğunuz hal üzere ve zikirde devam etseydiniz, melekler sizinle yataklarınızda ve yollarınızda musafaha ederdi. (Üç defa) Ancak ey Hanzala, bazen öyle bazen de şöyledir.”¹⁴²

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hadis no: 12669; Tirmizî, Şemâil, Hadis no: 240.

¹⁴⁰ Doğan, Hz. Peygamber ve Mizâh, s. 192.

¹⁴¹ Ebû Ğudde, el-Mizâh fi'l-İslâm, s. 42.

¹⁴² Müslim, Kitâbü't-Tevbe, Bâbu Fadli Devâmi'z-Zikri, Hadis no: 2750.

Yani, kimi vakit kulluk, ciddiyet ve Allah’a yönelirken, kimi vakit de kişi, ailesi ve çocuklarıyla oturur, Allah’ın kendisine mübah kıldığı dünya işlerinin tadını çıkarır. Bunun içinde eşle, çocuklarla, dost ve sevenlerle şakalaşma ve başka şeyler vardır.¹⁴³

Hanzala (r.a.), hayat içinde karşılaştıkları rahatlık veya zorluklar neticesinde dini hassasiyetinin zedelendiği endişesi karşısında Peygamber (s.a.s) kendisini teskin edip dini duyguların, hayatın rahatlık ve zorlukları karşısında değişebileceğini, Hanzala (r.a.) için önemli bir sorun haline gelen münafıklaşma endişesini, nefsin kimi zaman rahatlatılması gerektiğini dile getirerek bu endişenin yersiz olduğunu ortaya koyuyor.¹⁴⁴

1. 6. 3. Başkasının Gönlüne Ulaşmayı Kolaylaştırmak

Mizahi bir kişiliğe sahip kimse başkasının gönlüne çok daha kolay ulaşır ve o kimseyi istediği tarafa sevk ve idare edebilir.

İmam Maverdî de buna işaret ederek diyor ki: “Akıllı kimse mizahıyla, üçüncüsü olmayan iki hali hedefler:

a) Dostlar arasında ünsiyeti peyda etmek ve muhataplara sevimli olmak: Bu da sözün güzeli ve fiilin iyi olanının sunulmasıyla olur.

b) Mizahla, başa gelen bir sıkıntıyı ve karamsarlığı bertaraf etmek.”¹⁴⁵

1. 6. 4. Kalplerin Zayıflığını Tedavi ve Takviye Etmek

Bu genellikle küçükler, yaşlılar, hastalar, bîçareler vb. kimseler mevzubahis olduğunda anlamlıdır. Peygamber (s.a.s.) de yaşlı bir kadına “Yaşlılar cennete giremez”¹⁴⁶

¹⁴³ Avde, Salmân b. Fahd, **el-Mizâh**, <http://www.İslâmtoday.net/salman/mediashow-108-472.htm>, 18. 07. 2014. s. 5-6.

¹⁴⁴ Köten, Asr-ı Saadet’te Mizâh, c. 4, s. 453.

¹⁴⁵ Mâverdî, Edebü’l-Dünya ve’l-Dîn, s. 270-271.

¹⁴⁶ Hadisin detayları için bkz: Tirmizî, Şemâil, Hadis no: 240, Nâsirüddîn el-Albânî’ye göre bu hadis sahihtir. Bkz. Muhammed Nâsirüddîn el-Albânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’s Sahîhe**, Mektebetü’l-Me’ârif, I. Baskı, Hadis no: 2987.

ve bir çocuğa “Ey Umeyr nuğeyre (serçecik) ne oldu”¹⁴⁷ şeklinde takılarak bu takviyeyi sağlamaya çalışmıştır.¹⁴⁸

1. 6. 5. Zekâyı Geliştirme ve Güçlendirme, Muhatabın Zekâsının Kıvraklığını Ölçmek

Özellikle sözün mecaz veya kinayeli bir şekilde söylenmesiyle sağlanan bu kabilden mizah, Peygamber’in (s.a.s.) sünnetinde de defaten vukuu bulmuştur. “Seni devenin yavrusuna bindireceğim”¹⁴⁹ hadisi buna örnektir. Bu kabilden mizahla bir taraftan mizahı yapan kimsenin mizahın inceliğini kavrama yetisi, diğer taraftan mizahın yapıldığı kimsenin zeka kıvraklığıyla bu inceliği yakalama kapasitesi bir anlamda ortaya çıkar.¹⁵⁰

1. 6. 6. Kendisine Mizah Yapılan Kişi veya Etrafındakilerin Ahlakını Güzelleştirmek ve Kişiliğini Güçlendirmek

Abdullah b. Busr’dan (r.a.) zayıf bir senedle rivayet edilen bir hadiste kendisi şöyle diyor: “Annem beni bir salkım üzümle Resulüllah’a (s.a.s.) gönderdi. Ben, Kendisine varmadan ondan biraz yedim. Yanına vardığımda kulağımdan tutarak يَا كَذَّابُ” (ey kandıran kimse) diye hitap etti.”¹⁵¹ Bununla Peygamber (s.a.s.), çocuğun yaptığı yanlışla dikkat çekerek emanete hıyanet edilmemesi gerektiğini belletmiş, kötü ahlakı ondan gidermeyi ve kişiliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir.¹⁵²

1. 6. 7. Mizahı Bir Eğitim Aracı Olarak Kullanmak

Eğitim, ciddiyetle yapılabildiği gibi gerektiğinde mizahla da yapılabilir. Çünkü Allah Teâlâ çocukları oyun oynama fıtratı üzerinde yaratmıştır. Kız çocuğunun bebeğiyle

¹⁴⁷ Hadisin detayları için bkz: Buhârî, Kitâbü’l-Edeb, Bâbü’l-İnbisât İla’n-Nâs,8/37; Müslim, Kitâbü’l-Edeb, Hadis: 2150; Tirmizî, Sünen, Salât, Hadis no: 333 ve Birr ve Sıla, Hadis no: 1989; Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, Hadis no: 4969; İbn Mâce, Edeb, Hadis no: 3720 ve 3740; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/115.

¹⁴⁸ Ebû Ğudde, el-Mizâh fi’l-İslâm, s. 44.

¹⁴⁹ Hadisin detayları için bkz: Tirmizî, Sünen, Hadis no: 2060; Ebû Dâvûd, Sünen, Kitâbü’l-Edeb, Hadis no: 4990; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/267.

¹⁵⁰ Ebû Ğudde, el-Mizâh fi’l-İslâm, s. 45.

¹⁵¹ Ebû Nü’âyım, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, **Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Esfyâ, I-X**, İkinci Baskı, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Lübnan 1423, c. VI, s. 112.

¹⁵² Ebû Ğudde, el-Mizâh fi’l-İslâm, s. 49.

oynayıp annecilik oyunu oynaması, onu bir anlamda ileriki yaşlarda yaşayabileceği anne rolüne hazırlarken, erkek çocuğun araba, silah vb. oyuncaklarla oynaması da onu ileriki yaşlarında karşılaşılabileceği çetin hayat şartlarına yönelik eğitmektedir.

Diğer taraftan örgün eğitimde de öğrencilerin ders esnasındaki bıkkınlıklarını, dikkatlerinin dağılmasını bertaraf etmek ve eğitim ortamına canlılık kazandırmak için de mizah uygun bir araçtır.¹⁵³

1. 6. 8. Mizahı, Birey ve Toplumda Eleştiri ve Özeleştirinin Gelişmesini, Dolayısıyla Yaratıcılığın oluşmasını Sağlayan Bir Araç Olarak Kullanmak

Bu konuda Prof. Dr. Nebi Özdemir, yazdığı bir makalede özetle şunları dile getiriyor:

“Çeşitli şekillerde gerilen yaşam, festival ruhu, mizah ve eleştirel düşünce ile yeniden canlanır ve doğal düzenine kavuşur. Yenilenme, dolayısıyla devamlılık için mizah ve eleştirel bakış vazgeçilmezdir...

Mizah ve yaratıcı eleştirel bakış yönünden gelişemeyenlerin sorunları genelde şiddetle çözümledikleri gözlenmektedir. Mizah, toplumsal ve bireysel sorunlara, yaratıcılığın uyarılması sonucunda herkesçe kabul edilebilir çözümler üretilmesini sağlar. Özellikle köklü kültür ve medeniyet değişimlerinin yaşandığı, yeni çözüm yollarının ve sentezlerinin arandığı dönemlerde mizahın belirginleştiği görülür...¹⁵⁴

Aynı şekilde mizahla eleştirel ve yaratıcı düşüncenin ortaya çıkması ve gelişmesi için gerekli hoşgörölü ve elverişli ortam yaratılır. Bireyin en yaratıcı anlarının yaşamın tersten okunduğu anlar olması, bu yüzdendir. Mizah, dolayısıyla eleştirel bakış yaratıcılığı doğurur. Mizahın gelişmediği toplumlarda eleştirel düşüncenin ve yaratıcılığın da

¹⁵³ Avde, Salmân, el-Mizâh, s. 7.

¹⁵⁴ Özdemir, Mizâh, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca, s. 30.

yeşermediği görülür. Yapay ciddiyet adına bireylerin eleştirel düşünce, mizah ve yaratıcılıkla bağları koparılır.¹⁵⁵

Sanılanın aksine eleştirel düşünce, mizahın üretken ve hoşgörülü, farklı bakış açılarının yan yana yaşayabildiği dünyasında yaratılmakta ve geliştirilmektedir. Beyni gülen insanın yüzü de gülmektedir. Bu nedenle de gülen yüz, mizahın, dolayısıyla da eleştirel bakışın sembolüdür. Ünlü Türk cerrahı, seyyah ve mizah ustası Prof. Dr. Tarık Minkari ile ilgili kitaba “Mizah Zekânın Zekâtıdır” başlığının seçilmesi anlamlıdır (Şakacı, 2007). Burada vurgulanan aklın zekâtı, dahası tanrısal varlık gerekçesi, mizahla ifade edilen, yaratıcı ve olumlu eleştirel düşüncedir.”¹⁵⁶ (Bahsi geçen kitap Tarık Minkari ile yapılan bir söyleşiden ibarettir. Figen Şakacı, Mizah Zekânın Zekâtıdır, İş Bankası Kültür Yayınları, V. Baskı, İstanbul Kasım 2007).

Her ne kadar mizah ve alayın temeli şaka ve güldürüye dayalı olsa da bu gülmenin mutluluk ve neşe ile alakası yoktur. Çünkü mizahın sebep olduğu gülme, acı ve ciddi bir şekilde üzüntü verici olması yanında, azarlayıcı, ısırtıcı ve yıpratıcı özelliklere de sahiptir. Bu nedenle mizah ve alayda temel hedef, toplumsal ve siyasal yaşamda ortaya çıkan aksaklıkları tespit edip ortadan kaldırmak, hatalı insanları kendi hatalarının farkına vardırıarak onları bertaraf etmeye kanalize etmektir. Daha açık bir ifadeyle mizahın amacı, toplumu ıslah etmek ve kötülüklerden arındırmaktır. Yoksa sebepsiz yere yermek, kırmak ve ızdırap vermek değildir. Dolayısıyla mizahçılık zarif bir sanattır. Mizah yazan işini yaparken sanki bıçak sırtında yürür; eğer mizahçılığı gereğinden fazla ciddiye alırsa, yapmak istediği şey sövgüye dönüşür: oldukça esnek davranırsa, amacım aşarak kendisi gülünç bir duruma düşer.¹⁵⁷

Mizah, bilgelik yolunda bireyi olgunlaştıran temel araçlardandır.¹⁵⁸ Mizah kalıplaşma ve tektürleşmeyi değil, özgürleşmeyi ve özgünleşmeyi savunur, bu nedenle de

¹⁵⁵ Özdemir, age. s. 29.

¹⁵⁶ Özdemir, age, s. 30.

¹⁵⁷ Çiftçi, Hasan, **Klasik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizâh**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 1998, S. 10, s. 139-162 s. 147.

¹⁵⁸ Özdemir, Mizâh, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca, s. 32.

toplum adına bireysel bir yaratı olarak ortaya çıkar ve kısa sürede toplumun ortaklığı, harcı haline gelir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Özdemir, age, s. 34.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA MİZAH HAKKINDA YAPILAN TARTIŞMALAR

2. 1. İSLAM HUKUKUNDA MİZAHIN HÜKMÜ

İslam Hukuku açısından mizahın meşru olup olmadığı, meşru ise meşru oluş şartları konusunda ulema arasında farklı görüşler serdedilmiştir. Bu farklılığın altında yatan asıl neden, hadis kaynaklarında konuyla ilgili tarafların her birine dayanak olabilecek rivayetlerin aktarılmış olmasıdır. Bu rivayetlerin kimisi mizaha cevaz veren veya öven nitelikteyken, kimisi de mizahı yeren, dolayısıyla cevazını ortadan kaldıran niteliktedir.

Her iki gruptaki hadisleri ve bu hadislere dayanarak mizahı savunan veya karşı çıkan âlimleri görüşlerini şöyle sıralamak mümkündür:

2. 1. 1. Mizahın Caiz Olduğunu Savunanlar

Ulemanın büyük çoğunluğu mizaha cevaz veren veya metheden hadislerden yola çıkarak mizahın ölçülü yapılması durumunda meşru olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşte olanlar arasında Dört Halife,¹⁶⁰ Nu‘ayman b. Amr, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas, Said b. el-As, Muaviye gibi sahabiler, Süfyan es-Sevrî, Kadı Şüreyh, Kadı A‘meş, İbn Sirin, Kadı Şa‘bî, Süfyan b. Uyeyne, Muhammed b. Sirin gibi tabiiler

¹⁶⁰ el-Maverdî, Edebü'd-Dünya ve'd-Din, s. 270-271; Detaylı bilgi için: Doğan, Yusuf, **Raşit Halifelerin Mizâh ve Nükte Anlayışları**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl, VI, S. 22, Yaz 2006, s. 95-112.

mizahi anekdotlarıyla tanınmışlardır.¹⁶¹ Bunların yanısıra Ebu Hanife¹⁶², Şafiî,¹⁶³ İmam Ahmed,¹⁶⁴ İbn Hibban,¹⁶⁵ Ebu Davud¹⁶⁶, İbn Mace¹⁶⁷, Gazalî,¹⁶⁸ el-İzz b. Abdüsselam,¹⁶⁹ Maverdî,¹⁷⁰ İbn Hacer el-Askalanî,¹⁷¹ İbn Teymiyye¹⁷², Ali el-Kârî,¹⁷³ Ebu'l-Berekât el-Ğazzî,¹⁷⁴ gibi âlimler haram veya mekruha yol açmadığı sürece mizahı caiz hatta mendup kabul eden âlimlerdendirler.¹⁷⁵

Bu görüşteki âlimlerin delil olarak öne sürdükleri ve mizahın meşruiyetine dayanak olabilecek Asr-ı Saadet'ten, tabiinden ve ulemadan rivayet edilen pek çok vakıanın yanısıra aklî deliller de zikretmektededirler. O rivayetlerden bazıları şunlardır:

2. 1. 1. 1. Delilleri

2. 1. 1. 1. 1. Peygamber'in (s.a.s.) Kendi Aile Efradıyla Yaptığı Mizahlar

1. روي عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: قال رسول الله يوما: "يا عائش هذا جبريل يقرئك السلام، فقلت: وعليه السلام ورحمة الله وبركاته".

¹⁶¹ Durmuş, “*Mizâh*”, 30, 205; Muhammed Hasan Ukayl Musa, Nüzhetü'l-Fudala Tehzibu Siyeri A'lamî'n-Nübelâ, s. 585-587; el-İsbehânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râğib **Muhâderâtü'l-Üdebâ ve Muhâverâtü's-Şu'âra ve'l-Bülegâ**, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, c. 1, s. 282; el-Ğazzî, el-Merâh Fi'l-Mizâh, s. 11; el-Avde, Salman, el-Mizâh, s. 30.

¹⁶² Ebû'l-Berekât el-Ğazzî, el-Merâh Fi'l-Mizâh, s. 17,

¹⁶³ Ebû'l-Berekât el-Ğazzî, age, s. 17.

¹⁶⁴ Kandemir, M. Yaşar, “**Ahmed b. Hanbel**”, DİA, İstanbul 1989, c. 2, ss.75-80, s. 80.

¹⁶⁵ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Bestî, **Ravdatü'l-Ukelâ ve Nüzhetü'l-Fudelâ**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 77.

¹⁶⁶ Azimâbadî, Muhammed Şemsülhak, **Avnü'l-Ma'bûd**, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Cae fi'l-Mizâh, el-Mektebetü's-Selefiyye, II. Baskı, Medine 1968, c.13, s. 342-343.

¹⁶⁷ Sindî, Ebû'l-Hasan el-Haneffî, Hâşiyetü's-Sindî Ala İbn Mâce, c. 4, s. 211.

¹⁶⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn, I-IV**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, c. III, s. 136-137.

¹⁶⁹ İzzüddîn b. Abdüsselâm, **Şecertü'l Me'ârif ve'l-Ahvâl**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Lübnan 2003, s. 306.

¹⁷⁰ el-Maverdî, Edebü'd-Dünya ve'd-Din, s. 270-271.

¹⁷¹ Askalanî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî (ö. 852/1449), **Fethu'l-Bârî Bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XIII**, Dârü'r-Reyyân Li't-Türâs, 2. Baskı Kahire 1987, c. 10, s. 527.

¹⁷² Ba'î, Bedrüddin Abdullah Muhammed b. Alî el-Hanbelî, **Muhtasarü'l-Fetâvâ el-Misriyye l-İbni Teymiyye**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 605.

¹⁷³ Kârî, Ali b.Sultan Muhammed, **Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih**, Bâbü'l-Mizâh, Dârü'l-Fikr, 2002, s. 3061.

¹⁷⁴ el-Ğazzî, Ebû'l Berekât, el-Merâh Fi'l-Mizâh, s. 2.

¹⁷⁵ Durmuş, “*Mizâh*”, 30, 205, Muhammed Hasan Ukayl Musa, Nüzhetü'l-Fudala Tehzibu Siyeri A'lamî'n-Nübelâ, s. 585-587.

Aişe'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Peygamber (s.a.s.) bir gün kendisine dedi ki: "Ey Aişo, bu Cibril'dir sana selam söylüyor." Ben de; "Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi O'nun üzerine olsun" dedim.¹⁷⁶

Bu hadiste Peygamber (s.a.s.), Aişe'nin (r.a.) adını, Arapça'da "تفخيم" (tefhim) olarak adlandırılan ve kişi isimlerinin bozdurulması anlamına gelen üslubu kullanarak hanımının (عائشة) olan ismini şaka olarak (عائش) olarak bozarak sevindirici bir haberi veriyor. Böylelikle Peygamber (s.a.s.), Aişe'nin (r.a.) adını mizah yoluyla bozarak ona iltifatta bulunuyor, sevgisini ibraz ediyor.¹⁷⁷

İmam Nevevî, bu hadisin şerhinde, hadisin Aişe'nin (r.a.) faziletine ve isimlerin bozulmasının caiz olduğuna delalet ettiğini söylüyor.¹⁷⁸

2. بسنده إلى عائشة رضي الله عنها قالت: "رجع رسول الله ذات يوم من جنازة بالقيع وأنا أجد صداعاً في رأسي وأنا أقول: وارأساه. فقال: «بل أنا يا عائشة، وارأساه» ثم قال: «ما ضرك لو مت قبلي فغسلتُك، وكفنتُك، ثم صليتُ عليك، ودفنتُك». قلت: لكأني بك، والله لو فعلت ذلك؛ لقد رجعت إلى بيتي فعرست فيه ببعض نساءك. قالت: فتبسم رسول الله ثم بدئ بوجعه الذي مات فيه."

Aişe'den (r.a.) yapılan rivayete göre kendisi şöyle dedi: "Rasulullah (s.a.v.) Bâki Kabristanından bir cenazeden dönüp bana geldi; o sırada ben de baş ağrısından kıvranıyor, "Ah başım!" diye sızlanıyordum. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) Efendimiz, "Belki, ben, vah başım! Benden önce ölecek olursan senin için ne zarar söz konusudur; seni yıkar ve kefenlerim; sonra da namazını kılar seni defnederim" buyurdu. Dedim ki: "Sanki bunu ister gibisin. Vallahi eğer bunu yaparsan, benim evime dönersin, bazı kadınlarınla gerdeğe girersin." Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.) tebessüm etti. Sonra vefatına yol açan acısı baş gösterdi.¹⁷⁹

Bu hadis, Peygamber'in (s.a.s.) hastalık gibi zor anlarda bile mizahtan geri

176 Buhârî, Kitâbü'l-Fedâil, Bâbu Fazli Aişe, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu'l Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî I-XIII**, Dârü'r-Reyyân Li't-Türâs, 2. Baskı Kahire 1987, c. VII s. 106; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, Bâbu Fadli Aişe, Hadis no: 2447.

177 Vild Kerîm, Muhammed Abdullah, **el-Mizâhu Fi's-Sünneti**, Dârü'l-Vatan,, <http://www.ktibat.com/showsubject-link-785.html> (15.06.2014), s. 17.

178 Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, **Şerhü'n-Nevevî Alâ Sahîhi Müslim, I-IX**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1995, c. VIII, s. 171.

179 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/228; İbn Mâce, Sünen, Hadis no: 1465. Nâsiruddîn el-Albânî'ye göre bu hadis sahihtir. Bkz. Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî, **İrvâü'l-Ğalîl: el-Mektebü'l İslâmî**, I. Baskı,

kalmadığını göstermektedir.¹⁸⁰ Hastalık halleri, gerek hasta olan kimsenin, gerekse de etrafındaki aile ve diğer sevenlerinin mahzun olmasını beraberinde getirir. Peygamber (s.a.s.) bu haldeyken mizah yaparak bu havanın berhava olmasını sağlıyor.

3. " روي عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت؛ قال لي رسول الله صَلَّى الله عليه وسلّم؛ إني لأعلم إذا كنت عني راضية ، وإذا كنت علي غضبي قالت : فقلت: من أين تعرف ذلك ؟ فقال: أما إذا كنت عني راضية ، فإنك تقولين: لا ورب محمد ، وإذا كنت غضبي ، قلت: لا ورب إبراهيم قالت قلت : أجل والله يا رسول الله ، ما أهرج إلا اسمك."

Aişe'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Allah Resulü (s.a.s.) bir defasında kendisine şöyle demişti: “Ben, senin benden memnun olduğunu ve bana kızdığını anlarım.” Ben de “Bunu nasıl biliyorsun?” dedim. Allah Rasulü: “Benden memnun olduğunda, ‘hayır, Muhammed’in Rabbi aşkına olmaz’ diyorsun, bana kızdığında ise ‘hayır, İbrahim’in Rabbi aşkına olmaz’ diyorsun.” dedi. Bu söz üzerine O’na dedim ki; “Allah’ yemin olsun ki öyledir ey Allah’ın Resulü, ben sadece senin isminden uzak kalabilirim.”¹⁸¹

2. 1. 1. 1. 2. Peygamber’in (s.a.s.) Çocuklarla Olan Mizahı

1. روي عن أبي التياح أنه قال: سمعت أنس بن مالك رضي الله عنه يقول: "إن كان النبي صلى الله عليه وسلم ليخالطنا حتى يقول لأخ لي صغير: يا أبا عمير، ما فعل النغير".

Ebu Teyyah’tan yapılan rivayette Enes b. Malik’in (r.a.) şöyle dediği rivayet ediliyor: “Peygamber (s.a.s.) aramıza karıştırdı, hatta küçük kardeşime “Ey Ebu Umeyr serçeciğe ne oldu? derdi.”¹⁸²

Bu hadisin Humeyd ed-Tavil kanalıyla gelen başka bir rivayeti şu şekildedir: “Enes b. Malik (r.a.) dedi ki; Peygamber (s.a.s.)Ümmü Süleym’e (r.a.) –Enes’in annesi- ziyarete

Beyrut, 1987, c. 3, s:160.

¹⁸⁰ Vild Kerîm, el-Mizâhu fi’s-Sünneti, s. 18.

¹⁸¹ Buhârî, Nikâh, Hadis no: 109.

¹⁸² Buhârî, Kitâbü’l-Edeb, Bâbü’l-İnbisât İle’n-Nâsi, Hadis no: 6129-6203; Müslim, Kitâbü’l-Edeb, Hadis no: 2150; Tirmizî, Sünen, Salât, Hadis no: 333 ve Birr ve Sıla, Hadis: 1989; Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, Hadis no: 4969; İbn Mâce, Edeb, Hadis: 3720 ve 3740; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/115.

geldiğinde Enes’le mizahlaşırdı. Ebu Talha’nın –Enes’in üvey babası- Ebu Umeyr diye künyelenen küçük bir oğlu vardı. Onu üzgün görünce dedi ki;(Hadis devma ediyor).¹⁸³

Bu rivayette Peygamber’in (s.a.s.) mizahlaştığı açıkça belirtilmiştir. İbn el-Kass, hadisçilere yüklenip Enes’in (r.a.) bu hadisi gibi gerekli gereksiz her şeyi rivayet ettikleri şeklindeki eleştirilere cevap niteliğinde bu hadisten altmış farklı fikhî sonuç çıkardığını belirtmektedir. O sonuçlardan mizahla ilgili dört maddede diyor ki: “ Hadiste geçen (مازحه) tabiri, Peygamber’in (s.a.s.) Enes’le (r.a.) çok şakalaştığı bu da şunlara delalet eder:

1- Çocuklarla şakalaşmanın mübah olduğuna

2- Bunun ruhsat şeklinde bir mübahlık değil, sünnet şeklinde bir mübahlık olduğunu gösterir. Çünkü eğer ruhsat şeklinde bir mübahlık olsaydı onu çok yapmazdı.

3- Peygamber’in (s.a.s.) mizah yapması kibirlenme ve büyüklenmenin terk edildiğine delalet eder.

4- Müminin ev içindeki durumunun evin dışındaki durumundan farklı olmasının, evin içinde daha çok mizah yapması, evin dışında da riya olmaksızın daha çok sükunet ve vakarlı davranmasının caiz olduğunu gösterir..¹⁸⁴

Zeyd b. Sabit’in (r.a.), kendisinin ailesiyle başbaşa kaldığında en şakacı kimselerden olduğu rivayet edilmektedir.¹⁸⁵

Peygamber (s.a.s.) bazen torunları Hasan ve Hüseyin’i (r.a.) omzuna bindirir oynarlardı. Bunu anlatan hadislerden biri şudur:

2. وعن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما قال: (خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم حاملا الحسن على عاتقه فقال رجل يا غلام نعم المركب ركبت فقال النبي صلى الله عليه وسلم ونعم الراكب هو.)

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/114, 188, 201.

¹⁸⁴ İbnü’l-Kâss, Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ebû Ahmed et-Taberî, **Cüzün Fîhi Fevâidu Hadîs Ebî Umeyr**, Mektebetü’s-Sünneh, Birinci Baskı, Kahire 1992, s. 24-25.

¹⁸⁵ İbnü’l-Kâss, age, s. 25.

İbn Abbas'tan (r.a.) yapılan rivayette şöyle deniyor: "Allah'ın Resulü'nü (s.a.s.) omuzlarına Hasan'ı taşır vaziyette çıktığını gören bir sahabe, "Bindiğin binek ne güzel binektir" dedi. Peygamber (s.a.s.) de; "O ne güzel binicidir" dedi."¹⁸⁶

Peygamber (s.a.s.) genellikle torunu Hasan'ı "luka: yaramaz, haylaz" diye çağırırdı.¹⁸⁷

3. قال أبو هريرة: "كان النبي صلى الله عليه وسلم ليذلع لسانه للحسن بن علي، فيرى الصبي حمرة لسانه، فيبهش إليه".

Ebu Hureyre (r.a.) dedi ki: "Peygamber (s.a.s.) dilini Hasan b. Ali'ye (r.a.) çıkarırdı. Çocuk, dilinin kırmızılığını görünce ona koşardı"¹⁸⁸

4. "قوله صلى الله عليه وسلم لخادمه أنس بن مالك، قال أنس رضي الله عنه قال لي النبي صلى الله عليه وسلم: "يا ذا الأذنين".

"On yaşından itibaren Peygamber'in hizmetinde bulunan Enes b. Malik (r.a.) dedi ki; Peygamber (s.a.s.) bana "ey iki kulaklı" derdi."¹⁸⁹

5. روى الزهري عن محمود بن الربيع أنه قال: "عقلت من النبي صلى الله عليه وسلم مجة مجها في وجهي وأنا ابن خمس سنين من دلو".

Mahmud b. Rebi'in yaptığı rivayette diyor ki: "Resulullah (s.a.s.) kovadan ağzına su aldı ve yüzüme püskürttü. Ben o vakit beş yaşındaydım."¹⁹⁰

İbn Hacer, bu hadisin şerhinde diyor ki: "Peygamber'in (s.a.s.) Mahmud'a (r.a.) yönelik bu davranışı, ya şakalaşmak içindir, ya da teberrük amaçlıdır. Sahabenin

¹⁸⁶ Tirmizî, Hadis: 3784.

¹⁸⁷ Buhârî, Sihir, Hadis no: 49; Libas, Hadis no: 60; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/331; 2/532.

¹⁸⁸ Muhammed b. Hibbân el-Bestî, **Sahîhu İbni Hibbân**, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrut 1414, Hadis no: 6975; Nâsirüddîn el-Albânî bu hadisin sahih olduğunu söyledi. **Es-Silsiletü's-Sahîhe**; Hadis no: 70.

¹⁸⁹ Tirmizî, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Câe Fi'l-Mizâh, Hadis no: 2059; Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Câe Fi'l-Mizâh, Hadis no: 4994; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/127-260.

¹⁹⁰ Buhârî, Kitâbü'l-İlm, Bâbu Metâ Yesühhu Simâu Sağîr, Hadis no: 77; Müslim, el-Mesâcid, Hadis no: 33; Ebû Dâvûd, Salât, Hadis no: 1411; İbn Mâce, el-Mesâcid, Hadis no: 754; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/429.

çocuklarıyla olan durumu hep buydu.”¹⁹¹

6. عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: "كان النبي صلى الله عليه وسلم يلعب زينب بنت أم سلمة ويقول: "يا زوينب، يا زوينب" مرارا".

Enes'ten (r.a.) rivayet edildi ki: "Peygamber (s.a.s.) Zeyneb binti Ümmü Seleme ile oynardı ve defalarca ona; "Ya Züveynib, ya Züveynib" (Ey Zeynepçik, ey Zeynepçik) derdi.”¹⁹²

Bu hadis de, Aişe ve Enes'in (r.a.) adlarının esritüel bir üslupla tafhim edilmesi / bozdurulması ya da tasğir (küçültme) edilmesini ihtiva eden hadislerle aynı özelliği taşımaktadır.

2. 1. 1. 3. Peygamber'in (s.a.s.) Sahabesiyle Olan Mizahı

Aşağıda zikredilecek hadisler, Kur'an'ın "Müminler için (şefkat) kanatlarını ger"¹⁹³ ayetinin bir yansıması olarak Peygamber'in (s.a.s.) aile efradına olduğu gibi ashabına karşı da ne derece müşfik olduğunu, kalplerin ısındırılması ve irşat için fırsatları nasıl değerlendirdiğini ortaya koyar niteliktedirler. Peygamber'in (s.a.s.) mizah içeren bazı hadisleri şunlardır:

1. عن أبي هريرة رضي الله عنه أنَّ الصحابة قالوا: يا رسول الله إنَّك تداعبنا؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: "إني لأمزح ولا أقول إلا حقا".

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste sahabeler Peygamber'e (s.a.s.) dediler ki: "Sen bizimle şakalaşıyor musun? Peygamber (s.a.s.) de buyurdu ki: "Ben mizah yaparım, ancak haktan başka bir şey söylemem.”¹⁹⁴

¹⁹¹ Askalânî, Fethu'l-Bârî, c. 1, s. 172,

¹⁹² Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Süyutî, **el-Camiü's-Sağir**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Hadis: 7188; Nâsirüddîn el-Albânî'ye göre bu hadis sahihtir. Bkz. Sahihü'l Cami', Hadis no: 5025.

¹⁹³ Hicr:15/ 88

¹⁹⁴ Tirmizî, 4885; Ahmed, Müsned, 2/360; et-Taberanî, es-Sağir, c. 2 s. 59. Heysemî bu hadisin sahih olduğu görüşündedir. Mecmaü'z-Zevâid, c. 8 s. 89.

Bir defasında Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in hareketini tam anlayamamış, O'ndan böyle birşey beklemiyor olmalı ki, yaptığı karşısında; "Bize şaka mı ediyorsun ya Rasûlallah?" diye sormuş, Rasûlullah (s.a.v.) da; "Evet, ben şaka yaparım, fakat sadece doğruyu söylerim" cevabım vermiştir.

Bununla ilgili Menâvî şöyle diyor: "Ben haktan başka bir şey söylemem" sözü, benim söz ve amelde gûnahtan beri oluşumdandır. Kendisi (s.a.s.) mizah yapıyordu, çünkü insanlar O'na tabi olmakla, yolunda gitmekle mükellefler. Eğer yumuşaklık, latife ve güler yüzlülüğü terk edip asık suratlılık ve sertliği yapsaydı insanlar da, zorluk ve sıkıntılarla fitrata aykırı olmasına karşın kendileri için bunu alıp uygulardılar. Bu yüzden onların mizahta bulunmaları için kendisi mizah yaptı..¹⁹⁵

2. أصبح النبي صلى الله عليه وسلم يوما ما وقد تغير وجهه فقال بعض أصحابه: " لأضحكه ". فقال الصحابي لرسول الله: بأبى أنت وأمى يا رسول الله، بلغنى أن الدجال يخرج والناس جياع فيدعوهم الى طعام، أفترى -إن أدركته - أن أضرب في ثريدته (أكل بجسارة من طعامه حتى إذا تضلعت (حتى إذا شبع) أمنت بالله وكفرت به؟ أم أتنزّه عن طعامه؟ فضحك صلوات ربي وسلامه عليه، وكان ضحكه التبسم وقال: "بل يغنيك الله يومئذ بما يغني به المؤمنين".

Peygamber (s.a.s.), yüzünün rengi değişmiş bir halde sabahladı. Sahabesinden bazıları dediler ki: "Onu güldüreceğiz." Sahabi dedi ki: "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resulü; insanların aç olduğu bir halde Deccal'in çıkacağını ve insanları yemeğe davet edeceğini duydum. Eğer o günü idrak edersem, tok olana kadar cesaretle onun yemeğinden yedikten sonra Allah'a iman edip onu inkâr etsem nasıl olur? Yoksa onun yemeğinden uzak mı durayım? Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) güldü ve dedi ki: "O gün Allah müminleri onun yemeğinden müstağni kıldığı gibi seni de müstağni kılacaktır."¹⁹⁶

195 Muhammed Abdür-raûf el-Menâvî, **Feydü'l-Kedîr Şerhü'l-Cam'i's-Sağîr**, Dârü'l-Marife, II. Baskı, Beyrut 1972, c. 2, s. 12.

¹⁹⁶ Mansûr b. el-Hüseyn er-Râzî el-Âbî, **Nesrü'd-Dür Fi'l-Muhadarat**, , (http://İslâmpart.com/w/adb/Web/606/138.htm, 28. 04 2014), c. 1, s. 138; el-Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din,

3. ما رواه أنس بن مالك أن رجلا أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: "يا رسول الله احملني. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: أنا حاملك على ولد ناقة. قال: وما أصنع بولد الناقة؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «وهل تلد الإبل إلا النوق؟»

Enes b. Malik'ten (r.a.) rivayet edilen bir hadiste, Peygamber'e (s.a.s.) gelen bir adamın; "Beni bindir" demesi üzerine Peygamber (s.a.s.) ona "Seni bir deve yavrusuna bindireyim" dedi. Adam; "Ben yavru deveyi ne yapayım?" deyince Peygamber (s.a.s.); "Develer, yavru devenin dışında bir şey doğururlar mı?" dedi.¹⁹⁷

Peygamber'in (s.a.s.) bu tutumu konusunda bazı âlimler diyor ki; "Bu mizahı Peygamber (s.a.s.) bu adamın saflığına şifa olması ümidiyle bu mizahı yapmıştır. Çünkü deve yavrusunun ancak küçük olabileceğini düşünmüştü. Demek istediği, "eğer biraz düşünseydin böyle demezdin." Bunda espirinin yanısıra, bu kişi ve başkası için bir şey işitildiğinde mahiyetini anlamadan reddetmede aceleci davranılmaması gerektiğine de işaret edilmektedir."¹⁹⁸

4. ما جاء عن سفينة مولى لأم سلمة رضي الله عنها قال: كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر فجعل كل من ثقل عليه متاعه من أصحابه حملة علي، حتى حملت من ذلك شيئا كثيرا، فمر النبي صلى الله عليه وسلم فقال: ما أنت اليوم إلا سفينة.

Ümmü Seleme'nin (r.a.) mevlası Sefine'den rivayet edildi: Resulüllah (s.a.s.) ile birlikte bir yolculukta olduğumuz halde, sahabesinden yükü kendisine ağır gelen herkes yükünü bana yüklemeye başladı. Öyle ki çok yük yüklenir oldum. Peygamber (s.a.s.) yanımdan geçince "Sen bugün sadece gemi olmuşsun" dedi.¹⁹⁹

c. 2, s. 366, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Alî b. Hamdûn en-Nisâbûrî, **et-Tezkiretü'l-Hemdûniyye**, (<http://shamela.ws/browse.php/book-10646>) s. 600.

197 Tirmizî, Sünen, Hadis no: 2060; Ebû Dâvûd, Sünen, Kitâbü'l Edeb, Hadis no: 4990; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/267.

198 Ebû'l-Ulâ Muhammed b. Abdurrahmân b. Abdürrahîm el-Mübârekfûrî, **Tühfetü'l-Ahvezî Şerhüt-Tirmizî**, Dârü'l-Fikir, 1 c. 6, s. 128.

199 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/220, 221. 222; Hâkim, Müstedrek: 3/606, (Senedi sahihtir dedi. Zehebi de bunu onayladı.); Nâsiruddin el-Âlbani de sahih olduğunu söyledi: es-Silsiletü's-Sahihe: 2959.

199 Buhârî, Kitâbü'l Edeb, Bâbü'l Mea'rid, Hadis no: 5856; Müslim, Kitâbü'l-Fedail, Hadis: 2323.

Arapçada ‘sefine’ kelimesi gemi anlamına geldiğinden onun adıyla, bulunduğu hal arasında anlam birliği kurarak espri yapmıştır Peygamber (s.a.s.).

5. "كان النبي صلى الله عليه وسلم في مسير له فحدا الحادي فقال النبي صلى الله عليه وسلم ارفق يا أنجشة ويحك بالقوارير"

Veda Haccı dönüşünde Peygamber’in (s.a.s.) hanımlarını taşıyan develeri Enceşe adındaki hizmetçisi sürmektedir. Güzel sesi ve hızlı ritmiyle söylediği şarkılarla develer hızlanınca Resulullah (s.a.s.); “Ey Enceşe! Yavaş sür billurları (kırmayasın)”²⁰⁰ diyerek hanımların nazik olduklarını esprituél bir üslupla dile getirmiştir.

Arap dili, Kur’an ve hadis alanlarında yapılan yeni araştırmalar bu hadisin farklı versiyonlarında geçen “القوارير” kelimesinin develerin üstündeki hanımlardan ziyade, kinaye yoluyla hanımların rahimleri için kullanıldığını ileri sürmektedir. “Cam şişeler” anlamındaki bu kelime, Hac suresi beşinci ayetinde geçen “ونقر في الأرحام” yani “rahimlerde tutarız” tabirindeki “نقر” kelimesiyle aynı kökenden gelmektedir. Yani su bardakta nasıl istikrar buluyorsa, aynı şekilde erkeğin suyu da kadının rahminde istikrar bulmaktadır. Bu münasebetle Peygamber (s.a.s.), bardaktaki suyun aşırı sallantıdan zarar görebilmesi gibi hanımların rahminde olan veya olması muhtemel ceninlerin zarar görmesini istemediğinden Enceşe’ye develeri yavaş sürmesini emretmiştir.²⁰¹ Bu manaya delalet edebilecek ayetlerden biri de “فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ” – “Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yerde (ana rahminde) tuttuk”²⁰² ayetidir ki burada geçen “قَرَار” kelimesi de aynı kökten gelmektedir.

6. عن الحسن رضي الله عنه أنه قال: أتت عجوز إلى النبي فقالت: يا رسول الله ادع الله أن يدخلني الجنة، فقال لها يا أم فلان إن الجنة لا يدخلها عجوز ، فَوَلَّتْ - المرأة - تبكى : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَجُوزٌ ، فَبَكَتْ عَجُوزٌ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " أَخْبِرُوهَا أَنَّهَا لَيْسَتْ يَوْمَئِذٍ عَجُوزٌ ، إِنَّهَا يَوْمَئِذٍ شَابَةٌ " ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ : إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءَ سَوْرَةِ الْوَقَاعَةِ.

²⁰⁰ Buhârî, Hadis no: 6209-6210; Müslim, Hadis no: 2323.

²⁰¹ Abdurrahman b. Abdullah Nûr; Mecelletü'l-‘Arabiyye, “Sekâfetü’s-Sahrâ”, Cemâdi’l-Ûla, 1435-Mart, 2014, sayı: 448.

²⁰² Mürselât: 77/21.

Hasan'dan (r.a.) yapılan bir rivayette dedi ki: Peygamber'e (s.a.s.) gelen Ensar'dan yaşlı bir kadın, bağışlanması için kendisine dua etmesini isteyince Resulullah (s.a.s.) dedi ki; "Sen bilmiyor musun, ihtiyarlar cennete girmez". Bunun üzerine yaşlı kadın ağladı. Peygamber (s.a.s.), "Ona haber verin; o, o gün yaşlı değil, genç bir kız olacaktır. Allah Azze ve Celle: "Gerçek şu ki, Biz onları yeni bir inşa (yaratma) ile inşa edip-yarattık. Onları hep bakireler olarak kıldık"²⁰³ şeklinde buyuruyor dedi".²⁰⁴

7. عن أنس رضي الله عنه "أن رجلا من أهل البادية كان اسمه زاهرا، كان يهدي للنبي صلى الله عليه وسلم الهدية من البادية، فيجهزه رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن يخرج، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: زاهر باديتنا ونحن حاضروه. وكان النبي صلى الله عليه وسلم يحبه، وكان رجلا دميما، فأتاه النبي صلى الله عليه وسلم يوما وهو يبيع متاعه، فاحتضنه من خلفه، وهو لا يبصره، فقال الرجل: أرسلني، من هذا؟ فالتفت فعرف النبي صلى الله عليه وسلم فجعل لا يألوا ما ألصق ظهره بصدر النبي صلى الله عليه وسلم حين عرفه، وجعل النبي صلى الله عليه وسلم يقول: من يشتري العبد؟ فقال: يا رسول الله، إذا والله تجدني كاسدا، فقال النبي صلى الله عليه وسلم وهو يبتسم في وجه زاهر وقد أطلقه وقبله: لكنك عند الله لست بكاسد."

Enes'ten (r.a.) yapılan bir rivayette şöyle deniyor: "Köy ehlinde bir adamın adı Zahir'di. Köyden geldiğinde Peygamber'e (s.a.s.) hediyeler getirirdi. O çıkmak istediğinde de Peygamber (s.a.s.) onu donatır ve "Zahir köylümüz, biz de onun şehirlisiyiz" derdi. Peygamber (s.a.s.) onu severdi. Çirkin bir adamdı. Bir gün Peygamber (s.a.s.), o eşyasını satarken yanına geldi ve onu arkasından tuttu. Peygamber'i (s.a.s.) görmüyordu. Adam; "beni bırak, kim bu?" dedi. Arkasına bakınca onun Peygamber (s.a.s.) olduğunu anlayınca, sırtının Peygamber'in (s.a.s.) göğsüne değmesini umursamaz oldu. Peygamber (s.a.s.) "kim bu köleyi satın alır?" deyince, adam dedi ki; "ya Resulullah, zarar ettiğimi göreceksin." Peygamber (s.a.s.) onu bırakmış, yüzüne gülerek ve onu öperek dedi ki; "Ancak sen Allah katında zararda değilsin." Bazı rivayetlerde "ancak sen Allah katında değerlisin" dedi.²⁰⁵

8. ما حصل لعوف بن مالك الأشجعي قال عوف: (أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة تبوك في قبة من آدم، فسلمت فرد وقال: «ادخل» فقلت: أكلي يا رسول الله؟ قال: «كلك» فدخلت.)

²⁰³ Vakia: 56/35-36.

²⁰⁴ Tirmizî, Şemâil, Hadis no: 240; Nasirüddin el-Albânî'ye göre bu hadis sahihtir. Bkz. Silsiletü'l-Ehâdisi's Sahîhe, Hadis no: 2987.

²⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, c. 3, s. 161., İbn Hibban, Hadis no:5307.

Avf b. Malik anlatıyor: “Tebük Gazvesinde, küçük bir deri çadırda bulunan Peygamber’in (s.a.s.) yanına gelip selam verdim, selamımı aldıktan sonra Resulullah (s.a.s.); "İçeri gir" dedi. "Bütün vücudumla mı Ya Resulullah?" deyince; "Evet, bütün vücudunla" dedi.”²⁰⁶

Ebu Davud’un şarihi Şemsü’l-Hakk diyor ki; “Bu hadis, Peygamber’in (s.a.s.) sahbesine mizah yapması gibi, sahbesinin de kendisine mizah yaptığını göstermektedir.”²⁰⁷

9. "يقول عمرو: احتلمت في ليلة باردة في غزوة ذات السلاسل، فأشفقت إن اغتسلت أن أهلك، فتيمنت ثم صليت بأصحابي الصبح، فذكروا ذلك للنبي (صلى الله عليه وسلم) فقال: "يا عمرو! صليت بأصحابك وأنت جنب؟"، فأخبرته بالذي منعني من الاغتسال، وقلت: إني سمعت الله يقول: "وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا"، فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يقل شيئاً."

“Zatü’s-Selasil Gazvesinde çok soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Yıkandığım takdirde ölmekten endişe ettim. Bunun üzerine teyemmüm ettim ve arkadaşlarıma sabah namazını kıldırtdım. Resûlullah (s.a.s.) döndüğüm zaman, benim o halimi kendisine anlatmışlar. Onun üzerine bana şöyle sordu: “Ya Amr! Cünüp olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırtdın?” “Ben de, Allah’ın şöyle dediğini duydum: “Kendi kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah size karşı çok merhametlidir”²⁰⁸ ve o sebeple teyemmüm edip namaz kıldım, diye cevap verdi. Peygamber (s.a.s.) tebessüm etti ve hiçbir şey söylemedi.”²⁰⁹

2. 1. 1. 1. 4. Sahabelerin Kendi Aralarındaki Mizahları

1. "أن أصحاب النبي كانوا يتباحون بالبطيخ فإذا كانت الحقائق كانوا هم الرجال."

²⁰⁶ Ebû Dâvûd, Sünen, Kitâbü’l Edeb, Bâbu Ma Câe fi’l-Mizh, Hadis no: 5000; İbn Maâce, Sünen, Kitâbü’l-Fiten, Bâbu Eşrâtü’s Sâ’eti, Hadis no: 4042, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/25-27.

²⁰⁷ Avnû’l-Mabud, 13/280.

²⁰⁸ Nisa: 4/29.

²⁰⁹ Ebû Dâvûd, Sünen, Hadis no: 334.

“Peygamber’in (s.a.s.) ashabı birbirlerine karpuz atarlardı, ancak iş hakikatlere gelince adam gibi adamdılar.”²¹⁰

2. “أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يجلس مع أصحابه بعد صلاة الفجر في المسجد، فيذكرون أمر الجاهلية فيضحكون ويتبسم.”

“Peygamber (s.a.s.) ve ashabı sabah namazından sonra mescitte otururlar, Cahiliye dönemini anarlar ve gülerlerdi, O da tebessüm ederdi.”²¹¹

2. 1. 1. 1. 5. Bazı Sahabe, Tabiîn ve Âlimlerin Mizahlı Sözleri Ya da Fiilleri

İmam Ali’den (r.a.) pek çok anekdot rivayet edilmektedir. Onlardan bazıları şunlardır:

İmam Ali (r.a.) mizahla ilgili yaklaşımlarından birinde diyor ki: “Adamı asık suratlılıktan çıkaracak mizahta bir sorun yoktur.”²¹²

Mecusiler İmam Ali’ye (r.a.) paluze hediye ederler. “Bu nedir?” diye sorunca, ona dendi ki; “bugün neruzdur.” Bunun üzerine o da; “hergün nevrüz olsaydı” dedi.²¹³

İmam Ali’ye (r.a.) gelen biri, rüyasında annesinden ötürü ihtilam olduğunu söyleyince kendisi şöyle der; “onu güneşte tutun ve gölgesine had uygulayın.”²¹⁴

Abdullah b. Abbas (r.a.) hakkında şöyle rivayet ediliyor: Kuran ve hadis konularında kendisine çok sorulduğunda, “biraz mizah yapın” derdi. Yani şiir söyleyin ve cahiliye dönemi Arapların durumundan bahsedin demek isterdi.²¹⁵

Rivayet edilir ki Süfyan es-Sevrî espritüel bir kimseydi. Ama aynı zamanda zühd ve haşyetle de başı çekenlerdendi. İşte itidal budur.²¹⁶

²¹⁰ Bûharî, el-Edebü’l Müfred:268.

²¹¹ Müslim, Hadis: 670.

²¹² Ebû’l-Berekât el-Ğazzî, el-Merâh Fi’l-Mizâh, s. 11.

²¹³ Ğazzî, age. s. 11.

²¹⁴ Ğazzî, age. s. 11.

²¹⁵ Ğazzî, age. s. 11.

Anekdotlarıyla ön plana çıkan tabilerden biri Şa'bî'dir.

Sakal üzerine meshetme konusunu soran birisine; “parmaklarınla arasını ıslat” der. Adam; “ıslanmamasından korkuyorum” deyince Şa'bî, “o zaman gecenin erken vaktinden suya bırak” diye cevap verir.²¹⁷

Yine kendisine “İhramda olan kimsenin kendisini kaşması caiz mi?” diye soran birisine “evet caizdir” şeklinde cevap verir. “Peki, ne kadar kaşıyabilir?” diye tekrar sorulması üzerine, “kemikler görünene kadar” diye cevap verir.²¹⁸

Kendisine İblis'in eşinin adının ne olduğunu soran birisine, “o şahit olmadığımız bir nikâhtır” şeklinde yanıt verir.²¹⁹

İmam Ebu Hanife'ye gelen biri der ki; “elbiselerimi çıkarıp nehre girdim, yıkıyorum. Kibleye mi yoksa başka bir yöne mi yönelmeliyim? Bunu üzerine imam Ebu Hanife der ki; “en iyisi, elbiselerin çalınmasın diye elbiselerinin tarafına yönelmendir.”²²⁰

İmam Şafî'yi hasta olduğu bir vakitte ziyaret eden Rebî kendisi için, “Allah zayıflığını kuvvetlendirsin” şeklinde dua edince İmam Şafî der ki; “eğer benim zayıflığımı kuvvetlendirirse beni öldürür.” Bunun üzerin Rebî, “Allah'a yemin olsun ki hayırdan başka bir şey kastetmemiştim” der. İmam Şafî, zayıflığının hastalığı olduğunu, şayet Allah onu kuvvetlendirirse yani arttırırsa, kendisini öldüreceğini latife cihetiyle dile getiriyor.²²¹

Mizahla ilgili İmam Ahmed'in şöyle dediği nakledilmektedir: Âlim olan kimse, kendini muhafaza edebilmesi açısından avamın yanında fazla açılmamalı, şakalaşmamalıdır. Mubah bir şeyi istesiğinde onu avamdan saklayarak yapsın.²²²

²¹⁶ Ukayl Musâ, Nüzhetu'l-Fudâlâ Tehzîbu Siyeri A'lami'n-Nübelâ, s. 585-587.

²¹⁷ Ebû'l-Berekât el-Ğazzî, el-Merâh Fi'l-Mizâh, s. 11.

²¹⁸ Ğazzî, age. s. 16.

²¹⁹ Ğazzî, age. s. 16.

²²⁰ Ğazzî, age. s. 17.

²²¹ Ğazzî, age. s. 17.

²²² Ebû Ğudde, el-Mizâhu fi'l-İslâm, s. 80.

2. 1. 1. 1. 6. Aklî Delilleri

Bu görüşte olanların mizahla ilgili öne sürdükleri aklî deliller de şunlardır:

1. Mizahta kalplerin rahatlatılması maslahatı vardır. Bu da kalpten hayatın darlıklarını giderir, ona dinamizim kazandırır.

2. Mizah, kardeş, dost ve sevenler arasında ünsiyeti peydâ eder, nefislerini güzelleştirir.²²³

2. 1. 2. Mizaha Karşı Çıkanlar

İslam'ın ilk yıllarında Müslüman Arapların İslam'ın öğretilerini yaymaları ve müşriklerle savaşmaları sebebiyle eğlenmeğe ve mizaha vakit bulamadıkları, hayatlarında mizahın yer almadığı ve sonuçta İslam'da mizahın olmadığı; ayrıca "yaptıklarının bir cezası olarak az gülsünler ve çok ağlasınlar"²²⁴ ayeti de gülmeyi, dolayısıyla mizahı yasakladığı iddia edilmektedir.²²⁵

Ayrıca Kur'an'da sevinmeye olumsuz yaklaşan, istihza, suhriye (alaya alma) gibi konuları ele alan ayetler ile mizahı yeren nitelikte olan hadislerden yola çıkarak Ömer, İmam Ali, Halit b. Safvan (r.a.) gibi sahabiler, Ömer b. Abdülaziz, İbrahim en-Neha'î, Halit b. es-Safvan gibi bazı âlimler mizaha karşı çıkmışlardır.²²⁶ Mizahın meşruiyetini sorgulayan ulemeden bazıları, mizahın kendisinden ziyade mizahın kaçınılmaz menfi sonuçlarından ötürü karşı çıkmaktadırlar. Bunlar arasında İmam en-Nevevî (bir görüşünde), İmam Gazâlî,²²⁷ Mâverdî, Said b. el-'As ve Ebû'l-Berekât el-Ğazzî gibi bazı âlimler yer almaktadır.²²⁸ Bunların dayandıkları bazı delilleri şöyle sıralamak mümkündür:

²²³ Ebû Ğudde, age. s. 27.

²²⁴ Tevbe: 9/82.

²²⁵ Doğan, Hz. Peygamber ve Mizâh, s. 194-195

²²⁶ Ğazzî, el-Merâh fi'l-Mizâh, s. 2; Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, **İhyâ'u Ulûmi'd-Din, I-IV**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, c. III, s. 136-137; el-Mâverdî, Edebü'd-Dünya ve'd-Din, s. 270-271.

²²⁷ Gazâlî, İhyâ'u Ulûmi'd-Din, c. III, s. 136-137.

²²⁸ Mâverdî, Edebü'd-Dünya ve'd-Din, s. 270-271; Ğazzî, el-Merâh fi'l-Mizâh, s. 2.

2. 1. 2. 1. Delilleri

Delilleri arasında Kuran'dan bazı ayetler ve sünnetten de bazı hadisler bulunmaktadır.

Delil olarak öne sürdükleri Kuran'daki bazı ayetler şunlardır:

1. "ومن الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم ويتخذها هزوا أولئك لهم عذاب مهين"

“İnsanlardan öyleleri vardır ki, bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onu bir eğlence konusu edinmek için sözün 'boş ve amaçsız olanını' satın alırlar. İşte onlar için aşağılatıcı bir azab vardır.”²²⁹

Ayetteki (لهو الحديث – sözün boş olanı) tabirinin mizahı da kapsadığı iddia edilmektedir. Buna karşı çıkan Kardâvî, ayette tenkit edilen (لهو)'in bizatihi kendisi değil, Allah'ın yolundan saptırmak için alınandır demektedir. Çünkü Kuran, Cuma Suresi 11. ayette (لهو)'i ticaretle bitiştirerek zikretmektedir. Ticaret meşru olduğuna göre (لهو) de meşrudur.²³⁰

Kurtubî, bu ayetteki (لهو – boş söz) kelimesinin, İbn Mesud, İbn Ömer ve İbn Abbas, İkrime, Şü'be, Süfyan, Mücahit (r.a.) gibi sahabe ve tabiin tarafından müzik olarak izah edildiğini, bunun da en isabetli görüş olduğunu dile getirmektedir.²³¹

Delil olarak gösterilen diğer bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır:

2. "فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ"

“Öyleyse kazandıklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.” Bu ayet gülmeyi, dolayısıyla mizahı yasaklamıştır.²³²

²²⁹ Lokman: 31/6.

²³⁰ Kardâvî, Yusuf, *Fıkhü'l-Ğinâ ve'l-Mûsîkî fi Davi'l-Kuran ve's-Sünne*, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Suriye 2007, s. 29; (<http://www.qaradawi.net/new/library2/298-2014-01-26-18-55-40/4086->, 20.07.2014).

²³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kurân*, Mektebtu Dâri'l-Kütübî'l-Misriyye, II. Baskı, Kâhire, 1964, c.14, s. 51-52.

Kurtubî, bu ayetin tefsiri ile ilgili ise diyor ki: Hasan el-Basrî (r.a.) hüznün egemen olduğu bir kimse olduğundan gülmezken, buna mukabil İbn Sirin ise güler ve Hasan el-Basrî'ye, “doğrusu, güldüren ve ağlatan O'dur”²³³ ayetini delil göstererek karşı çıkıyordu. Sahabe de gülerdi.²³⁴

Bu ayetlerin yanısıra mizahı yeren nitelikteki bazı hadisler de delilleri arasındadır. O hadislerden bazıları şunlardır:

1. عن أبو هريرة رضي الله عنه أنه قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: "ولا تكثر الضحك فإن كثرة الضحك تميت القلب."

Ebu Hureyre'den (r.a.) yapılan bir rivayette Peygamber (s.a.s.) dedi ki: “Çok gülme, çünkü çok gülme kalbi öldürür.”²³⁵

Peygamber (s.a.s.) çok mizah yapan bir kimse değildi. Mizah yaptığında da bunu, kalplerin Allah'a bağlanmasını sağlayan yüce terbiye hedeflerine matuf olarak yapardı. Aynı zamanda büyüğüyle, küçüğüyle toplumdaki fertlerin birbirini sevmesi ve bu dinin güzelliklerinin ibraz edilmesini de ihtiva etmektedir.²³⁶

2. ما روي عن عبد الله بن عباس رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "لا تمار أخاك ولا تمازحه".

“Kardeşinle mücadele etme ve onunla mizahlaşma.”²³⁷

3. "ويلٌ للذي يحدث بالحديث ليضحك به القوم؛ فيكذب، ويلٌ له، ويلٌ له."

“Bir kavmi güldürmek için yalan konuşana yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun.”²³⁸

²³² Doğan, Hz. Peygamber ve Mizâh, s. 194.

²³³ Necm: 53/43.

²³⁴ Kurtubî, el-Câm'u li Ahkâmi'l-Kurân, c. 14, s. 52.

²³⁵ Tirmizî, Kitâbü'z-Zühd, Bâbu Men İtteka'l-Mehârim, Hadis no: 2305; İbn Mâce, Kitâbü'z-Zühd, Hadis no: 4193; Ahmed, Müsned, Hadis no: 2/310; Nâsirüddin el-Albânî hadisin sahih olduğu görüşündedir. Bkz. Muhammed Nâsirüddin el-Albânî, **Sahih'u-İbni Mâce**, Mektebü't-Terbiye el-'Arabî li Düveli'l-Halic, 1. Baskı, 1407, Hadis no: 3400.

İbn Teymiyye ise bu hadis dayanarak insanları güldürmek için yalan söyleyen ve bunda ısrarcı olan kimsenin fasık olduğunu ve velayet ve şehadetinin geçersiz olduğunu dile getirmektedir.²³⁹

4. عن عبد الرحمن بن أبي ليلى أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لا يحل لمسلم أن يروع مسلماً".

“Abdurrahman b. Ebi Leyla’dan yapılan bir rivayette Peygamber (s.a.s.) dedi ki:”Bir Müslümana, başka bir Müslümanı korkutmak helal değildir.”²⁴⁰

5. "عن يزيد بن سعيد أنّه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم، يقول: لا يأخذَنَّ أحدُكم متاعَ أخيه لَاعِبًا وَلَا جَادًّا، وَمَنْ أَخَذَ عَصَا أَخِيهِ فَلْيُرْ دَهَا."

“Yezid b. Sait’ten yapılan rivayette Peygamber’in (s.a.s.) şöyle dediğini duydum: Sizden biri, kardeşinin eşyasını şaka veya ciddiyetle asla almasın. Her kim kardeşinin esasını alırsa onu geri versin.”²⁴¹

6. "صفةُ النبيّ صلى الله عليه وسلم إنه كان متواصلَ الأحزان، دائمَ الفكرة."

“Peygamber’in (s.a.s.) sıfatlarından biri, kendisi sürekli mahzundu, daima düşünceliydi.”²⁴²

Bu hadis son derece zayıf olduğundan²⁴³, mizahın yerilmesi ile ilgili olarak delil şeklinde gösterilmesi yerinde değildir. Aynı zamanda hüznün ve dertten Allah’a sığındığına yönelik sahih hadislerle de çelişmektedir. Bu hadislerden biri şudur:

²³⁶ Vild Kerîm, el-Mizâhu Fi’s-Sünneti, s.15.

²³⁷ Tirmizî, el-Birru we’s Siletu, Hadis: 199.

²³⁸ Tirmizî Hadis no: 2310.

²³⁹ Ba’lî, Muhtasarü’l- Fetâvâ el-Mısriyye, s. 605.

²⁴⁰ Ebû Dâvûd, Kitâbü’l-Edeb, Hadis no: 4353; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/362.

²⁴¹ Ebû Dâvûd, Hadis no: 4352; Tirmizî, Hadis no: 2086; Ahmed, Müsned, 4/221.

²⁴² Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, **Delâilü’n-Nübbuveti, I-VII**, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Birinci Baskı, Lübnan H. 1405, c. I, s. 286

²⁴³ Bu hadisle ilgili Nasiruddin el-Albânî “çok zayıf” olduğu görüşündedir. Bkz: Nasiruddin el-Albânî, **Muhâmmmed Nasiruddin, Muhtasarü’ş-Şemâilü’l-Muhâmmmediyye**, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Birinci Baskı, Ürdün H. 1405.

"عن أبي طلحة رضي الله عنه كنتُ أسمعُ النبي صلى الله عليه وسلم يُكثرُ أن يقول: اللهم إني أعوذُ بك من الهمِّ والحزنِ ، والعجزِ والكسلِ ، والبخلِ والجبنِ ، وضَلَعِ الدينِ ، وغلبَةِ الرجالِ."

"Ebu Talha'dan (r.a.) edildi ki: Peygamber'in (s.a.s.) çokça şöyle dediğini duydum: Allahım, dertten, hüzünden, acizlikten, tembellikten, cimrilikten, korkaklıktan, borcun galebe çalmasından ve insanların kahrından sana sığınırım."²⁴⁴

2. 1. 3. Görüş ve Delillerin Değerlendirilmesi ve Tercih

Konuyla ilgili deliller zikredildikten sonra, bunların değerlendirilip hangilerine göre amel edilebileceğini belirlemek gerekir.

Sad b. Malik (r.a.) dedi ki: Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

قَالَ : "قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً ؟ قَالَ : " الْأَنْبِيَاءُ ، ثُمَّ الْأُمَمُ ، فَالْأُمَمُ ، فَيُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ".

"Dedim ki; ey Allah'ın Resulü, belaya uğrama konusunda insanların en şiddetli olanları kimlerdir? Dedi ki; Nebiler, sonra (dine bağlılık konusunda) onlardan sonra gelenlerdir. Kişi, dindarlığı oranında müptela olur."²⁴⁵

Bir Peygamber olarak bu denli ağır bir sorumluluk ve imtihanın muhatabı olan bir insan olmasına karşın, eldeki hadisler Peygamber'in (s.a.s.) gerek bir beşer olmasına ve gerekse çevresinde muhabbet ve güler yüzülüğün yok olmamasına matuf olarak meşru mizahtan geri durmadığı gibi, bu tür mizahların yapılmasına da mani olmadığı görülmektedir. Ancak eldeki hadisler her ne kadar çoğunluk itibarıyla mizahı öven veya cevaz veren bir nitelik taşıyor olsalar da, mizahı yeren bazı hadislerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Yukarıda zikredildiği gibi hem mizahı hoş gören hem de ondan men eden bazı hadisler serdedildi.

²⁴⁴ Buhârî, Hadis no: 2893-5425-6363-6369; Ebû Dâvûd, Hadis no: 1541-1555; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan en-Nesaî, **Sünen en- Nesâî, I-VIII**, Dârü'l-Ma'rife, 4. Baskı, Beyrut 1997, Hadis no: 5449-5453.

²⁴⁵ Tirmizî, Zühd, Hadis no. 2335; İbn Mâce, Fiten, Hadis no: 4021, 4022.

Mizahla alakalı varit olan nassların çoğu, Peygamber'in (s.a.s.) gerek söz ve gerek fiille mizah yaptığını ortaya koyarken, bazı nassların ise mizahı men ettiği görülmektedir. Bir şeyin aynı zaman ve aynı mekânda hem doğru hem de yanlış olması düşünülemeyeceğine göre, bu deliller arasında "te'arüd-çelişik" gibi görünen bir durumdan bahsedilebilir.

Böyle bir durumda âlimlerin uyguladıkları kriterlerden biri, çelişik gibi görünen iki nassın arasını bularak çelişkiyi birliğe tevdi etmektir. Bunu da, Mecelle'nin 60. maddesi olan; Kelâmın i'mâli ihmâlinden evlâdır'²⁴⁶ kaidesi şeklinde ifade ederler. Şöyle ki, çelişik gibi görünen nasslardan sadece birisini tercih etme yoluna gitmek yerine, iki nassın da mümkün olduğu sürece aralarını bulma ve ikisini de işlevsel kılma yolunu tercih etmektir.²⁴⁷

Mizah konusunu İslami bir perspektifle değerlendiren ve Peygamber'den (s.a.s.), sahabe, tabiin ve tebeü't-tabiine kadar mizah ile ilgili varit olan rivayetleri cem eden "el-Merah fi'l-Mizah" adında bir eseri kaleme alan Şafîi ulemasından Ebü'l-Berekât Bedrüddîn el-Ğazzî (ö: 984) bu farklı rivayetlerle ilgili şunları söylüyor:

"Daha önce mizahın mübah ve mekruh olanının ne olduğu hakkında bana soruldu. Dedim ki; iftira ve gıybeti ihtiva etmemesi ve gizli düşmanlıkları körüklememesi koşuluyla, onda kalplerin ferahlaması, istenen ünsiyetin peyda olmasından ötürü kardeşler, dostlar ve sevenler arasında yapılması menduptur."²⁴⁸

Diğer bir görüş ise mizahın mübah olduğu yönündedir. Bu görüş, cumhurun görüşüdür. Peygamber'in (s.a.s.), ailesiyle, çocuklarla, sahabetiyle; sahabenin O'nunla (s.a.s.) ve kendi aralarındaki mizahları ve Peygamber'in de (s.a.s.) bunlara karşı çıkmaması, bilakis onaylaması, mizahın mübah olduğunu ortaya koymaktadır.

²⁴⁶ Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, **Şerhü'l-Kevâ'idi'l-Fıkhiyye**, Dârü'l-Kalem, III. Baskı, Suriye 1993, s. 315.

²⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz: ez-Zuhaylî, Vehbe, **Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî**, c. 2, s. 1173; Suphi Muhammed Cemil, **Usulcülere göre Te'âruzun Hükmü**, (Telif) Hikmet Yurdu, yıl: 1, Sayı:2, ss.189-202; Muhammed Hammad el-Cezzar, **et-Te'ârüd Beyne'l-Edilleti'n-Nakliyye ve Eseruhu Fi'l-Muâmelâti'l-Fıkhiyye**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazze İslâm Üniversitesi, Filistin 2004, s. 4-5.

²⁴⁸ Ğazzî, Ebü'l Berekât, el-Merâh fi'l-Mizâh, s. 2.

Özellikle bayram, düğün vb. özel günlerde Peygamber (s.a.s.) normal zamanlardan daha fazla sevinçli olurdu. Şu hadisler buna birer örnektir:

"عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا جَارِيَتَانِ فِي أَيَّامٍ مَنَى - فِي عِيدِ الْأَضْحَى - تُغَيَّيَانِ وَالنَّبِيُّ مَتَعَشٍ بِثَوْبِهِ فَانْتَهَرَهُمَا أَبُو بَكْرٍ فَكَشَفَ النَّبِيُّ عَنْ وَجْهِهِ وَقَالَ: دَعُهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ فَإِنَّهَا أَيَّامٌ عِيدٌ"

“Aişe’den (r.a.) yapılan rivayette diyor ki: Kurban bayramında, Mina günlerinde yanında iki cariyeye müzik çaldıkları halde Ebu Bekir yanına girdi. Peygamber (s.a.s.) de elbisesine dolanmıştır. Ebu Bekir iki cariyeyi yerince Peygamber (s.a.s.) kafasını çıkarıp dedi ki; o ikisini bırak ey Ebu Bekir, çünkü gün bayram günüdür.”²⁴⁹

Mübah olan hükümler, Şari‘in yapılması ve yapılmaması konusunda muhayyer kıldığı hükümlerdir.²⁵⁰ Daha çok usul kitaplarının sedü‘z-zerai‘ bölümünde yer alan ‘vesileler gayelerinin hükmünü alırlar’²⁵¹ usul kaidesi gereğince mübah olan hükümler mendup ve vacibe dönüşebileceği gibi, mekruh ve harama da dönüşebilir. Allah’a ibadette daha dirençli olmak için yeme, içme ve uyuma gibi fiilleri işleyen kimse mendup bir fiili işlemiş olur. Açlık ve susuzluktan ölümle burun buruna gelen birinin ise bir şeyler yemesi/içmesi vacip/farzdır.

Bunun tersi bir durumda; yani kişinin ihtiyaçtan fazla yiyerek midesine aşırı yüklenmesi mekruh olabileceği gibi, yeme ve içmeden kazanılan enerjiyi haram bir işte kullanma gayesinde olan kimse de haram işlemiş olur.

Bütün bu rivayet ve görüşlere baktığımızda, insanın ciddiyetini yok eden ve onu hafife alan, kin ve düşmanlığa sebep olan mizahın yasaklandığı ve bunun dışındaki durumlarda da izin verildiği anlaşılmaktadır. Zira yaşadığı dönemde insanların en güler

²⁴⁹ Buhârî, Kitâbü’l-Cum’a, Ebvâbü’l-İdeyn, Hadis no: 952-2907-3931; Müslim, Kitâbü’l-İdeyn, Bâbü’r-Rusati fi’l-L’abi, Hadis no: 892; Nesâî, Kitâbu Salâti’l-İdeyn, Hadis no: 1593; İbn Mâce, Hadis no: 1898; Ahmed b. Hanbel, Müsned Hadis no: 23527-24019.

²⁵⁰ Ali b. Muhammed el-Amidî, **el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm, I-II**, el-Mektebi’l-İslâmî, İkinci Baskı, Lübnan 1402, c:I, s. 123.

²⁵¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, İ’lâmü’l-Muvakkî’in ‘an Rabbi’l-‘Âlemîn, c. 3, s. 108-109; ez-Zuhaylî, Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî, c:2, s. 873.

yüzlüsü olan Hz. Peygamber,²⁵² mizahı yasaklamak şöyle dursun, bir psikolog edası ile onun bir ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.²⁵³

Ayetler, hadisler ve İslam âlimlerinin görüşlerinden mizahın yasaklanmadığı, ancak bir kısım sınırlar getirildiği anlaşılmaktadır. Getirilen sınırların insanın onuru ve ciddiyetini korumaya yönelik olduğu görülmektedir.²⁵⁴

Buradan hareketle; mizahın mübah olmakla birlikte, yerine göre mendup veya vacip olabileceği gibi, mekruh ve haram da olabileceği söylenebilir. İbn Hacer el-‘Askalânî, mizahın, muhatabın nefsinin hoş kılınması ve onunla ünsiyetin kurulması gibi bir maslahatı gerçekleştirme istidadı taşıması halinde müstehap olacağını ifade etmektedir.²⁵⁵

Aynı zamanda hastalık, çaresizlik vb. sıkıntılı durumlarda bulunan kimselerin mizahla sevindirilmeleri, sıkıntılarının az veya çok giderilmesi mümkün gibi görünüyorsa, ‘vacibe götüren her şey vaciptir’²⁵⁶ usul kaidesi gereğince bu hallerde de mizah vacip olur. Özellikle alanında mahir bir doktor, yaşadığı psikolojik, sinirsel sorunlardan ötürü hastasının ancak mizahla düzelebileceğine inanırsa, mizah durumu mübahlıktan vacipliğe dönüşür. Çünkü nefis ve akılların korunması şeriatın maksatlarından biridir. Vesileler için gayelerinin hükmünün cari olduğu zaten bilinen bir durumdur.²⁵⁷

Bu noktaya işaretle el-‘İzz b. Abdusselâm şunları dile getiriyor: “İnsan, ibadet için güçlü olmak amacıyla yemesinde ve uyumasında da ecir sahibi olabilir. Kendisine mizah yapılan kimsenin iyiliği için yapılması durumunda mizahın bazısı da böyledir. Nebilerin (a.s.) mizahı da buna yorumlanmalıdır. Yatağında uyuyan nice kimse, uyumasındaki kastından ötürü Rabbine yürümekte olduğu gibi, nice yiyen, içen, mizah yapan ve oynayan kimse de amacından ötürü Rabbine yaklaşmaktadır. Buna mukabil nice rükû’a giden, secde

²⁵² Tirmizî, Menâkib, Bâbün fi Beşşâseti’n-Nebî, Hadis no: 3641.

²⁵³ Doğan, Hz. Peygamber ve Mizâh, s. 196.

²⁵⁴ Doğan, age, s. 197.

²⁵⁵ Askalânî, İbn Hacer, Fethu’l-Bârî c. 10, s. 527.

²⁵⁶ Askalânî, age, s. 527; Âmidî, el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm, c. 1, s. 125.

²⁵⁷ Ebû Ğudde, el-Mizâhu fi’l-İslâm, s. 36.

eden, hacca giden, ibadet eden kimse Allah-u Teâlâ'ya yöneldiğini zan eder; hâlbuki onlar O'ndan kaçmaktadırlar. Bu da kötü amaçlarından ötürüdür.”²⁵⁸

Diğer taraftan mizahı tenkit ve nehyeden hadislere bakıldığında, mekruh veya haram unsurlar içeren durumlardan ötürü nehyedildiği görülmektedir. Mizahta yalan, iftira, gıybet, başkasını tahkir, düşmanlığa teşvik, korkutma, başkasına sözlü veya fiili eziyet gibi şeriatın men ettiği halleri ihtiva eden mizah, “harama götüren her şey haramdır”²⁵⁹ usul kaidesi gereğince şeriatın kabul etmediği, yasakladığı mizah türüdür.

Helal dairesinde olan mizah, insanlar arası ilişkiye pozitif bir katkı sağlarken, bu dairenin dışına çıkan mizah ise bu ilişkiye olumsuz yönde etki eder. Mizah, insanlar arası ilişkilerin düzelmesini sağlayabilme özelliğini taşıdığı kadar, bu ilişkilere halel getirme özelliğini de taşımaktadır. Mizah, bireylerin ve toplumların arasına kin, nefret, düşmanlık gibi olumsuz duygu ve davranışların yer edinmesine yol açabilir.

Mizah, daha çok Allah'ın büyük nimetlerinden olan dil aracılığıyla meydana gelmektedir. Dil, büyük bir nimet olmakla birlikte, insana en fazla başkaldıran, insanlar arası ilişkileri bozmada şeytanın en büyük aracı olan uzuvdur aynı zamanda. İnsan, hayır ve şer, iman ve küfürden hangisini isterse onu dili vasıtasıyla ifade edebilir. İhya adlı eserinde ‘dilin afetleri’ kısmında, dilin yirmi afetini zikreden İmam Gazali, onuncu afette mizahı ele almakta ve şunları söylemektedir: “Az bir kısmının dışında mizahın aslı zem edilmiştir... Mizahın men edilen çeşidi ifrat derecesinde ve süreklilik arz edenidir.”²⁶⁰

Ulemeden bazı kimseler hüznü ve insanlardan uzaklaşmayı tercih etmekte, “korku”yu (خوف) “ümit var olma”ya (رجاء) galip kılmaktadırlar. İmam ez-Zehebî, basit gülüşlerin ve mütebessim olmanın daha faziletli olduğunu dile getirmektedir. Buna dayanak olarak da Peygamber'in (s.a.s.) gülmesi ve mütebessim olduğu yönündeki hadisleri göstermekle birlikte, geceleri ağlayarak ibadet etmenin, gündüzleri de güleç yüzlü olmanın daha hayırlı olduğunu dile getirmektedir.

²⁵⁸ İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şecertü'l Ma'ârif ve'l-Ahvâl, s. 306.

Sonra da şu kurala uymanın daha doğru olacağını ifade etmektedir: Her kim sürekli mütebessim ve gülüyorsa bunu biraz azaltması ve nefsinı biraz tenkit etmesi, kim de sürekli çatı kaşık ve suratı asık bir haldeyse tebessüm etmesi ve ahlakını güzelleştirmesi gerekiyor. İtidalden uzaklaşan her sapma kötüdür... Âlim olan kimsenin kişiliği sevimli, cana yakın olmalıdır. Çünkü insanlar güler yüzlü, tebessüm eden kişilere meylederler.²⁶¹

İnsan tabiatında mevcut olan mizah duygusu, rahatlamayı sağlayan yollardan biridir. Ařırđ, kırıcı ve haram yollarla yapılmadığı zaman mubah olan ve zaman zaman Hz. Peygamber'in yapmış olması cihetiyle de sünnet olan mizahı, mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini beyan eden Rasûlullah (s.a.v.)'m tamamen terketmesi zaten düşünülemezdi. Ne var ki, günümüzde çizilen ve gerçek İslâmî bilgiler yerine gelenekten kaynaklanan bir müslüman tipi var ki, buna göre müslüman; asık suratlı, her zaman ciddi, gülmeyen, güldürmeyen, eğlenmeyen bir kimsedir. İslâm'ı iyi bilmeyen cahil-dindar müslümanlar ile, islâm hakkındaki bilgileri gayet sığ ve yanlış olan günümüz aydınlarının zihinlerindeki müslüman tipi, maalesef böyledir. Hâlbuki Hz. Peygamber ve ashabının günlük hayatlarına baktığımızda durumun hiç de böyle olmadığı, yeri geldikçe mizah, espri, şaka, gülme, güldürme, eğlence... gibi davranışların en güzel bir şekilde icra edildiği görülecektir.²⁶²

Hemen her konuda olduğu gibi mizah konusunda da itidalin korunması, ifrat ve tefrit gibi uç noktalarda değil, vasat ümmet olmanın şanından olacaktır.

şair Ebû Temmâm bir adamı överken diyor ki:

طورا ولا جد لمن لا يلعب

الجِدُّ شيمته وفيه دعاية

²⁵⁹ Ebû Abdillâh şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, İbn Kayyîm, **İ'lâmü'l-Muvakkı'in 'an Rabbi'l-Âlemîn**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, c. 3, s. 109-110.

²⁶⁰ Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din, c. III, s. 136-137.

²⁶¹ Ukeyl Mûsâ, Nüzhetü'l Fudalâ, s. 741.

²⁶² Köten, Asr-ı Saadet'te Mizâh, c. 4, s. 454.

Ciddiyet onun özelliğidir ve onda şaka vardır bazen, şakalaşmayan ciddiyeti olmaz.²⁶³

İşte bu noktada meşru mizahın şartlarının neler olduğuna bakmak gerekmektedir. İşte o şartlar:

2. 1. 4. Meşru Mizahın Şartları

1. Mizah, dini mukaddesat namına herhangi bir değeri alaya alma, küçük düşürme gibi bir şey içermemeli.²⁶⁴ Allah-u Teâlâ buyuruyor ki:

"وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ."

“Onlara sorarsan, andolsun: 'Biz dalmış, oyalanıyorduk' derler. De ki: 'Allah ile O'nun ayetleriyle ve elçisiyle mi alay ediyordunuz?’”²⁶⁵

2. Allah'ı zikretmekten ve ibadetlerden alıkoymamalı: Allah'ı anmaktan ve ibadetlerden alıkoyan her şeyde olduğu gibi, mizah da meşru mizah olmaktan çıkar.²⁶⁶ Müminlerin özelliklerinden bazıları zikredilirken, herhangi bir şeyin onları Allah'ı anmaktan alıkoymadığını beyan etmektedir:

"رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ."

“(Öyle) Adamlar ki, ne ticaret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten 'tutkuya kaptırıp alıkoymaz'; onlar, kalplerin ve gözlerin inkılâba uğrayacağı (dehşetten allak bullak olacağı) günden korkarlar.”²⁶⁷

Cuma suresinde ise, mezkûr ayetin aksine davranan kimselerin yaptıkları tenkit edilmektedir:

²⁶³ Avde, el-Mizâh, s. 12.

²⁶⁴ Avde, age, s. 37-38.

²⁶⁵ Tevbe: 9/65.

²⁶⁶ Vild Kerîm, Muhammed Abdullah, el-Mizâhu fi's-Sünne, s. 11-12.

²⁶⁷ Nur: 24/37.

"وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ".

“Oysa onlar (kendilerini tümüyle Allah'a ve İslam'a teslim etmeyenler) bir ticaret ya da bir eğlence gördükleri zaman, (hemen) ona sökün ettiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: 'Allah'ın katında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır.’”²⁶⁸

3. Doğru ve hak olandan ayrılmama, abartıdan kaçınma: Çünkü Peygamber (s.a.s.) de mizah yapardı ancak sadece hakkı dile getirirdi. Özellikle mizahi bir ahlaka sahip olan ya da çevresindekileri güldürmek gibi bir takıntısı olan kimselerin bu konuda daha çok dikkatli olmaları, bir taraftan onları azaptan korurken aynı zamanda ecre nail olmalarını da sağlar. Bununla ilgili Peygamber (s.a.s.) diyor ki:

"وَيْلٌ لِلَّذِي يَحْدُثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ؛ فَيَكْذِبُ، وَيَلُّ لَهُ، وَيَلُّ لَهُ."

“Bir kavmi güldürmek için yalan konuşana yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun.”²⁶⁹

"أَنَا زَعِيمٌ بِبَيْتٍ فِي وَسْطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَذْبَ وَإِنْ كَانَ مَازِحًا"

“Mizah yoluyla dahi olsa, yalanı terk eden kimse için cennetin ortasında bir eve ben kefilim.”²⁷⁰

Halk arasında “1 Nisan Şakası” diye bilinen şaka türü de bu kapsamda değerlendirilebilir.²⁷¹

Günümüzde reklam sektörü vb. alanlarda her hangi bir ürünün tanıtımı yapılırken mizahtan önemli oranda istifade edilir. Bu alanda da mizahın abartılarak ürünün, mahiyetinin üstünde ve gerçek dışı bir tanıtımla sunulması, tüketiciyi yanıltma anlamına geleceğinden meşru mizahın dışına çıkmış olur.

²⁶⁸ Cuma: 62/11.

²⁶⁹ Tirmizî, Kitâbü’z-Zühd, Bâbu Men Tekelleme Bikelimetin, Hadis no: 2315.

²⁷⁰ Ebû Dâvûd, Kitâbü’l-Edeb, Bâbün fî Hüsni’l-Hüluki, Hadis no: 4800.

²⁷¹ Ebû Ğudde, Hasan Abdülġanî, el-Mizâhu fî’l-İslâm, s. 74.

Marifet konuşabilmekte değil, konuşurken doğru ve hayırlı olanı söylemektir. Peygamber'in (s.a.s.) Sahiheyne'deki şu hadisi bu ilkeyi ortaya koymaktadır:

"من كان يؤمن بالله واليوم الآخر، فليقل خيراً أو ليصمت"

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin ya da sussun."²⁷²

4. İfrat derecesinde ve kesintisiz mizahtan uzak durma: Mizahta aşırılık çok gülmeyi, çok gülme de kalbin körelmesine ve Allah'tan gafil olmasına, kişinin heybet ve kişiliğinin zedelenmesine yol açar.²⁷³ İnsanda asıl olan ciddiyettir; mizah ise, hayatın sıkıntıları ve keşmekeşliği içinde verilen meşru bir 'mola'dır. Bu molanın, asıl olanın yerine ikame edilmemesi gerekir. İmam Gazali, İhyâ'sında diyor ki: "Büyük yanlışlardan biri, mizahın meslek haline getirilmesidir."²⁷⁴

Sözdeki mizah, yemeğe katılan tuz kadar olmalıdır. Tuzun azı ya da fazlalığı yemeğin tadını bozduğu gibi, mizahın azı ya da çoğu, yani ölçüsüz mizah da konuşmanın tadını kaçıır. Bununla birlikte herkesin damak tadının aynı olması, herkesin aynı oranda tuz kullanması beklenemeyeceği, kimilerinin vasatı tuttururken kimilerinin çok tuzlu, kimilerinin de az tuzlu veya tuzsuz yemeği tercih etmesi gibi, insanlardan da mizahta dengeyi yakalayanların yanı sıra, mizahı çok sevenler ile mizahı az sevenlerin veya hiç sevmeyenlerin olması kaçınılmazdır. Bu yüzden denebilir ki; hayatında mizah olmayan ile hayatı mizah olan kimse dengeyi kaybetmiş, tefrit ve ifrat noktalarından kurtulamamış demektir.

5. Din, ırk, gelenek, coğrafya vb. konularda gerek bir birey ve gerekse bir toplumla ilgili, onları alaya alan, onların hoşnut olmayacakları bir tarz ve muhtevayla mizah

²⁷² Buhârî, Hadis no: 6019; Müslim, Hadis no: 47; Ebû Dâvûd: Hadis no: 5154.

²⁷³ Müfrit, Süleymân b. Abdülkerîm, **el-İfsâh An Menheciyeti'l-İslâmi fi'l-Mizâh**, <http://www.ktibat.com/showsubject-link-1137.html>, s. 8; Ebû Ğudde, Hasan Abdülġanî, el-Mizâhu fi'l-İslâm, s. 37-38.

²⁷⁴ Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Din, c. III, s. 129; Ğazzî, el-Merâh fi'l-Mizâh, s. 3.

yapmama. Aynı zamanda kişilerin mizah namına argo tabirlerle birbirlerini çağırma, lakap takmama.²⁷⁵ Bu konuda Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ."

"Ey iman edenler, bir kavim (bir başka) kavimle alay etmesin, belki kendilerinden daha hayırlıdırlar; kadınlar da kadınlarla (alay etmesin), belki kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kendi nefislerinizi (kendi kendinizi) yadırgayıp-küçük düşürmeyin ve birbirinizi 'olmadık-kötü lakaplarla' çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir. Kim tevbe etmezse, işte onlar, zalim olanların ta kendileridir."²⁷⁶

Bir hadiste de Peygamber (s.a.s.) Müslümana eziyet edilmesinden şu sözleriyle men ediyor:

"المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يخذله ولا يحقره. التقوى هاهنا - ويشير إلى صدره ثلاث مرات - بحسب امرئ من الشر أن يحقر أخاه المسلم. كل المسلم على المسلم حرام: دمه، وماله، وعرضه."

"Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu kendi başına terk etmez, onu zelil etmez. -Üç defa göğsüne işaret ederek- takva buradadır. Bir müslümanın bir müslüman kardeşini hakir görmesi kötülük olarak kendisine yeter. Müslümanın her şeyi Müslümana haramdır; canı, malı ve ırzı."²⁷⁷

Mizahı yeren hadisler başlığı altında zikredilen hadisler arasında bu konuya parmak basan hadislerden biri de şuydu:

"لاتمار أخاك ولا تمازحه."

"Kardeşinle mücadele etme ve onunla mizahlaşma."²⁷⁸

²⁷⁵ Ebû Ğudde, Hasan Abdülġanî, el-Mizâhu Fi'l-İslâm, s. 75; Müfric, el-İfsah An Menheciyeti'l-İslâmi fi'l-Mizâh, s. 17-18; Avde, el-Mizâh, s.41-42.

²⁷⁶ Hücurat:49/11

²⁷⁷ Müslim, Kitâbü'l-Birr, Hadis no: 2564; Ahmed, Müsned, c. 2 s. 277.

²⁷⁸ Tirmizî, el-Birru ve's -Siletu, Hadis no: 1995; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, Hadis no: 1995.

6. Mizah, birilerinin korkmasına, tedirgin olmasına yol açmamalı: Argoda ‘eşek şakası’ olarak tabir edilen bu tür şakalar, ölüm, hafıza kaybı, sakatlık vb. hiç de istenmeyen sonuçların doğmasına yol açabilir. Özellikle düğünlerde damat adayına veya yanındakilere yapılan şakalar, silahla yapılan kimi şakalar, şakayla arabayı birilerinin üzerine sürme vb. haller bu kabilden olan şakalardır.²⁷⁹

"لا يحل لمسلم أن يروع مسلماً".

“Bir Müslümana, başka bir Müslümanı korkutması helal olmaz.”²⁸⁰

7. Mizahın temel esprisi kişinin rahatlaması ve sevinmesi, karşısındakileri de rahatlatma ve sevindirmesi olduğuna göre bunun güzel söz ve uygun fiille yapılması, ince bir zekâ ürünü olarak en tatlı kelimeler ve en yumuşak üslupların seçilmesi halinde bu esprinin yakalanması mümkün olabilir.²⁸¹ İbn Abbas’tan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Peygamber’in (s.a.s.) mizahında bu espriyi nasıl yakaladığı görülmektedir:

"عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رجلاً سأله: أكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يمزج؟ قال: نعم فقال: ما كان مزاحه؟ فقال ابن عباس: كسا النبي صلى الله عليه وسلم بعض نساءه ثوباً واسعاً وقال: "ألبسيه واحمدي الله, وجري من ذيلك هذا كذيل العروس".

“Adamın biri İbn Abbâs’a (r.a.) sordu; “Allah’ın Resulü (s.a.s.) mizah yapar mıydı?” O da; “Evet yapardı” dedi. Adam; “Mizahı neydi/nasıldı?” deyince İbn Abbas dedi ki; “Peygamber (s.a.s.) bir hanımına geniş bir elbise giydirdi ve dedi ki; bunu giy ve Allah’a hamt et, bu kuyruğunu da gelinin çektiği gibi çek” dedi.²⁸² Bu davranışıyla Peygamber (s.a.s.), eşine gelin muamelesini yapmış, bir bayanın en mutlu günlerinden biri olan gelinlik giydiği günü hatırlatarak onu sevindirmiştir.

²⁷⁹ Müfrit, el-İfsah An Menheciyeti'l-İslâmi fi'l-Mizâh, s. 20-21; Ebû Ğudde, Hasan Abdülġanî, el-Mizâhu Fi'l-İslâm, s. 39.

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, Hadis: 5004; Ahmed, Müsned: 5/362.

²⁸¹ Mâverî, Edebü'd-Dünya ve'd-Din, s. 299; Ğazzî, el-Merâh fi'l-Mizâh, s. 2; Ebû Ğudde, el-Mizâh fi'l-İslâm, s. 40.

²⁸² Alî b. el-Hasan b. Hibetullâh b. Abdullâh, İbn Asâkir, **Târihu Dimeşk**, Mektebetu Kenzi'l-M'arife, I. Baskı, Cidde 1429, Ayn Harfî, Hadis no: 28866.

8. Mizahı yapacak kişi ile mizahın yapılacağı kişileri doğru tespit etme: Kişinin yaşı, sosyal, siyasal vb. statüsü, mizahı sevip sevmediği, an itibariyle içinde bulunduğu psikolojik halin doğru bir şekilde tespit edilmesi mizahın yapılıp yapılmayacağını, yapılacaksa nasıl yapılması gerektiğini belirleyen önemli ölçütlerdir.²⁸³

Said b. el-‘As b. Ümeyye’den (r.a.) mizahla ilgili şu söz rivayet edilmiştir:

"لا تمازح الشريف فيحقد عليك، ولا تمازح الدنيا فتتهون عليه."

"Saygın kimseye mizah yapma sana kin besler, basit kimselere de mizah yapma seni alçaltır."²⁸⁴

9. Mizahla yapılması halinde bile hükmün cari olduğu konularda mizahtan uzak durma: Nikâh, talak, ric‘a gibi konular mizahla bile yapılırsa nikah, talak veya ric‘anın vaki olacağı yönündeki yaklaşıma muhatap olmamak için bu tür konularda ihtiyatı elden bırakmamak gerekir. Bununla ilgili Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

"عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ ، وَالطَّلَاقُ ، وَالرَّجْعَةُ"

"Ebu Hureyre’den şöyle rivayet edildi: Peygamber (s.a.s.) dedi ki: Üç şeyin ciddiyeti de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve ric‘a."²⁸⁵

9. Zaman ve mekanın mizahı kaldıracabilecek türden olması: Gülünmesi gereken yerde üzüntü yaratacak söz veya işler yapmak, ciddi olunması ya da ağlanması gereken yerde de mizah yapmak hikmet sahibi kişilerin yapacağı davranışlardan değildir. Yer ve

²⁸³ Ğazzî, Ebü'l-Berekât, el-Merâh fi'l-Mizâh, s. 3; Müfric, Süleymân b. Abdülkerim, el-İfsâh An Menhecietü'l-İslâmi fi'l-Mizâh, s. 9-10-11.

²⁸⁴ Askalânî, İbn Hacer, el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe, c. 3, s. 98.

²⁸⁵ Tirmizî, Kitâbü't-Talak ve'l-Li'an, Hadis no: 1184; Ebû Dâvûd, Hadis no: 2194, İbn Mâce, Hadis no: 2039, Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbü'rî, **el-Müstedrek Ala's-Sahîheyn**, Dâru'l-Ma'rife, II. Baskı, Beyrut 1427, c. 2, s. 198.

zamanın şerefini bilip, ona göre davranmak lazımdır. Cenaze, taziye, kaza vb. zamanlar, cami, minber, kilise vb. yerler, mizahı kaldıracabilecek zaman ve mekanlar olmayabilir.²⁸⁶

2. MİZAHLA YAPILAN HUKUKÎ İŞLEMLERİN İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ

Mizahın kendisinin caiz olup olmamasının yanı sıra, ister caiz olanıyla ve ister de caiz olmayanıyla yapılan sözel veya eylemsel mizahın doğurduğu akidevî ve fikhî sonuçlar vardır.

İslam dini her yönüyle, niyet, söz ve amelin doğru bir kompozisyon oluşturmasıyla vücut bulabilmekte ve varlığını sürdürebilmektedir. Mizahın kendisi de söz ve amelle olabildiğinden yapılan bazı ameller veya sarf edilen bazı sözlerin beraberinde getirdiği bazı dinî sonuçları olabilmektedir. Mizahla söylenen bir söz veya yapılan bir amel akidevî bir sonuç doğurabileceği gibi, hukukî sonuçlar da doğurabilmektedir. Dinin herhangi bir parçasını alaya alan kimsenin kâfir olması söz konusu olduğu gibi, küfrü gerektiren bir söz veya eylemi mizah olsun diye söylemek de aynı sonucu doğurur. Ancak burada sinema, tiyatro vb. alanlarda bir faydaya binaen senaryo gereği bunların yapılması bir istisna olarak kabul edilebilir.

Akidede mizahın yeri ve hükümleri ayrı bir araştırma konusudur. Bu çalışmada, mizahla yapılan bazı fiiller veya söylenen bazı sözlerin İslam fıkıhındaki hükümleri incelenecektir.

Fıkıh kaynaklarında hukukî tasarruflarla ilgili olarak daha çok “hezl” kavramı kullanılırken, yerine göre “mizah” kavramı da kullanılmaktadır. Edebiyatta kavramsal olarak hezl ve mizah arasında bazı farklılıklar olsa bile, fıkıh kaynaklarında ikisi arasında bir ayırım yapılmamakta, hezl de, mizah kavramının genel manası olan “şaka-ciddiyetsizlik” anlamında kullanılmaktadır.

²⁸⁶ Müfric, Süleymân b. Abdülkerim, **el-İfsâh An Menheciyeti'l-İslâmi fi'l-Mizâh**, <http://www.ktibat.com/showsubject-link-1137.html>, s. 9.

Bu kavramlar fıkıh ve fıkıh usulü kaynaklarında değişik başlıklar altında kullanılmaktadır. Usul kaynaklarında daha çok, ehliyet (yetkinlik) konusu, ehliyeti etkileyen vehbî ve kesbî sebepler zikredilirken, kesbî sebepler arasında hezl-mizah da müstakil bir sebep olarak zikredilmektedir.²⁸⁷

Fıkıh kaynaklarında ise nikâh, talak, ric'a, köle azat etme, yemin başlıkları altında ve malî tasarruflarla ilgili akitlerde mevzubahis olabilmektedir.

Genel olarak buralarda daha çok mevzubahis olan mizah konusu, fûr'u kitaplarında son derece dağınık bir şekilde çok değişik konularda, ibadetlerden ziyade hukukî akitler bahislerinde ele alınabilmektedir.

Hezl kavramı, fıkıh usulü kitaplarında ehliyet, çeşitleri ve arızaları başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu itibarla ehliyet, çeşitleri ve arızaları konusuna kısaca değinmekte fayda vardır.

Ehliyet kavramı fıkıh usulü kaynaklarında şöyle tanımlanmaktadır: Kişinin leh ve aleyhinde olacak şekilde meşru hakların vacip kılınması salahiyetinden ibarettir.²⁸⁸ Ehliyet kendi içinde vücup ehliyeti ve eda ehliyeti olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Modern hukukta “medeni haklardan istifade etme ehliyeti”ne denk gelen vücup ehliyeti, haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilmeye ilzam (borçlandırmaya) ve iltizama (borçlanmaya) salahiyetli olma hali iken, modern hukukta “medeni hakları kullanma ehliyeti”ne tekabül eden edâ ehliyeti, kişiyi sorumlu kılacak hukuken geçerli fiiller işleme ve kendisinden ilzam edici/bağlayıcı işlemler meydana gelme yetkisidir.²⁸⁹

²⁸⁷ Bkz. Vehbe ez-Zuhaylî, **Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî, I-II**, Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, I. Baskı, Suriye 1986, c. 1, 163-192. Ehliyet konusu ve çeşitleri için ayrıca bkz: Ebû Sâlih Nebil Kâmil Hasan, **Ehliyetu't-Teklif 'İnde'l-Usûliyyin**, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cami'etu'n-Necahî'l-Vataniyye, Nablus, Filistin 2011.

²⁸⁸ Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed, **Keşfü'l-Esrâr An Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1997, c. IV, s. 335.

²⁸⁹ Bilgili, İsmail, **Ehliyet Arızalarından İkraş Şartları ve Kısımları**, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2010 / 1, s. 237-270, s. 239-241.

İslam Hukukunda her iki ehliyet halini etkileyen arıza halleri vardır. Arıza, aslında bulunmadığı halde sonradan meydana gelen şey demektir. İslam hukukunda sonradan meydana gelip kişinin ehliyetini daraltan veya ortadan kaldıran sebeplere “ehliyet arızaları” denir. İnsanın hür irade ve ihtiyarıyla tasarrufta bulunmasına engel olan, ehliyeti tamamlandıktan sonra onu daraltan, eksilten, yok eden ya da ehliyetini etkilemeyen ancak kendisiyle ilgili bazı hükümlerin değişmesine neden olan ehliyet arızaları, meydana gelişlerine göre ‘semavî’ ve ‘müktesep’ arızalar şeklinde iki kısımda incelenir.

Semavî arızalar, Şari’ tarafından insanın iradesi dışında belirlendiğinden semaya izafe edilerek isimlendirilmiştir. Semavî arızaların oluşumunda kişinin rıza ve seçme hürriyeti bulunmadığından bu tür arızalara ,gayr-i iradî arızalar’ da denilir. Akıl hastalığı (delilik/cunûn), akıl zayıflığı (bunama/ateh), ölümle sonuçlanan hastalık (marazu’l-mevt), bayılma (iğmâ), uyku (nevm), kölelik (rıkk), çocukluk (küçüklük/sığar), unutma (nisyan), ölüm (mevt) ve kadınlara mahsus olmak üzere ay hali (regl/hayız) ve lohusalık (nifas) semavî arızalardan sayılmaktadır.²⁹⁰

Müktesep arızalar, mükellefin veya üçüncü kişinin irade ve ihtiyarıyla oluşur. Bu sebeple müktesep arızalara ‘iradî arızalar’ da denilir. Sarhoşluk (sekr), harcamalarda tedbirsizlik (sefeh), borçluluk, iflas, yolculuk (sefer), bilmemek (cehl), yanılmak (hata), ciddiyetsizlik (hezl) ve zorlama (ikrah) müktesep arızalardandır.²⁹¹

Bunlardan bu çalışmanın konusu olan “hezl” kavramı fıkıh kitaplarında şöyle tanımlanmaktadır:

Bir sözle onun aklî konuluş amacının dışında bir şey -yani anlamını ifade etmemesi- ve hukukî işlemle konuluş amacının dışında bir şey -yani hüküm doğurmaması- kastedilirse hezl gerçekleşmiş olur. Bu sebeple hezl, "hiçbir şey kastetmemek veya kastedilmesi sahih olmayan bir şeyi kastetmek suretiyle sözün hakiki veya mecazi anlamına delaletini

²⁹⁰ Vehbe ez-Zuhaylî, Usulü’l-Fıkhî’l-İslâmî, I-II, c. 1, s.163-192; Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed, Keşfü’l-Esrar, c. 4, s. 370-371; Ehliyet konusu ve çeşitleri için ayrıca bkz: Ebû Salih Nebil Kamil Hasan, **Ehliyetu’t-Teklif ‘İnde’l-Usûliyyîn**, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Cami’etü’n-Necâhi’l-Vataniyye, Nablüs, Filistin 2011

²⁹¹ Zuhaylî, age. c.1, s. 163-169.

kastetmemek" ve "sözü sırf oyun, eğlenti ve şaka olarak söylemek" şeklinde tanımlanabilir. Böyle bir sözü söyleyen kimseye de hazil denilir.²⁹²

Hezl ne vücup ehliyetine ne de eda ehliyetine doğrudan engel teşkil etmez. Yine hezl, teşebbüs ve rızaya da aykırı değildir. Ancak, bazı hükümlere tesir eder. Haber verme ile alış-veriş, kira gibi feshi kabil olan inşâî tasarruflar bu cümledendir. Hezl, bunları hükümsüz kılar. Hezlin şartı, dil ile ifade edilmesidir. Şaka yapan kişi hükmü istememekle beraber, hükmün meydana gelmesine sebep olan şeyleri istemekte ve bu konuda iradesini kullanmaktadır. Ancak iradesiyle söylemeyi kastetmekte, fakat söylediği sözün manasını kastetmemekte ve söylediği söze bir hükmün terettüp etmesine rızası bulunmamaktadır. Hezl, kişinin rıza ve ihtiyarını etkilemediğinden ehliyete de tesir etmez. Hazil, irade ve rızasıyla hareket eder, fakat hükmün gerçekleşmesini arzu etmeyebilir. İkrahta ise durum farklı olup ihtiyar bazen rızadan ayrılabilir.²⁹³

İslam hukuku, ferdin tasarruflarını değerlendirirken irade, seçme hürriyeti (ihtiyar) ve rızaya önem vermiş, beyan edilen iradenin geçerli bir hukukî sonuç doğurabilmesi için beyanda bulunan kişinin ehliyetinin bulunması, ayrıca iç irade ile dış iradenin birbirine uygunluğu şartlarını aramıştır.²⁹⁴ Mecelle'nin 149. maddesi, bu hususu şöylece ifade etmektedir: “Rüknü’l-bey‘ yani mebîn mahiyeti, malı mala değişmekten ibaret olup ancak buna delalet etmek hasebiyle îcâp ve kabule ve bunların yekdiğerine irtibatına ve bey‘-i teâtîde îcâp ve kabulün makamına kâim olan teâtîye dahi rükn-i bey‘ ıtlak olunur.”

İrade, esasen özü ve mahiyeti itibariyle zihinde, genel bir deyimle içte gerçekleşen sübjektif bir durum olduğundan açıklanmadıkça muhataplar tarafından bilinmesi ve ona hukukî sonuç bağlanması mümkün olmaz. Bunun için de içte oluşan iradenin dışa vurulması ayrıca gereklidir. Böyle olunca biri iradenin kendisi veya oluşması, diğeri açıklanması olmak üzere iki süreç veya boyutundan söz edilir. Klasik literatürde birinci

²⁹² Taftazânî, Sa’düddîn Mes’ud b.Ömer, **Şerhü’t-Telvîh Alâ et-Tavdîh, I-II**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c. 2, s. 187; Apaydın, H. Yunus, **“Hezl”**, DİA, c. 17, s. 306-311, s. 307.

²⁹³ Buhârî, Keşfü’l-Esrâr, c. 4, s.496-497; Karşlı, Ümit, **Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi**, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 63.

²⁹⁴ Bardakoğlu, Ali, **“İkrah”**, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 22, s. 32.

boyut daha çok rıza ve ihtiyar kavramlarıyla, ikinci boyut "sigatü'l-akd" veya "icap-kabul" terimleriyle ifade edilirken çağdaş yazarlar birincisini "iç irade" veya "gerçek irade", ikincisini de "dış irade" şeklinde nitelendirir. Dış irade, ehliyetli kişinin bir hukuki işlemi kurmaya yönelik irade açıklaması demek olup çağdaş literatürde genelde Batı hukukundaki kullanımın da etkisiyle "irade beyanı" tabiriyle karşılanmaktadır.²⁹⁵

İrade beyanının özellikle akitler konusunda sonuç doğurması, iç iradeyi doğru ve tam yansıtmasına bağlı olduğuna göre bu ikisi arasında nasıl bir uyumun sağlanacağı, çatışma durumunda hangisine öncelik verileceği konusu ayrı bir önem taşır. Esasen akdin özü ve temeli olması sebebiyle iç irade daha önemli olsa da hukuki hayatın güven ve istikrar içinde devam edebilmesi açısından dış iradeye öncelik verilmesi gerekir. Bunun için de fakihler açık ve net olduğu ve aksi ispatlanmadığı sürece akitler konusunda açıklanan iradeye itibar edileceğini belirtmişlerdir. Bu tercih, özellikle hukuki ilişkilerde açıklık ve objektifliğin ölçü alındığı anlamına gelmektedir. Ancak ikrah, hata (galat), hile veya hezl gibi rızayı zedeleyen durumlarda irade beyanının gerçek rızayı yansıtması ihtimali hayli yüksek olduğundan hukuki objektiflikten vazgeçilerek rızayı koruyucu ve ölçü alıcı bir çözüme yönelme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bunun için de dış iradenin iç iradeyi yansıtmadığı yönünde belirti veya karine bulunması veya dış iradenin iç iradeyi yansıtmadığının anlaşılması durumunda hangisine ne oranda itibar edileceği konusu, iradenin saygınlığı ve teamülün istikrarı prensiplerinden hangisine öncelik verileceğine göre açıklanır. İradenin saygınlığı prensibi, akdi yapanın gerçek iradesinin dikkate alınmasını gerektirirken teamülün istikrarı prensibi, hukuki ilişkilerin bir güven ve istikrar içinde sarsıntıya uğramadan devam etmesini gerektirir. Kategorik olarak gruplandırmak zor olmakla birlikte hukuki işlemlerin gerçekleşmesinde iç iradenin mi yoksa beyan edilen iradenin mi esas alınacağı konusunda klasik fıkıh doktrininde üç eğilimin bulunduğu, Hanefî mezhebinin daha çok dış iradeye, Malikî ve Hanbelî ekollerinin daha çok iç iradeye itibar ettiği, Şafî mezhebinin ise iki eğilim arasında fakat Hanefiler'e daha yakın bir noktada durduğu söylenebilir. Dışa akseden beyanın iç iradeyi yansıtması, ya iç iradenin yokluğundan ya da bulanık olmasından kaynaklanır. İç

²⁹⁵ Apaydın, H. Yunus, “İrade”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 22, s. 384-387, s. 384-385

iradenin yokluğu yani gerçekleşmemesi, daha çok iç irade ile beyan edilen irade arasında tek taraflı veya karşılıklı yaratılan uygunsuzluk durumunda söz konusudur ve bu durum teknik anlamda irade ayıbı olarak değil "akdin göstermelik oluşu " diye adlandırılır. Bunun da ana sebebi "hezl "dir.²⁹⁶

İç irade ile beyan arasında kasıtlı uygunsuzluk durumunu doğuran ciddiyetsizlik (latife beyanı)" anlamına gelen hezl, tıpkı akıl hastalığı ve sarhoşluk gibi iradeyi bütünüyle kaldıran haller mesabesinde tutan görüşler bulunmakla birlikte doktrinde ağırlıklı görüş hezlin bir ehliyet arızası olmadığı, hezl durumunda hukukî işlemlerin fesad veya butlanına hükmedilmesinin iradenin kesinliği şartının yerine gelmemesinden kaynaklandığı yönündedir.²⁹⁷

Kişiler çeşitli nedenlerle oluşan iradelerini dışa beyan etmekte ve bu beyana hukuk düzeni çeşitli sonuçlar bağlamaktadır. Beyan edilen irade ile asıl iradenin birbirine uygun olmaması mümkündür. Bu uygunsuzluk bilerek yapılmış olabileceği gibi, istenmeden de ortaya çıkabilir.²⁹⁸

Ciddi olarak kastedilmeksizin beyan edilen ve halin delaletiyle anlaşılan tek taraflı irade de, mesela bir tiyatro sahnesinde oyuncuların birinin diğerine bir şey hibe etmesi, ders esnasında "boşama" lafzının zikredilmesi hiçbir sonuç doğurmaz. Buna karşılık ciddi mi yoksa hezl mi olduğu belli olmayan durumlarda irade beyanı bağlayıcı olur. Bu noktada İslam hukukçuları arasında tartışma yoktur. Tartışma, iç ve dış irade var olmakla birlikte birinde kusur bulunması halinde veya iç ve dış iradenin uyuşmazlığı durumunda hangisinin dikkate alınacağı noktasındadır.²⁹⁹

Anlamları ve neye delalet ettikleri bilinmekle birlikte sigaların sonuçlarının kastedilmemesi iki şekilde olur. Birincisi. Siganın anlamının dışında ve ona aykırı bir şeyin kastedilmesi durumudur ki çoğunlukla kastedilen şeyin meşru olup olmamasına göre değerlendirilir. Mesela. "Karım benim nezdimde annem gibidir" deyip bununla ziharı değil

²⁹⁶ Apaydın, "İrade", DİA, c. 22, s. 384-387, s. 385.

²⁹⁷ Taftazânî, Şerhu't-Telvîh Alâ et-Tavdîh, c. 2, s. 187; Apaydın, H. Yunus, "İrade", c. 22, s. 385.

²⁹⁸ Günay, Roma Hukukundan Günümüze Muvazaa Kavramı, s. 2.

hürmeti kastetmesi gibi kast olunması caiz olan bir şey ise, diyanî açıdan konu kendisiyle Allah arasında kalır ve bu sigaların hükümleri onu bağlamaz. Ancak dünyevî hüküm açısından eğer bunların kastedildiğine dair karine yoksa kendisini bağlar. İkincisi, gerek anlamı gerekse anlamı dışında bir şey kastedilmeksizin sadece siganın kastedilmesidir ki hezl diye adlandırılan durum budur ve hezl sadece sözlü tasarruflarda söz konusu olur.³⁰⁰

Hezilde sonuca ilişkin değil, sebebe ilişkin bir kasıt vardır. Genel muhtevası itibariyle hezl, hükmün ihtiyar edilmesine ve ona rıza gösterilmesine aykırı olmakla birlikte, hükmün sebebine teşebbüse razı olunmasına ve teşebbüsün ihtiyar edilmesine aykırı değildir. Çünkü hazil, söylediği sözle bir anlam kastetmediği, daha doğrusu söylediği sözün anlamını kastetmediği için zorunlu olarak bu tasarrufun hükmüne razı değildir ve o hükmü kastetmemiştir. Hazil, sebebin dile getirilmesinde istekli olduğundan, yani beyanı ikrah sonucu değil rıza ve sahih ihtiyar kaynaklı olduğundan zorunlu olarak sebebi gerçekleştirme noktasında ihtiyar ve rıza sahibi addedilir.³⁰¹

Hukuk ekollerinin bu konudaki genel eğilimleri böyle olmakla birlikte aralarında bazı farklılıklar mevcut olup Hanefilerin daha çok irade beyanına, Malikî ve Hanbelî ekollerinin daha çok rızaya öncelik verdiği, Şafî mezhebinin ise bu ikisi arasında bir noktada durduğu söylenebilir.³⁰²

Hanefilerin sebeplere ve objektif iradeye bu kadar itibar etmelerinin temelinde hukukun uygulanması sürecinde belirsizlik, karışıklık ve düzensizliğin önlenmesi düşüncesinin yattığı ve Hanefî hukukçularına göre sebeplerin belirlenmiş olmasının amaç ve faydası, hükümlerin bu sebeplere bağlanması suretiyle sıkıntı ve karışıklığın önlenmesidir. Sebeplerin bırakılıp anlamlara itibar edilmesi durumunda ise sebeplerin belirlenmiş olmasının bir anlamı kalmaz. Bundan hareketle Hanefiler, hükümlerde anlamlara değil şer'î sebeplere itibar edileceğini ifade edip zahir sebep olarak niteledikleri icap ve kabulü akdin yegâne rüknü sayarlar. Hanefilerin sebeplere ve objektif iradeye bu

²⁹⁹ Apaydın, “**Hezl**”, c.17, s. 306-311, s. 307.

³⁰⁰ Apaydın, “Hezl”, DİA, c. 17, s. 306-311, s. 307.

³⁰¹ Apaydın, “Hezl”, c. 17, s. 306-311, s. 308.

³⁰² Apaydın, H. Yunus, “**İrade Beyanı**”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 22, s. 387-391, s. 387.

kadar itibar etmelerinin temelinde hukukun uygulanması sürecinde belirsizlik, karışıklık ve düzensizliğin önlenmesi düşüncesinin yattığı ve Hanefilerin hukuk güvenliğini daha çok önemsedikleri söylenebilir. Akıllı insanların söz ve fiillerinin sıhhate hamledileceği yönündeki ön kabullerinin de bu tercihte etkisi vardır.

Hanefilerin irade ayıplarını ve hezli daha sıkı şartlarla dikkate almaları, mesela hezle itibar hususunda halin delaletini tek başına yeterli görmeyerek dil ile sarîh şekilde ifade edilmiş olmasını şart koşmaları, mezhepte irade beyanına itibarın kural, kastın araştırılmasının ise istisna olduğunu söylemeyi mümkün kılmaktadır. Şafiilere göre sebep-anlam ilişkisinde önemli olan sebeplerin biçimsel varlığı değil, bu sebeplerin şer'î anlamları içermesi veya içerdiği yönündeki kanaatin devam etmesidir. İçerdiği var sayılan şer'î anlamlardan uzak olan sebeplere itibar etmenin bir anlamı yoktur. Şafiî mezhebinde, sebeplerin anlamlarına değil biçimsel varlıklarına itibar edilen yerler ise bu sebeplerin temsil ettiği anlamlara vakıf olmanın zor olduğu yerlerdir. Malikî ve Hanbelî ekollerinin kasıt ve anlama itibar konusunda Şafiî mezhebinden daha ileride olduğu söylenebilir. Bu iki mezhep fakihlerinin sedd-i zeraie önem vermeleri, hile-î şer'iyyeye karşı çıkmaları, yine îne satımı (devir satışı), hülle nikâhı gibi meselelerde beyandan çok kasta önem vermeleri, bu ekollerin iç iradeyi daha çok dikkate almasının bir sonucudur.³⁰³

İslam hukuku açısından mizahın taalluk ettiği konular ibadetlerden, muamelat, ahval-i şahsiye ve ceza hukuku konularına kadar çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Ana başlıklar şeklinde değinilmeye çalışılacak olan bazı konular şunlardır:

2. 2. 1. İbadetler

İbadetler Allah'a olan inancın ve bağlılığın fiili ifadesi ve arzı sayıldığından onlarda iç irade, yani halis niyet daha çok önem ve yeterlilik taşır. Bu sebeple ibadetlerin ve ibadet yönü ağır basan tasarrufların fertle Allah arası ilişki düzeninde ve uhrevi sonuçları yönüyle geçerliliği için iç iradenin bulunması yeterli görülür, ayrıca bu iradenin açıklanması şartı aranmaz. Bu yaklaşımlardan ve literatürdeki kullanımlardan hareketle yeterince belirgin

³⁰³ Apaydın, age, c. 22, s.388.

olmasa da niyet tabirinin daha çok ibadetlerde, kasıt tabirinin boşama, köle azadı gibi tek taraflı hukuki işlemlerde, rıza ve ihtiyar tabirlerinin ise özellikle alım satım gibi iki taraflı hukuki işlemlerde yani akitlerde kullanıldığı söylenebilir. Nitekim rızanın göstergesinin (zahir sebep) icap ve kabul, kastın göstergesinin ise kişinin akıl ve buluş sayesinde kazanılan kasıt ehliyeti olduğunun ifade edilmesi bu tespiti desteklemektedir.³⁰⁴

2. 2. 1. 1. Niyet

Fukahanın ıstılahında niyet şöyle tanımlanmaktadır: “Allah rızası için ve O’nun hükmünü yerine getirmek amacıyla bir fiilin yapılmasına yönelik olan irade, azimdir.”³⁰⁵

Peygamber (s.a.s.) niyetin önemini şu hadislerde ortaya koymuştur:

1. عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إنما الأعمال بالنيات، وإنما لكل امرئ ما نوى، فمن كانت هجرته إلى الله ورسوله فهجرته إلى الله ورسوله، ومن كانت هجرته لدنيا يصيبها أو امرأة ينكحها فهجرته إلى ما هاجر إليه.

Ömer b. Hattap’tan (r.a.) şöyle rivayet edildi: “Peygamber’in (s.a.s.) şöyle dediğini duydum: Ameller ancak niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah’a ve Resulüne ise, onun hicreti Allah’a ve Resulünedir. Kimin de hicreti ulaşmak istediği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın ise, onun hicreti de hicret ettiği şeyedir.”³⁰⁶

İster ibadetle ister dar anlamda hukukla ilgili olsun, fıkhnın esaslı bir kavramı vardır ki, o da niyettir. Bu kavram, aslında ibadetle ilgili fiillere tatbik edilmiştir. Dini vecibe, şeklen değil, ancak içten bir niyetle yapıldığı takdirde yerine getirilmiş olur. Fakat Ehl-i Sünnet, şekil üzerinde fazla durmuş; niyet ise zihni bir hal olarak dini farzların ifasına yönelen bir irade işi olmuştur. Niyetin, genel olarak hiç değilse zihnen açık bir şekilde ifade edilmesi gerekir. Niyetsiz ibadet geçersiz olduğu gibi, amelsiz niyet de geçerli değildir. Böylece niyet, hukuki sonuçlar doğurmayı amaçlayan ve niyetin beyanı sırasında belirtilen kasıt kavramını teşkil eder. Fakat İslam hukukunda beyân, sadece iradenin bir tezahürü

³⁰⁴ Apaydın, “İrade”, c. 22, s. 385.

³⁰⁵ Kefevî, el-Külliyât, Müessesetü’r-Risâle, Lübnan 1998 s. 902; Sa’dî Ebû Ceyb, **el-Kâmusü’l Fıkhî**, İdâretü’l-Kurân, Karaçi, Pakistan, s. 363.

değildir; onun kendine has bir değeri vardır ve bazı hallerde irade olmadığı veya iradeye karşı olduğu zaman bile hukuki neticeler doğurabilir. Tek tek her meseleye tatbiki mümkün bir esas olmamakla birlikte, teferruatla ilgili birçok hükmün altında yatan şöyle bir genel kanaat vardır: Sarih bir şekilde yapılan beyan, niyet bulunmasa da, hukuken geçerli olduğu halde, zımnî veya kinaye yoluyla yapılan bir beyan, ancak niyet bulunduğu takdirde geçerlidir. Ayrıca beyan, önemi anlaşılmassa bile, çoğu zaman geçerlidir. Bu eğilim, lafzın olağanüstü anlamından doğmakta ve şekilciliğe götürmektedir. Sözgelisi, şahitlerin şahadeti, ancak ş-h-d kökünden türemiş bir kelime ile başlarsa muteberdir. Fakat bu şekilciliğin akli bir temeli bulunmaktadır. Mesela, mufâvada (gayri mahdud mesuliyetli şirket, sınırsız sorumlu şirket) tesisi için ya bu kelime kullanılmalı, ya da her hukukî netice tek tek belirtilmelidir. Öte yandan niyeti içine alan oldukça eksik bir beyan bile bazen hukuki bakımdan geçerli sayılır. Ancak çok hatalı bir beyan, niyet bulunsa da, geçersizdir.³⁰⁷

Doktrinde niyet ile ilgili ortaya çıkan en önemli hukukî problemler, niyetin hukukî otorite kaynağı olarak rolü ve hukukî yorumun amaç ve metotlarıyla ilgili problemler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Alışverişten cezalara uzanan çeşitli meselelerde niyeti tespit etmek, şer'î mahkemelerin vereceği hükümler için önemlidir. Bu tür niyet analizlerinde netice itibarıyla risk taşıyan, şer'î suçluların, özellikleri, hakları ve yükümlülükleriyle birlikte oluşumudur. Özellikle İslam'ın insanın içyapısı ve özü hakkındaki bakış açısı kullanıldığında, niyet ile ilgili bu doktriner görüşler, şer'î süjenin hukuk teorisinin hayati bileşeni olurlar. Geniş anlamda ise, bu hukukun uygulandığı yerlerde, bu süjelerin kimliklerinin ve dünyevi ilişkilerinin şekillendiricisidirler. Yine de, insan davranışlarının altında yatan niyet temelli anlamların hukuki analizleri de, otoriter anlam-oluşumunu içte, kişinin içinde ve böylece doğrudan gözlemin dışında konumlandırılan bir kuruluşculuğun değişen dereceleri tarafından biçimlendirilmiştir. “Asıl niyet” ve “âmil” gibi olguların batıdaki analizleri için de geçerli olduğu üzere, Müslüman hukukçular için de yorumsal problem, hüküm için esas/temel kabul edilen ancak aynı zamanda da bilinen doğası gereği

³⁰⁶ Buhârî, Bâbu Bedî'l-Vahyi, Hadis no: 1; Müslim, Kitâbü'l-İmâre, Bâbu Kavlihi İnnemâ, Hadis no: 1907.

³⁰⁷ Schacht, Joseph, **İslâm Hukukuna Giriş**, (Çev: Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, II. Baskı, Ankara 1986, s. 116.

içsel ve ulaşılamaz olanı bilme teşebbüsüdür. Bu yorumlama problemine getirilecek farklı çözümler, bireyin söylediği sözleri ve yazdıklarını da kapsamak üzere, hukuki ifadenin açık şekillerini ve işaretlerini araştırmayı gerektirmektedir.³⁰⁸

Niyet kavramının Müslümanın genel anlamda amellere ve özelde ise dini amellere yaklaşımında önemli rol oynadığı bilinmektedir. Niyetin fiillerle olan ilişkisinin bu genel öneminin bir göstergesi, Buhârî'nin sahih hadisleri derlediği kitabının ilk hadisi olan “ameller niyetlere göredir” (inneme'l-a'mâlu bi'n-niyye) hadisidir... Bu hadiste olduğu üzere, incelediğimiz Arapça niyye terimi, çoğunlukla “amel” ile ilişkilendirilmekle beraber, belki de daha çok namaz gibi “dinî fiiler”deki (ibadetler) anahtar kavram olan “niyet” olarak bilinir.³⁰⁹

Niyet, bütün ibadetlerde icma ile şarttır.³¹⁰ Tam bir boyun eğmeyle kat'i bir şekilde bir fiilin yapılması yönünde kalpte bir niyet oluşmadığı sürece o fiile niyet edilmiş olunmaz. Fiili yapacak kişinin tereddütte olması veya bir şarta bağlaması, ilgili fiille yönelik bir niyetin henüz oluşmadığı anlamına gelir. Mizah ise, tanımında belirtildiği gibi söylenen ile kastedilen arasında bir farklılık vardır. Hâlbuki niyette, yapılmak istenen ile ona yönelik kastın aynı olması gerekmektedir.

Niyette kesin bir irade ve Allah'a ibadetle yakınlaşma söz konusu iken mizahta ikisi de yoktur. İbadete niyet eden kimse emredileni yapmaya ve sonucunun ne olacağına razıdır. Mizahla ibadette ise, kişi gerçek anlamda ibadeti kastetmemekte, ibadetin zahiri söz ve hareketlerini yerine getirse bile özünde ibadet kastı yoktur. Bundan gaye, ister alaya alma, ister gösteriş, ister başka bir neden olsun sonuçta mizahla yapılan ibadet batıldır. Buna işaretle İbnu Kayyim diyor ki: Şâr'î, manaları kast edilmeyen lafızları ilga etmiştir. Bilakis, uyuyan, sarhoş, cahil, zorlanan, aşırı sevinç veya üzüntüden hata eden veya hasta ve diğerlerindeki gibi kasdının dışındaki mana üzerinde cari olmuştur... Kasıt ve niyet, ibadeti

³⁰⁸ Messick, Brinkley, **Hukukî İşlemlerde Niyet ve İfade**, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 17. Nisan 2011, s. 145-166, s. 147.

³⁰⁹ Messick, age, s. 147.

³¹⁰ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşt, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid, I-II**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 10. Baskı, Beyrut 1988, c. I, s. 7; Şerhü'n-Nevevî Ala Sahih-i Müslim, c. 7, s. 47.

vacip, müstahap, haram, sahih veya fasit kıldığı gibi bir şeyi helal veya haram, doğru veya yanlış, ta'at veya masiyet yapar.³¹¹

Münafık ile mümini, muhlis ile riyakârı bir birinden ayıran şey niyet olduğu gibi, ibadetlerle adetleri (gusül-duş alma gibi), ibadetlerin derecelerini (farz ve nafilâ namaz, oruç gibi) ve ciddiyetle ibadet ile mizahla ibadeti birbirinden ayıran da niyettir.³¹²

İbadette mizah, ibadetin kendisini alaya alma ve tahkir amacını taşıması durumunda kişiyi küfre götürebilir ve şu ayet ve emsallerinin muhatabı kılabilir:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ. وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ"

“Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi, alay ve oyun (konusu) edinenleri ve kâfirleri dostlar (veliler) edinmeyin. Ve eğer inanıyorsanız, Allah'tan korkup-sakinin. Onlar, siz birbirinizi namaza çağırdığınızda onu alay ve oyun (konusu) edinirler. Bu, gerçekten onların akıl erdirmeyen bir topluluk olmalarındandır.”³¹³

Ancak böyle bir maksat taşımıyorsa, sadece mizahla yapılan ibadet batıl olmuş olur.

İbadetlerde niyet konusuna değinen İbnu Kayyîm diyor ki: “Allah’ın kul üzerinde iki hakkı vardır; Bâtını kulluk ve zahiri kulluk. Onun kalbine ait kulluk olduğu gibi, dili ve diğer organlarına ait de kulluk vardır. Batını kulluğun hakikatinden arındırılmış zahiri kulluğu gerçekleştirmesi onu Rabbine yakınlaştırmadığı gibi, ona sevap yazılmasını ve amelinin kabul edilmesini sağlamaz. Çünkü amaç kalplerin ve gizli olanların imtihana tabi tutulmasıdır. Bu yüzden kalbin ameli kulluğun ruhu ve özüdür. Zahiri organların ameli ondan hali olursa, ölülerin ruhsuz cesedi gibi olmuş olur.”³¹⁴

³¹¹ İbn Kayyim, ‘İl’âmü’l-Muvakkiîn, c. 3, s. 78-79.

³¹² Süyûtî, el-Eşbâh ve’n-Nezâir, s. 12.

³¹³ Maide: 5/57-58.

³¹⁴ Muhammed b. Ebû Bekir b. Kayyim el-Cevzîyye, **Bedâi’ü’l-Fevâid I-IV**: Dârü’l-Kitabi’l-‘Arabî, Beyrut, c. III, s. 192-193

2. 2. 1. 2. Abdest, Namaz, Oruç, Hac Gibi İbadetlerin Mizahla Yapılması

2. 2. 1. 2. 1. Abdest ve Teyemmüm Gibi İbadetler

Abdest, teyemmüm gibi ibadetlerde niyetin sıhhat şartı olup olmadığına bağlı olarak, bu ibadetlerin mizah yoluyla yapılmasının, sıhhatine bir hanel getirip getirmediği konusu ele alınmaktadır.

Dört mezhep de şer'i abdest³¹⁵ ve teyemmümün³¹⁶ sıhhatlerinin niyete mebnî olduğu konusunda müttefiktirler.

Abdest konusunda, abdestin kendi başına müstakil bir ibadet olduğunu savunan Malikiler, Şafilere ve bazı Hanbeliler niyetin mutlak olarak abdest için şart olduğunu savunurlarken³¹⁷, abdestin namazın sıhhat şartı olduğunu savunan Hanefiler ve bazı Hanbeliler ise setr-i avrette olduğu gibi niyet şartının olmadığını ancak sünnet olduğunu savunmuşlardır.³¹⁸

Buna bağlı olarak şaka ve eğlenme ya da serinleme amacıyla suya giren veya düş alan birinin, bunu abdest ve gusle niyet etmeksizin yapması halinde birinci görüşte olanlara göre abdest olmazken, ikinci görüşte olanlara göre ise abdest olabilmektedir.

Binaenaleyh; mizahta da yapılan ile amaçlanan arasında bir farklılık olduğundan, mizahla abdest alan kimsede abdest niyeti olmadığı için niyeti şart koşanlara göre abdest hükmünü almazken, ikinci görüşte olanlara göre ise abdest hükmünü alabilmektedir.

³¹⁵ Serahsî, el-Mabsût, c. 1, s. 107; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, **Kitâbü'l-Mecm'u, I-XXIII**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, I. Baskı Beyrut 1995, c. 1, s. 85; İbnu Kayyim, Bedâi'ü'l-Fevâid, c. 3, s. 187.

³¹⁶ Kemalüddin b. Abdulvahid es-Sivasî İbnü'l-Hümâm, **Şerhu Fethi'l-Kedîr, I-X**, Dâru'l-Fikir, 2. Baskı, Beyrut, c. 1, s. 129; Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Düsûkî, **Hâşiyetü'd-Düsûkî, I-VI**, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1996, c. 1, s. 154; Ebû'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, **el-Müğnî ve eş-Şerhü'l-Kebîr I-XII**, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, c. 1, s. 329; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Müftîn, I-XII**, el-Mektebû'l-İslâmî, III. Baskı, Beyrut 1991, c. 1, s. 224.

³¹⁷ İbnü'l-Hümâm, Şerhu Fethi'l-Kedîr, c. 1, s. 129; Düsûkî, Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. 1, s. 154; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. 1, s. 224; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 1, s. 329.

³¹⁸ İbnü'l-Hümâm, Şerhu Fethi'l-Kedîr, c. 1, s. 129; Düsûkî, Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. 1, s. 154; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. 1, s. 224; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 1, s. 329.

2. 2. 1. 2. 2. Namaz

Namazla ilgili olarak İbn Rüşd şöyle diyor: “Niyet, âlimlerin ittifakıyla namazın sıhhat şartıdır. Çünkü namaz, akledilebilir bir maslahata mebni olmaksızın şeriatta varit olan ibadetlerin başıdır.”³¹⁹

İbnu’l-Münzir de bu konuda icma olduğunu belirtmiştir.³²⁰

Mizah gayesiyle namaz kılan kimse namazın kıraat ve hareketlerini yapıyor olmakla birlikte, namaz kılma gibi bir amaç taşımamaktadır. Örneğin borç sahibinden kaçan birinin, ondan kurtulmak gayesiyle namaza duruyor görünmesi, çocuklarla oynarken namaz kılıyor imajını vermesi, bir film ya da tiyatro oyununda senaryo gereği namaz kılması ya da İmam Nevevî’nin verdiği örnek olan; ‘kişi zeval vaktinden önce öğleyi kılması durumunda, bunun farkındaysa genel geçer görüş namazının batıl olduğudur, çünkü o namazla oynamaktadır’³²¹ örneğindeki gibi, bütün bu hallerde namaz geçersizdir.

Namazda olan bir kimsenin yanında komik söz ve fiillerde bulunarak namazda gülmesine, dolayısıyla namazının heder olmasına sebebiyet vermek ile ilgili olarak Suudî ulemasından şöyle demektedir: Bir müslümanın kardeşini namaz konusunda meşgul etmesi caiz değildir. Kişi, namazın önünden geçmekten men ediliyor ve şiddetli azap ona vaat ediliyorsa, namaza kılanın yanında Kuran kıraatinde veya Allah’ı zikretmede sesin yükseltilmesinden men edilmişse, namazda olanı meşgul etmek ve onu güldürmek fazlasıyla bunu hak ediyordur. Çünkü namazın önünden geçmek bazen bir zorunluluk olabilir ama namazda olanı meşgul etmek ve güldürmek asla ihtiyaç olmaz. Bu yüzden o kimseye büyük günah vardır.³²²

2. 2. 1. 2. 3. Zekât

³¹⁹ İbn Rüşd, Bidâyetü’l Müctehit, c. 1, s. 87.

³²⁰ Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Nisâbü’rî, **el-İcma’**, Mektebetü’l-Furkân ve Mektebetu Mekke es-Sekâfiyye, II. Baskı, Birleşik Arap Emirlikleri 1999, s. 41.

³²¹ Nevevî, el-Mecm’u, c:III, s. 287.

³²² Fevzân, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah, <http://www.alfawzan.af.org.sa/node/5935> veya <http://www.alfawzan.ws/AlFawzan/FatwaaTree/tabid/84/Default.aspx?View=Page&NodeID=19878&PageID=3733>, (10. 08. 2014).

İlim ehlinin ittifak ettiği üzere imamın zorla alma halinin dışında niyet, zekât ibadetinin sıhhat şartıdır.³²³ Allah-u Teala Beyyine suresinde buyuruyor ki:

"وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ"

“Oysa onlar, dini yalnızca O'na halis kılan hanifler (Allah'ı birleyenler) olarak sadece Allah'a kulluk etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermekten başka şeyle emrolunmadılar. İşte en doğru (dimdik ve sapasağlam) din budur.”³²⁴

Dinin tümünde Allah’a ihlâs ve samimi bir niyet gerektiği gibi, dinin birer cüzü olan namaz ve zekâtta da aynı ihlâs ve samimi niyet gerekmektedir.

İmam Evza’î, zekât için niyetin gerekmediğini savunmaktadır. Çünkü zekât borç gibidir.³²⁵ İster ciddiyetle, ister de mizahla her kim borcunu öderse, o borç üzerinden kalktığı gibi zekâtı da hangi niyetle verirse versin o zekât geçerlidir.

Buna karşılık cumhur ulema, zekâtın bir ibadet olduğunu, ibadetlerin de niyetsiz olamayacağını belirten ayet ve hadisleri delil göstermelerinin yanı sıra, borcun bir ibadet olmadığını, dolayısıyla niyete ihtiyaç duymadığını belirtmişlerdir.³²⁶

İmam Şafiî el-Ümm adlı eserinde bu konuyla ilgili diyor ki: “Sadakada farz ve nafil olduğuna göre, zekâtın taksimini yapan kişi, farz oluşu niyetiyle yapmadığı sürece - Allahu a’lem- ondan kabul edilmez.”³²⁷

2. 2. 1. 2. 4. Oruç

Orucun sıhhati için niyetin şart olduğu mezhep imamları tarafından ittifakla kabul edilmiştir.³²⁸

³²³ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, **el-İhtiyâr li Ta’lîl-i-Muhtâr, I-IV**, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, c. I, s. 101; Düsûkî, Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. I, s. 500; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. II, s. 63; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. II, s. 505.

³²⁴ Beyyine: 98/5.

³²⁵ Nevevî, el-Mecm’u, c. 6/180; İbn Küdâme, el-Müğnî, c:4, s. 88.

³²⁶ Nevevî, age. c. 6/180; İbn Küdâme, age. c:4, s. 88.

³²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **el-Ümm, I-IX**, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1994, c. 2, s. 30.

Oruçla ilgili varit olan hadislerin birinde Peygamber (s.a.s.) buyuruyor ki:

“من لم يبيت الصيام قبل طلوع الفجر فلا صيام له”

“Fecirden önce oruca niyet etmeyene oruç yoktur.”³²⁹

Orucu, gerek perhiz gibi adetlerden ve gerekse nafile, adak ve keffaret oruçları gibi benzer ibadetlerden ayırmada belirleyici olan niyettir.

2. 2. 1. 2. 5. Hac

Hac, umre, tavaf ve diğer hac-umre menasikleri de ibadetlerden olduğundan bunların da niyetsiz olamayacağı konusunda ulema ittifak halindedir.³³⁰

Riya için bu ibadetleri yapan, ihrama girip diliyle hac-umre için telbiye getirse bile bunda ciddi olmayan, borçlusunun peşinde Ka'be etrafında tavaf yapan ya da borç sahibinden kaçarken tavaf yapan, ya da yabani bir hayvandan veya düşmandan kaçan kimse, bunlara yönelik bir niyeti olmadığından herhangi bir ecre nail olamaz.³³¹

2. 2. 1. 2. 6. Kuran Okumada Mizah

Kuran okuyan birisinin, okuması esnasında başkasıyla sözlü ya da fiili şakalaşması ile ilgili olarak İbn Teymiyye şöyle diyor: Kıraat halinin dışında, cevazı hakkında hadislerin olduğu, mizah yaparken sadık olması, mizahında yalan ve düşmanlığın bulunmadığı mizah gibi mubah bir şeyi kıraat esnasında yapmamalıdır. Bilakis Kuran meclisinin bundan arındırılması gerekiyor. Kıraat halinin dışında mubah olan her şey kıraat esnasında mubah olmaz. Namaz dışında mubah olan bir şeyin namaz esnasında mubah

³²⁸ Mevsilî, el-İhtiyâr, c. 1, s. 126; Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. 1, s. 520; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karrâfî, **el-Fürûk, I-IV, c. I**, s. 351-352-353; Nevevî, el-Mecm'û, c. 6, s. 288; Nevevî, Rawdatü't-Tâlibîn, c. 2, s. 214; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 4, s. 333; Mecelletü'l-Bühûsî'l-İslâmiyye, s. 48, 1417-1996, s. 332.

³²⁹ Tirmizî, Kitâbü's-Savm, Hadis no: 730, Nesâî, Kitâbü's-Siyâm, Hadis no: 2331, Ebû Dâvûd, Kit'abü's-Savm, Hadis no: 2454, İbn Mâce, Kitâbü's-Siyam, Hadis no: 1700.

³³⁰ İbnü'l-Hümâm, Şerhu Fethi'l-Kedîr, c. 2, s. 434; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. 20, s. 349; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 5, s. 91.

³³¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kevâid ve Fürû'i Fıkfi's-Şafi'iyye**, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, I. Baskı, Beyrut 1994, s. 18-25.

olmadığı gibi. Hayal kurup gülme gibi özellikle okuyucu ve dinleyiciyi tedebbür ve anlama noktasında meşgul eden bir şey mubah değildir. Kıraat esnasında anlamsız sözler sarfetmek ve gülmek müşriklerin davranışlarından nasıl mubah olur ki? Allah-u Teâla'nın buyurduğu gibi: “İnkâr edenler dediler ki: 'Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve onda (okunurken) yaygaralar koparın. Belki üstün gelirsiniz'.”³³² Bu itibarla kıraat esnasında gülen kimse müminlere değil, müşriklere benzemiş olur.³³³

2. 2. 2. Malî Tasarruflara Taalluk Eden Akitlerde Mizah

Rızanın sakatlanmasından dolayı iç irade ile irade beyanı arasında uyumsuzluk bulunması durumunda gerçek irade ile beyandan hangisinin dikkate alınacağı konusu hukukun önemli problemlerinden biridir. Sübjektif teori diye bilinen yaklaşıma göre beyan sahibinin gerçek iradesi dikkate alınıp bu iradeye uymayan beyanı geçersiz sayılır. Hukukun nihai amacı olan adalet ilkesinin gereği budur. Objektif teorinin önerdiği çözüm ise gerçek iradeye uymasa da beyanın dikkate alınmasıdır. Bu çözüm şekli yine hukukun amaçlarından olan hukuk güvenliği ilkesine dayanır. Çünkü hukuki işlemlerde raslantı ve keyfiliğin önlenerek istikrarın sağlanması hukuk güvenliğine bağlıdır. İradenin dikkate alınması halinde adaletin yararına hukuki işlemlerin istikrarından taviz verilirken, beyanın dikkate alınması durumunda hukuki işlemin istikrarı sağlanmış, fakat adalet ilkesinden taviz verilmiş olmaktadır. Hukukun niteliği gereği bunlardan birinin yararına diğerinden tamamıyla vazgeçmek ve bu sebeple sözü edilen ilkeler arasındaki çelişkiyi tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir.³³⁴

Bununla ilgili olarak Mecelle'nin üçüncü maddesinde deniyor ki: “Ukûdda i'tibâr makâsîd ve meânîyedir; elfâz ve mebâniye değildir.” Yani akitlerde sözlere ve şekillere değil, maksatlara ve mânâlara itibar edilir.³³⁵

³³² Fussilet: 41/26.

³³³ Ba'î, Muhtasarü'l-Fetâvâ el-Mısriyye, s. 605-606.

³³⁴ Arı, Abdüsselam, “Rıza”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2008, c. 35, s. 57-59, s. 59.

³³⁵ Ekinci, Ekrem Buğra, Şimşirgil Ahmed, **Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle**, İstanbul 2007, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/cevdet.pdf>, s. 52. (E-Kitap)

Esasen akitlerde lafız ya da kalıplara değil mana ve maksatlara itibar edileceği hususu bütün ekollerce benimsenmiş bir kuraldır. Bu bakımdan kastedilen anlamın tereddüde ve çekişmeye yol açmayacak bir şekilde anlaşılması şartıyla kinayeli lafızlarla akdin kurulabileceği prensip olarak kabul edilir. Çünkü burada önemli olan kullanılan lafızla hangi akdin kastedildiğinin anlaşılmasıdır. Kinayeli lafızlarla akdin kurulabilmesi için maksadın anlaşılmasını sağlayan bir karinenin bulunması gerektiği yönündeki görüşler hukukî işlemlerde açıklık ve objektifliği korumaya ve bu işlemlerin güven ve istikrar içinde gerçekleşmesini sağlamaya yönelik bir tedbir niteliğindedir.³³⁶

İkinci maddede de şöyle denmektedir: Bir işden maksad ne ise, hüküm âna göredir. Ya'nî bir iş üzerine terettüb edecek hüküm, ol işten maksat ne ise ona göre olur. Bir işe (fiile) bağlanacak hüküm, bu işteki maksada göredir.

Hukukî tasarruflar ile kastın farklılaşması ehliyet arızalarında görülür. Hata, hezl (şaka), nisyan (unutma), ikrah ve sarhoşluk gibi hallerde kasıt ile fiil veya söz arasında muvafakat (uyum) olmayabilir. Bu gibi hallerde bazen fiil veya söze itibar edilir, bazen edilmez. Bunları ayrı ayrı ele almak gerekir.³³⁷

Hezl (Şaka): Hezlde kasıt vardır; ama neticeyi istememektedir. Hezl ile işlenen suçlar kasıt ile işlenmiş sayılır. Şaka ile söylenen küfür lafızları insanı küfre sokar. Şaka ile yapılan akitler de muteber sayılır. Şaka ile yapılan nikâh, talâk ve ric'at muteberdir. Âlimler bey' (satım), hibe, kirâ gibi akitleri de buna kıyas etmişlerdir. Ancak şaka ile yaptığını açıkça söylerse veya önceden şaka ile yapacağına iki şahit tutarsa, akit geçersizdir. Şakadan veya ikrah (zorlama) ile meselâ hanımını boşadığını veya bir malı sattığını ikrar eden kimsenin bu ikrarı diyâneten geçersizdir. İki şahit tutmuşsa, kazâen de geçersizdir.³³⁸

³³⁶ Apaydın, "İrade Beyanı", c. 22, s. 390.

³³⁷ Ekinci, Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle, s. 50.

³³⁸ Ekinci, age. s. 52

Ulema, alışveriş, kira, hibe, vakıf vb. akitlerde tarafların akit esnasında ciddiyet ve rızayla bu akitleri gerçekleştirmeleri durumunda bunların cari olacakları konusunda müttefiktirler.³³⁹

2. 2. 2. 1. Mizahla Alışveriş

Alışveriş gibi rızanın şart olduğu mali icraatların mizahla yapılması, icraatın geçersiz olması sonucunu doğurur. Çünkü mizahı yapan taraf ister mal sahibi olsun, ister de o maldan istifade edecek olan ikinci taraf olsun bu icraatı rızayla yapmamış demektir.

Bu konuya taalluk eden bazı meseleler var. Onları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Taraflardan birinin veya ikisinin akdin gerçek değil, eğlence ve göstermelik olması üzerinde anlaşması. Bu göstermelik akit, bir oyun-eğlence sonucu olabileceği gibi, herhangi bir korku neticesinde mallarının ellerinden gitmemesi için de gerçekleştirilebilir.

2. Ödenecek para miktarının mizahi bir üslupla belirtilmesi.

Bu konularda cumhur ulema³⁴⁰, aşağıdaki delillerden hareketle niyetin ve ona bağlı olarak rızanın alışverişte sıhhat şartı olduğunu savunmuşlardır.

1. "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لَدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةً يَبْتِغِيهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ."

"Ameller niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Resulü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Resulü'nedir. Kimin de hicreti varacağı bir dünyalık veya evleneceği bir kadın ise, onun hicreti de hicret ettiği şeydir."³⁴¹

2. "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا."

³³⁹ İbnü'l-Hümâm, Şerhü Fethi'l-Kedîr, c. VI, s. 248; Düsûkî, Haşiytü'd-Düsûkî, c:3, s. 2-3; Muhâmmmed eş-Şirbînî el-Hatîb, **Müğni'l-Muhtâc, I-IV**, Müessetü't-Târih'i-l Arabî, Beyrut, c. 2, s. 2-3; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 6, s. 7.

“Ey iman edenler, mallarınızı, sizden karşılıklı anlaşmadan (doğan) bir ticaretten başka haksız 'nedenler ve yollarla' (batılca) yemeyin. Ve kendi nefislerinizi öldürmeyin. Şüphesiz, Allah, sizi çok esirgeyendir.”³⁴²

Peygamber (s.a.s.), alışveriş akdinin ancak rızayla geçerli olabileceğini şu hadislerle dile getirmektedir:

"لا يفترقن اثنان إلا عن تراض"

“İki taraf ancak rızayla ayrılırlar.”³⁴³

"إنما البيع عن تراض"

“Alışveriş ancak rızayladır.”³⁴⁴

Burada tartışmanın odağında olan konu, hükmün lafızlara göre mi yoksa niyetlere göre mi verilmesi gerektiği konusudur. İbnu Kayyim, mizahın akit öncesi fasit şart hükmünde olduğunu, fasit şartın akdi bozması gibi mizah da akdi bozar demiştir.³⁴⁵

Bazı Hanefî âlimleri,³⁴⁶ bazı Şafiiler³⁴⁷ ve bazı Hanbelîler;³⁴⁸ lafızların nazar-ı itibara alınıp hükmün lafza bina edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Bunlar, niyetlerin gizli olduğunu ve zabt-u rapt altına alınmasını kolay olmadığını ifade etmektedirler.

³⁴⁰ Kurtubî, el-Câm’i li Ahkâmi’l-Kurân, c. 8, s. 197; Nevevî, Ravdatü’t-Tâlibîn, c. 3, s. 23; İbn Kûdâme, el-Müğnî, c. 6, s. 308.

³⁴¹ Buhârî, Bâbu Bedi’l-Vahyi, Hadis no: 1; Müslim, Kitâbü’l-İmâre, Bâbu Kavlihi İnnemâ, Hadis no: 1907.

³⁴² Nisa: 4/29

³⁴³ Ebû Dâvûd, Kitâbü’l-İcâre, Bâbün fi Hiyâri’l-Mütebayi’ayn, Hadis: 3458; Tirmizî, Hadis no: 1248; Ahmed b. Hanbel, 2/536.

³⁴⁴ İbn Mâce, Hadis no: 2185.

³⁴⁵ İbnu Kayyim, İ’lâmü’l-Muvakki’in, c. 3, s:133.

³⁴⁶ Serahsî, el-Mabsût, c. 24, s. 122-123.

³⁴⁷ Şirbînî, Müğni’l-Muhtâc, c. II, s. 4-5; Nevevî, Ravdatü’t-Tâlibîn, c. 6, s. 51.

³⁴⁸ İbnu Kayyim, İ’lâmü’l-Muvakki’in ‘an Rabbi’l-‘Âlemîn, c. 3, s. 124.

Bunun yanı sıra, insanlar arası ilişkilerin istikrarlı olabilmesi için sübjektif olan niyet yerine, daha objektif olan lafızlara göre hükmün verilmesi gerektiğini söylemektedirler.

En belirgin delilleri ise şu hadistir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ ، وَالطَّلَاقُ ، وَالرَّجْعَةُ"

“Ebu Hureyre’den şöyle rivayet edildi: Peygamber (s.a.s.) dedi ki: Üç şeyin ciddiyeti de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve ric’a (ric’î talakta evliliğe dönme.)”³⁴⁹

Burada mizah yapanın kişinin nikâh, talak ve ric’a ile ilgili fiili cari olmuştur. Bunlar birer akittir. Eğer mizahı yapan kimsenin sözü batıl olsaydı bu konulara taalluk eden hükümleri icra edilmezdi. Çünkü batıl bir sözle bir akit yapılamaz. Binaenaleyh; mizahla alışveriş akdini yapan kimsenin akdi de geçerli olmalıdır.³⁵⁰

Cumhur ulema ise; niyetlerin nazar-ı itibara alınması ve hükmün onun üzerine bina edilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Hanefî ulemasının delil gösterdikleri “Üç şeyin ciddiyeti de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve ric’a” şeklindeki hadisin istidlal şekline itiraz ederek şöyle diyorlar: Hadis üç şeyle sınırlı gelmiştir. Bu da gösteriyor ki bazı fiillerin mizahı da ciddiyeti de eşitken, diğer bazılarının mizahı mizah, ciddiyeti de ciddiyet olarak kabul edilmektedir. Şayet iddia ettikleri gibi olmuş olsaydı, bu durumda bütün sözler veya bütün akitle, ister mizahla ister de ciddiyetle yapılsın fark etmez denecekti. Hadiste mezkûr üç akdin Allah’ın hakkıyla alakası olduğundan onlarda oyun ve mizah caiz görülmemiş, bu cihetle bile yapılmaları halinde geçerli kabul edilmiştir.³⁵¹

³⁴⁹ Tirmizî, Kitâbü’t-Talâk ve’l-Li’an, Hadis no: 1184; Ebû Dâvûd, Hadis no: 2194, İbn Mâce, Hadis no: 2039 Hâkim, el-Müstedrek: 2/198.

³⁵⁰ Şirbînî, Müğnî’l-Muhtâc, c. 3, s. 288.

³⁵¹ İbnu Kayyim, İ’lâmü’l-Muvakki’în, c. 3, s. 125; Nevevî, el-Mecm’u, c. 1, s. 161; Bidâyetü’l-Müctehid, c. 2, 82; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 10, s. 350.

Tercih edilebilecek görüşe gelince: İki görüşün arasının mümkün ve daha yerinde olacağı görülmektedir. İki tarafın gösterdiği deliller son derece yerinde ve kuvvetli delillerdir. Bu itibarla görüşlerden birinin alınıp diğerinin alınmaması, hem güçlü olan delillerin heder olmasını, hem de insan hayatının vakasıyla çelişmesini beraberinde getirmektedir.

Hayatta sadece niyetlere bakılarak verilen hükümler olabildiği gibi, sadece zahiri durumlara bakılarak verilen hükümler de olabilmektedir. Bunun yanı sıra hüküm vermede her ikisinin de dikkate alınmasını gerektiren durumlarla da karşılaşabilmektedir. Binaenaleyh; vakıya göre bu iki görüşten biri ya da ikisiyle amel etme zorunluluğu doğabilmektedir. Orta bir yol olarak böyle bir tercihin yapılması daha yerinde olacaktır denebilir.

2. 2. 2. 2. Mizahla Vasiyet

Vasiyet, ölüm hadisesinin vukuu bulmasıyla geçerlilik kazanan bir bağış akdidir. Ölüm hadisesi tamamlanmadan bu bağış geçerlilik kazanmaz, mal vasiyet edilene geçmez. Vasiyette bulunan kimse vasiyetinin tamamından veya bir kısmından vazgeçme hak ve salahiyetine sahiptir.³⁵² Bu hakkını sözel olarak ifade edip vasiyetinden vazgeçtiğini belirtebileceği gibi, vasiyet ettiği malı satarak, hibe veya vakf ederek vb. fiili adımlarla da vasiyetinden vazgeçtiğini ortaya koyabilir.³⁵³

Buradan hareketle, bir akdin cari olabilmesi için rızayla yapılması gerektiği konusu alış-veriş bahsinde cumhur ulemanın görüşü olarak geçmişti.³⁵⁴ Binaenaleyh; vasiyette bulunan kimse, vasiyetinde şaka yaptığını, ciddi olmadığını belirterek vasiyetinden tamamen veya kısmen vazgeçebilme hakkına sahiptir.

İster ciddiyetle ister de mizahla yapılsın tüm akitleri nikah, talak ve ric'aya kıyaslayan, bu üç akdin her iki halde cari olması gibi bunların dışındaki diğer akitlerin de

³⁵² Mevsilî, el-İhtiyâr, c. 5, s. 65; Düsûkî, Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. 6, s. 487; Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c. 3, s. 44.

³⁵³ Mevsilî, age. c:5, s. 65.

³⁵⁴ Bkz: Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. 3, s. 23; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 6, s. 308.

cari olacağını savunan diğer ulemaya göre ise, vasiyetin mizah yoluyla yapılmış olması vasiyetin sıhhatini ortadan kaldırmaz.

Tercih konusunda; vasî olan kimsenin vasiyetinden vazgeçme hak ve salahiyeti olduğuna göre, bu hakkını ister mizah vb. bir nedeni gerekçe göstererek, ister de herhangi bir gerekçeyi ibraz etmeksizin vasiyetinden vazgeçebileceği şeklindeki cumhur ulemanın yaklaşımı, daha güçlü bir dayanağa sahip gibi görünmektedir. Aksi görüş, vasîden bu hakkın alınması anlamına gelecektir.

2. 2. 2. 3. Mizahla Hibe

Hayattayken bir malı karşılıksız olarak başkasının mülkü yapmak olarak tanımlanan hibe,³⁵⁵ verilecek olan malın, mülküne geçirilecek kimsenin mahaline götürülüp verilmesi halinde ise hediye olarak nitelendirilmektedir.³⁵⁶

Hibeyle ilgili ayetlerden biri kadının mehrini kendi rızasıyla vermesiyle ilgili olan şu ayettir:

“وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا”

“Kadınlara mehirlerini gönülden isteyerek (ve bir hak olarak) verin, fakat onlar, gönül hoşluğuyla size ondan bir şeyi bağışlarsa, onu da afiyetle, iç huzuruyla yiyin.”³⁵⁷

Bir hadiste de Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“العائد في هبته كالكلب يعود في قيئه”

“Hibesinden dönen kimse kusmuğuna dönen köpek gibidir.”³⁵⁸

³⁵⁵ Kal’ecî, Mu’cemu Lügati’l-Fukahâ, s. 492.

³⁵⁶ Şirbînî, Müğni el-Muhtâc, c. 2, s. 397.

³⁵⁷ Nisa: 4/4.

³⁵⁸ Buhârî, Kitâbü’l-Hibeti, Hadis no: 2589; Benzer bir lafızla Müslim, Kitâbü’l-Hibâti, Hadis no: 1622.

Mizahla yapılan hibenin geçerlilik şartı konusunda genel olarak fukaha arasında öne çıkan görüşler şöyle sıralanabilir:

Birinci Görüş: Hanefî ulamasının öne çıkan görüşü ve Şafîilerin bir görüşüne göre hibede niyet şartı aranmaz. Bu itibarla, mizahla verilen hibe sahih ve hükmü caridir. Diğer bir görüşleri ise, bir kimsenin başkasından mizahla bir şeyi hibe olarak istemesi durumunda, istenen kimsenin istenen şeyi isteyen kimseye ciddiyetle vermesi, isteyen kimsenin de onu alması halinde bu hibe makbuldür. Dolayısıyla hibede niyet şartı vardır.³⁵⁹

Mizaha hibenin geçerli olduğunu savunanlar, mizahla yapılan nikâh, talak ve ric'anın geçerli olduğunu ortaya koyan hadisi delil göstererek hibe akdinin de o hükme tabi olduğunu savunurlar.³⁶⁰

İmam Nevevî bu konuda der ki: Mizahla yapılan talak ve köle azat etme zahiren ve batinen geçerli olur. Aynı şekilde nikâh, alışveriş ve diğer tasarruflar da en doğru görüşe göre geçerli olur.³⁶¹

İkinci Görüş: Hanbelîlerde ve Şafîîilerin bir görüşü, mizah hibe akdini geçersiz kılar şeklindedir.³⁶²

Hibede kullanılan sözcük türü de akdin sıhhatini etkileyen unsurlardandır. Sözcük ya sarıhtır ya da kinayelidir. İcap ve kabulün sarıh bir şekilde sağlandığı sözcüklerle yapılması gerekiyor diyenlerin yanı sıra, hibe edilen malın verilmesi, karşı tarafın da almasının, yani kabzetmenin kâfi olduğu da dile getirilmiştir. Delil olarak da, Peygamber (s.a.s.) ve sahabe arasında hediyeleşmenin yaşandığı, ayrıca hibe, hediye gibi akitlerin Müslümanlar arasında asırlar boyunca devam ede geldiği ve bunlarda icap ve kabul şartının aranmadığı, kabzetmenin yeterli görüldüğü bilinmektedir denmiştir.³⁶³ Hanbelîlerde

³⁵⁹ İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir 'Ala Mezâhibi Ebî Hanîfe en-Nü'mân**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 81.

³⁶⁰ İbn Nüceym, age. s. 81.

³⁶¹ Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. 5, s. 364-365.

³⁶² Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c. 2, s. 397, İbn Küdâme, c. 6, s. 248

³⁶³ Düsûkî, Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. 5, s. 496; Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c. 2, s. 396-397; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c:5, s. 364-365; İbn Küdâme, el-Müğni, c. 6, s. 246-247-248.

kabzetme şartı buğday ve arpa gibi mevzun mallar ile altın ve gümüş gibi mekil olan mallar için geçerlidir.³⁶⁴

Sarih lafızların dışında hibe, kinaye yani mecazi lafızlarla de yapılabilir. Kinayeli lafızlarla yapılabileceğini dile getirenler, bu lafızlarla birlikte niyetin de olması gerektiğini savunmuşlardır.³⁶⁵

Binaenaleyh; hibenin kinayeli lafızlarla yapılması halinde niyet şartını koşan ulemanın bu görüşünden hareketle, mizah yoluyla yapılan hibede de niyet şartının aranabileceği sonucuna varılabilir.

Kinayeli lafızların yanı sıra örfî olarak kullanılan kimi lafızlarda da belirleyici olan yine niyettir. Misafire, iltifat olsun diye, "Evim senindir" dense, burada maksad evi bağışlamak değil; misafire kıymet verildiğini göstermektir. Bu söz halk arasında "Evimde kendi evin gibi rahat et!" manasında kullanılması örf olmuştur. Üstelik "Evim senindir" sözü, "Hibe ettim", "Hediye ettim" gibi bir icap değil; bir şeyi yalandan hikâye veya ikrar etmektir. Hibe ancak kabz ile tamam olacağından, "Evim senindir" diyen ev sahibinin evi teslim etmemesinden de niyetinin hibe olmadığı anlaşılır. Ama şaka olarak "Evimi sana hibe ettim" deyip teslim etse ve karşı taraf da kabul eylese, hibe muteberdir.³⁶⁶

Tercih konusunda; amellerin niyetlere göre olduğunu ortaya koyan hadis³⁶⁷ ve

“لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا عَنْ طَيِّبٍ نَفْسِهِ”

“Bir Müslümanın malı, rızasıyla vermesinin dışında helal değildir”³⁶⁸ hadisine binaen mizahla yapılan hibede, verme niyeti yoksa bu akdin geçerli olamayacağı şeklindeki yaklaşım daha isabetli gibi görünmektedir.

³⁶⁴ İbn Kūdâme, el-Müğnî, c. 6, s. 246-247-248.

³⁶⁵ İbn Kūdâme, age, c. 6, s. 246-247-248.

³⁶⁶ Ekinci, Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle, s. 53.

³⁶⁷ Buhârî, Bâbu Bedî'l-Vahyi, Hadis no: 1; Müslim, Kitâbü'l-İmâre, Bâbu Kavlihi İnnemâ, Hadis no: 1907

2. 2. 2. 4. Mizahla Vakfetme

Vakfin tanımı konusunda en kuşatıcı tarif olarak İbn Kūdame'nin şu tarifi öne çıkmaktadır: “Vakfetme, aslın korunması ve menfaatinin bağışlanmasıdır.”³⁶⁹

Fıkıh kaynaklarında vakfin mizahla yapılması konusunda doğrudan bir değini neredeyse yoktur. Ancak vakıf akdinin bazı rükün ve o rükünlerin bazı şartlarından mizahla vakıf akdine dair bazı kanılara varılabilir.

Vakfetmenin rükünlerinden sayılan ‘siğa’nın, yani ifade tarzının kendi içinde bazı şartları vardır. O şartlar şunlardır:

1. Siğanın vaat etme ve muallâk bırakma şeklinde değil, katiyet ve kararlılık belirtmesi.
2. Şafii ve Hanefilerde fiille değil lafızla olması.
4. (خيار الشرط) yani tercih hakkı şartının bulunmaması.
5. Müakkat değil, daimi surette olması.
6. Vakfin muhtevasına ve ilkelerine münafî bir şartın bulunmaması.³⁷⁰

Vakfetmenin mizahla yapılması konusunda mezkûr bu şartlar arasında mizahla ilintili olanları, özellikle birinci ve dördüncü şarttır. Katiyet ve kararlılık ifadelerini içeren birinci şart ve (خيار الشرط) olarak bilinen ve ‘akdin taraflarından birinin veya ikisinin, akitle ilgili belli bir süreye kadar kendisine akdi feshetme veya yürütme hakkının verilmesi şartını koşması’³⁷¹ anlamında olan dördüncü şart, akde münafî koşullardan olup mizahın kendisiyle de örtüşmektedir. Şöyle ki; birinci şartta bir kararsızlık ve belirsizliğin olması gibi mizahla yapılan bir vakıf akdinde de kararsızlık ve belirsizlik vardır. Benzer bir sorun

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c:5, s. 72; Heysemî, Mecme’ü’z-Zevâid, c. 9, s. 235.

³⁶⁹ İbn Kūdâme, el-Müğnî, c. 6, s. 185.

³⁷⁰ Bedr b. Nâsır el-Bedr, **el-Vakfu ‘Ala’l-Kurân**, Mecelletü’l-Bühusi’l-İslâmiyye, S. 77, Zi’l-K’ade-Sefer 1426-1427, s.109-162, s. 129-130-131.

³⁷¹ Kal’eci, Mu’cemu Lügati’l-Fukahâ, s. 202.

dördüncü şartta da var olup akdin yapılmasından sonra mizah yoluyla bu akdi gerçekleştirdiğini beyan etmesi, bir anlamda akdi feshetme veya yürütme hakkını belli bir süreye kadar kendisine vermesi anlamına gelmektedir.

Bu şartla ilgili olarak Hanefî ve Şafîî fukahası vakfetmede tam bir rızanın gerektiği, bu şartın vakfetmeye zorlama anlamına geleceğinden batıl olduğu görüşündedirler.³⁷² Hanefiler, sadece caminin vakfedilmesinde bu şartın batıl olmayacağını ifade etmişlerdir.³⁷³ Ebu Yusuf ise vakfedenin durumuna bakıp bir değerlendirmede bulunması için üç günlük bir sürenin kendisine verilmesinin caiz olduğunu söylemiştir.³⁷⁴

Hibe akdinde olduğu gibi vakıf akdinde de vakfın sarıh ve kinayeli lafızlarla yapılabileceği ifade edilmiştir. Kinayeli lafızlarda vakfetmeye niyet etme şartının olduğu, kinayeli lafızdan sonra niyetinin vakfetmek olduğunu itiraf ederse vakıf akdi tamamlanmış olur. Ama vakıf niyetinin olmadığını izhar ederse, bu durumda sözüne itibar edilerek vakıf akdi gerçekleşmemiş sayılır.³⁷⁵

Binaenaleyh; mizah yoluyla vakıf akdini gerçekleştiren kimsenin beyanına bakılmalı, vakfetmeye niyet ettiğini söylerse akit cari olur, aksi takdirde vakıf akdi mülğâdır.

2. 2. 3. Aile Hukukunda Mizah

Dini nasslar, mizahın bazı akitlerin vukûna zarar vermediğini, ister ciddiyetle, ister de mizahla yapılsın akdin sahih olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda hakkında açık nassın bulunduğu akitler şunlardır: Nikâh, talak, ric'a ve yemin etmektir. Bu akitler ister ciddiyetle, ister de mizahla yapılsın akit geçerlidir.

Konuyla ilgili varit olan nass şudur:

³⁷² Serâhsî, el-Mabsut, c. 12, s. 43; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c. 5, s. 328-329; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 6, s. 195

³⁷³ Serâhsî, el-Mabsut, c. 12, s. 43.

³⁷⁴ Serâhsî, age, c. 12, s. 43

³⁷⁵ İbn Küdâme, el-Müğnî, c:6, s. 191.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ ، وَالطَّلَاقُ ، وَالرَّجْعَةُ"

Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edildi: Peygamber (s.a.s.) dedi ki: "Üç şeyin ciddiyeti de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve ric'a."³⁷⁶

İbnü'l-Münzir, talak konusunda ciddiyetin de mizahın da ciddiyet kabul edildiğine ilişkin ulemanın icma'ını rivayet etmektedir.³⁷⁷

Bununla birlikte mali durumlarla ilgili cari olan ihtilafın bir benzeri burada da vaki olmaktadır. Medeni hallerle ilgili de lafızlara mı yoksa niyetlere mi bakılmalıdır konusu tartışıla gelmektedir. Bununla ilgili İbnu'l-Kayyim şu görüşü serdetmektedir:

"Mükellef olan kişi nikâh, talak ve ric'a konularında şaka bile yapsa, şaka konusu olan olay vukuu bulmuş demektir. Bu da gösteriyor ki, uyuyan, unutan, akli başında olmayan ve zorlanan kimsenin sözü nazar-ı itibara alınmasa bile, mizah yapan kimsenin sözü nazar-ı itibara alınmaktadır. Mizahı yapan kimse lafzı söylemekle birlikte hükmünü kastetmemektedir... Bu meselenin sırrı şudur: Manasını bildiği halde bir lafzı söyleyen ama hükmünü murat etmeyen kimse ile manasını bilmeyerek o lafzı telaffuz eden kimse arasındaki fark konusunda şariat dört mertebeyi muteber saymıştır. Onlar:

1. Hükmü kastedip onu telaffuz etmeyen,
2. Ne lafzı ne de hükmünü kasteden,
3. Lafzı kastedip hükmünü kastetmeyen,
4. Hem lafzı hem de lafzı kasteden.

Bunlardan ilk ikisi geçersizdir. Son ikisi ise şariat nezdinde muteberdir."³⁷⁸

³⁷⁶ Tirmizî, Hadis no: 1184; Ebû Dâvûd, Hadis no: 2194, İbn Mâce, Hadis no: 2039, Hâkim, Müstedrek: 2/198.

³⁷⁷ Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c:3, s. 288; İbn Küdâme, el-Müğnî, c. 10, s. 383.

Bu konuda üç farklı görüş nakledilmektedir:

1. Ebu Hanife ve arkadaşları³⁷⁹, Malikiler³⁸⁰, Şafiîlerin³⁸¹ en doğru görüşü ve Hanbelîler³⁸² olarak cumhur ulema, gayri ciddi olarak yapılan akdin geçerli olduğunu savunmuşlardır.

Delillerinden biri şu ayettir:

“Allah'ın ayetlerini de alaya almayın”³⁸³ "وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا"

Yukarıda zikri geçen nikâh, talak ve ric'a ile ilgili hadis³⁸⁴ de delilleri arasındadır.

2. Malikî ve Şafiîlerin bir görüşü, mizahla yapılan akdin geçersiz olduğunu savunmaktadır.³⁸⁵

Bunların da gösterdiği asıl delil, ‘amellerin niyetlere göre olduğunu’ belirten hadistir.³⁸⁶ Bu hadis ibadet, muamelat ve diğer akitlerin tamamına şamildir. Çünkü her akitte rıza ve tercih şarttır. Mizahta ise tercih ve rıza amacı olmadığından mizahla yapılan akit geçersizdir.

3. Malikilerin müteahhirin uleması; iki taraf akdin mizahla yapıldığını konusunda anlaşmamışlarsa akdin geçerli, anlaşmışlarsa akdin geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸⁷

³⁷⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir b. Kayyim el-Cevziyye, **Zadü'l-Me'ad Fi Hedyi Hayri'l-İ'bad, I-VI**, Müessesetü'r-Risale, 3. Baskı, Beyrut 1998, c. V, s. 204.

³⁷⁹ Serahsî, el-Mebsut, c. 24, s. 124.

³⁸⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, **Ahkamü'l-Kuran**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 2006, c. 2, s. 977; Kürtübî, el-Cam'u Li Ahkami'l-Kuran, c. 8, s. 197.

³⁸¹ Ravdatü't-Tâlibîn, c. 6, s. 51; Şemsüddin Muhammed b. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hamza er-Remelî, **Nihayetü'l-Muhtâc İla Şerhi'l-Minhac, I-VIII**, c. VI, s. 443

³⁸² el-Müğnî, c. 9, s. 463, 'İlâmü'l-Muvakk'in, c. 3, s. 93.

³⁸³ Bakara: 2/231.

³⁸⁴ Tirmizî, Hadis no: 1184; Ebû Dâvûd, Hadis no: 2194, İbn Mâce, Hadis no: 2039, Hâkim, Müstedrek: 2/198.

³⁸⁵ İbnü'l-'Arabî, Ahkamü'l-Kur'an, c. 2, s. 977; ed-Düsûkî, Hâşiyetü'd-Düsûkî, c. 2, s:221; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c:6, s:51; Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c. 2, s. 288.

³⁸⁶ Buhârî, Bâbu Bedi'l-Vahyi, Hadis no: 1; Müslim, Kitâbü'l-İmâre, Bâbu Kavlihi İnnemâ, Hadis no: 1907.

³⁸⁷ İbnü'l-'Arabî, Ahkâmü'l-Kuran, c. 2, s. 977.

Bu görüştekiler, önceden mizah konusunda anlaşılmış olması, bir akit öncesi fasit bir şartın koşulmasına kıyas etmektedirler. Fasit şart nasıl akdi geçersiz kılıyorsa, önceden mizahla bir akit üzerinde anlaşılmış olması da akdi geçersiz kılmaktadır. Ama önceden bir anlaşma yoksa bu zarar vermez.

Sahabeden gelen bazı rivayetlerde ‘köle azat etme ve nezretme’ de ciddiyet ve mizahın ciddiyet kabul edildiği konular arasında zikredilmiştir. İmam Ali’den (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: “Dört şeyde oyun olmaz: Talak, köle azat etme, nikâh ve nezretme.”³⁸⁸

Buradaki durum, satım ve benzeri akitlerden farklıdır, zira söz konusu sözler, çift taraflı akitlerin ‘icap ve kabul’ündeki gibi karşılıklı konuşma biçimine sahip değildir. Aksine, boşamayla ilgili bölümlerde değerlendirilen sözlerin tamamı kocanın tek taraflı beyanlarıdır.³⁸⁹

Hazilin sözleri, tıpkı uykuda rüyasını sayıklayan kişi veya ikrah altında zorla bazı sözler söylenen kişi gibi, niyet-lafız ilişkisi konusundaki anlayışı takyid etmektedir ve talak bölümü boyunca tahlile konu olan ve öğretici niteliğe sahip bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Normalde bir kişinin talak ifade eden sözleri sadece söyleyivermesi yeterlidir. İdeal boşama lafzı örnekleri şunlardır: ‘Sen boşsun’ (enti tâlık), ‘Seni boşadım’ (tallaktuki), ‘Talak üzerindedir.’ (’alayki’t-talâk). Sadece ‘boşadım’ demek sarîh lafız olması için yeterli değildir. Uyuyan kişinin sayıklaması veya –ütopik bir örnek olarak- hanımının adı ‘Târık’ olan pepe kişinin, hanımına seslenirken ‘r’ harfini ‘l’ şeklinde telaffuz etmesi örnekleri, “lafza niyet etme” şartına sahip olmadıkları için boşamadan istisna tutulmuşlardır. Bu tür özel durumların tamamında, niyet müstakil bir unsur olarak önemini korumaktadır.³⁹⁰

Talak, nikâh, ric’a vb.lerinde ciddiyet ve mizahın müsâvi olduğunu belirten hadise sened yönünden ciddi itirazlar da gelmiştir. Sened zincirinde bulunan Abdurrahman b. Hâbîb b. Edrek’ten ötürü İbn Hacer, bu râvinin meçhul olduğunu ve hadisin bütün yollarının birinin diğerinden zayıf olduğunu savunmuş, el-Albânî de bu sened için zayıftır

³⁸⁸ İbn Küdâme, el-Müğnî, c:10, s. 343.

³⁸⁹ Messick, Hukukî Fiillerde Niyet ve İfade, s. 145-166, s. 159.

³⁹⁰ Messick, age. s. 159

demıştır. Ancak el-Albânî, bütün rivayet yollarının birlikte hadisi hasen hadis derecesine çıkardığını söylemiştir.³⁹¹ Mustafâ el-Adavî de senedi zayıf kabul eden âlimlerdendir.³⁹²

Konuyla ilgili olarak bazı dost veya aile meclislerinde şakayla çocuklar arası evlilik konuları dile getirilmektedir. Örneğin; kızın velisi (baba, ağabey vs.), henüz daha küçük yaşta olan kızını, mecliste olan bir çocuk veya gence, şakayla “kızımı sana verdim” veya nikâhı kast ederek “kızımı alır mısın” demesi karşısında, o genç veya çocuk da “kabul ettim” vb. kabul niteliğinde cevap vermesi durumunda, bu nikâh akdine man’î şer’î bir durum yoksa bu nikâh akdi sahihtir bazı âlimler vardır. Talak konusunda da aynı durum söz konusudur.³⁹³ İstenmeyen sonuçların doğmaması, hatta farkında olmadan zina vb. günahlara düşülmemesi için, aile veya yakın dost kimseler arasında rahatlıkla vukû bulan bu durumla ilgili ailelerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

2. 2. 4. Ceza Hukukuna Giren Bazı Fiillerin Mizahla Yapılması

2. 2. 4. 1. Had Cezalarını Gerektiren Fillerin Mizahla Yapılması Durumunda Had Cezasının Uygulanması

Mizahı men eden hadisler kısmında Müslümanı korkutmanın haram olduğu yönünde şu hadis zikredilmişti:

“Bir Müslümanı korkutmak helal değildir.”³⁹⁴ "لا يحل لمسلم أن يروع مسلماً"

Diğer taraftan canın, ırzın ve malın haram oluşunu da şu hadis açıkça ortaya koymaktadır:

"كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه"

“Müslümanın her şeyi Müslümana haramdır; canı, malı ve ırzı.”³⁹⁵

³⁹¹ İbn Hacer, Talhîsü'l-Habîr, c. 3, s. 209; Albânî, İrvâi'l-Ğalîl, c. 6, s. 224;

³⁹² Adevi, Mustafâ, **Ahkâmü'n-Nisâ**, Dâru İbn Affân, I. Baskı, Kahire 1999, c. 4, s. 127.

³⁹³ Abdurrahmân el-Cezîrî, **el-Fıkhu Alâ el-Mezâhibi'l-Arb'ati**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, II. Baskı, Beyrut 2003, c. 4, s. 27; Abdullâh b. Abdurrahmân el-Cibrîn, İbhâcü'l-Müminîn bi Şarhi Meheci's-Sâlikîn, c. 2, s. 187, <http://www.ibn-jebreen.com/books/3-52-2989-2745-.html>, (10.08.2014)

³⁹⁴ Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Edeb, Hadis no: 4353; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/362.

Bununla birlikte espri amaçlı yapılan bazı mizahların istenmedik sonuçlar doğurduğu bilinen bir vakıadır. Bu yüzden mizahla yapılan bir hareket neticesinde kişinin canının tamamına veya yaralama şeklinde bir kısmına yapılan bir hareketin hükmü konusunda şu görüşler dile getirilmektedir:

1. Cumhur ulema,³⁹⁶ mizahla yapıldığı tespit edilirse, öldürme veya yaralamaya yol açan kişiye had cezasının uygulanmayacağını, onun yerine ta'zir cezasının verilebileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü mizahla bu suça bulaşan kimse, her ne kadar bu suçu doğuran bir eylemde bulunsu bile, niyetinde bu eylemin doğurabileceği öldürme veya yaralamaya yönelik bir kastı yoktur. Dolayısıyla ortada bir şüphe vardır ve var olan bu şüpheden ötürü hadlerin uygulanmaması, def edilmesi gerekir.

Bunu da şu hadise dayandırmaktadırlar:

“Hadleri şüpheler ile defedin.”³⁹⁷

"ادروا الحدود بالشبهات"

2. İbn Hazım ve tabileri³⁹⁸ bu konuda bütün âlimlerden farklı olarak aykırı bir görüş belirterek had cezalarının şüphe ile uygulanamadığı gibi, şüpheyile def de edilemediğini iddia etmişlerdir.

Delil olarak şunları sıralamışlardır:

"لا يحل لمسلم أن يروع مسلماً"

“Bir Müslümanı korkutmak helal değildir.”³⁹⁹

Diğer taraftan canın, ırzın ve malın haram oluşunu da şu hadis açıkça ortaya koymaktadır:

³⁹⁵ Müslim, Kitâbü'l-Birri ve's-Silati, Hadis no: 2564; Ebû Dâvûd, Hadis no: 4882; Tirmizî, Hadis no: 1927; Ahmed b. Hanbel, 2/277, Hadis no: 7713.

³⁹⁶ Ahmed Fethî el-Behensî, **el-Mevsû'etü'l-Cinâiyyetu fi'l-Fikhi'l-İslâmî, I-IV**, Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyyeti, Lübnan 1991, c. II, s. 219-220.

³⁹⁷ Tirmizî, Hadis no: 1424; İbn Mâce, Hadis no: 2545; Hâkim, Müstedrek, c. 4, s. 384.

³⁹⁸ Behensî, el-Mevsû'etü'l-Cinâiyyetu fi'l-Fikhi'l-İslâmî, I-IV c. II, s. 219-220.

³⁹⁹ Ebû Dâvûd, Kitâbü'l-Edeb, Hadis no: 4353; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/362.

"كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه"

"Müslümanın her şeyi Müslümana haramdır; canı, malı ve ırzı."⁴⁰⁰

"تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ"

"Bunlar, Allah'ın tayin ettiği sınırlardır, bunları aşmayın sakın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimin ta kendisi olurlar."⁴⁰¹

Cumhur ulemanın deliliyle ilgili olarak da; onların delil olarak gösterdiği hadisin tek bir kelimesinin Peygamber'den (s.a.s.) gelmediğini, rivayet yollarının tamamı bazı sahabelerden geldiğini ifade etmişler, bu hadislerle göre amel edilmesi halinde had cezalarının tamamen ortadan kaldırılabilceğini, bunun da Müslümanların icmainsine, dine, Kur'an ve sünnete muhalif olduğunu savunmuşlardır.⁴⁰²

Tercih edilebilecek görüş konusunda; İslam ceza hukukunda genel geçer bir kural haline gelen 'hadlerin şüphelerle def edilmesi' ilkesinin tercihe şayan görüş olduğu görülmektedir. Hadlerin def edilmesine yol açacak şüphelerin keyfiyet ve kemiyet açısından doğru ve sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi, hadlerin hangi şüphelerle def edilebileceği, hangileriyle def edilemeyeceğini belirleme konusunda büyük önem arz etmektedir. Böylelikle bir taraftan cezayı hak eden kimse cezadan kurtulmazken, diğer taraftan cezayı hak etmeyen kimse de cezaya çarptılmamış olur.

2. 2. 4. 2. Mizah Yoluyla Zina İle Suçlama (Kazf)

Mizahın helal olanının dışına çıkarak, mekruh veya haram olan söz ve amellerle mizah yapmayı adet edinmiş kişi veya topluluklarda hakaret derecesinde mizahın yapılması adetleri arasında yer alabilmektedir. Hâlbuki ister ciddiyetle ister de mizahla herhangi bir insanın tahkir edilmesi dinen yasaklanmıştır. İşte buna dair bazı deliller:

⁴⁰⁰ Müslim, Hadis no: 2564; Ebû Dâvûd, Hadis no: 4882; Tirmizî, Hadis no: 1927; Ahmed, 2/277, Hadis: 7713.

⁴⁰¹ Bakara: 2/229

⁴⁰² Behensî, el-Mevsû'etü'l-Cinâiyyetu fi'l-Fikhi'l-İslâmî, I-IV c. II, s. 219-220.

Allah-u Teâlâ şu ayetlerde buyuruyor ki:

"وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ"

“Korunan (iffetli) kadınlara (zina suçu) atan, sonra dört şahid getirmeyenlere de seksen değnek vurun ve onların şahidliklerini ebedi olarak kabul etmeyin. Onlar fasık olanlardır.”⁴⁰³

Peygamber (s.a.s.) de Müslümana hakaretin vebalini getirdiği hadislerden biri şu hadistir:

"قال عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ."

“Abdullah b. Mesut (r.a.) dedi ki: Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: (Müslümana sövmek fasıklık, onunla savaşmak küfürdür.”⁴⁰⁴

Sonuç itibariyle; mizah yoluyla bile olsa birinin zinayla suçlanması, ona eziyet verdiğinden haramdır. Bununla birlikte özellikle sövme, hakaret etme cihetiyle birbirleriyle şakavari bir iletişim şekli olan kişi ve topluluklarda, argo tabirlerin kullanımlarında çoğunlukla oyun ve mizah kastı bulunduğundan şüphe unsuru taşımakta, bu da suçlamayı yapan tarafa kazf cezası uygulanmasına mani olmaktadır. Ancak bu tür bir iletişim biçimi olmayan kişi ve toplumlarda hakaret ve sövme şeklinde argo tabirlerin kullanılması mizah veya bir gelenekten ziyade, bir kasıt neticesinde söylendiği ve cezayı gerektirdiği söylenebilir.

⁴⁰³ Nur: 24/4

⁴⁰⁴ Buhârî, Hadis no: 48-6044-7076; Müslim, Hadis no: 67; Tirmizî, Hadis no: 1983-2634-2635; Nesaî, Hadis no: 4106-4108-4019-4110-4111; İbn Mâce, Hadis no: 69.

2. 2. 5. Kaza (Yargı) Konularında Mizah

2. 2. 5. 1. Mizahla İkrarda Bulunma

Bir kimsenin herhangi bir konuda ikrarda bulunmasıyla birlikte, eldeki bazı karineler o kimsenin mizah olsun diye ikrarda bulunduğunu ortaya koyması halinde hükmünün ne olacağıyla alakalı âlimlerin birbirinden farklı görüşleri vardır: İşte o görüşler:

1. Karineler, ikrarda bulunan kimsenin ikrarını mizahla yaptığını ortaya koyması halinde ikrarı geçersizdir. Hanefilerin⁴⁰⁵ ve bir kısım Şafîilerin⁴⁰⁶ yaklaşımı bu şekildedir. Delil olarak öne sürdükleri şudur:

Mizahla ikrar, zorla ikrara kıyas edilebilir. Nasıl ki, zorla talak ve köle azat etmeye ikrarda bulunanın ikrarı geçersizse, mizahla ikrar da aynı şekildedir. Çünkü her ikrar yalan ve doğruluk ihtimali taşımaktadır. Zorla ikrar yalan boyutunun baskın olmasına yol açtığı gibi, mizahla ikrar da aynı şekilde yalan boyutunun baskın olmasını sağlar.

2. Malikî mezhebi⁴⁰⁷ ve İmam Ahmed⁴⁰⁸, mizahla yapılan alışverişle ilgili ikrarla talaktaki ikrarı ayırmakta, talaktaki ikrarın kabul edileceğini, alışverişteki ikrarın ise kabul edilmeyeceğini savunmaktadırlar.

Bu görüştekilerin öne sürdükleri deliller ise şunlardır:

a. Nikah, talak ve ric'a konusunda ciddiyet ve mizahın ciddiyet olduğunu belirten hadis.⁴⁰⁹ Bu hadis, bazı durumların ciddiyeti de mizahı da ciddiyet olduğunu, bunların dışındakilerin ise ciddiyetinin ciddiyet, mizahlarının ise mizah olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁰⁵ Serâhsî, el-Mebsût, c. XXIV, s. 123-124.

⁴⁰⁶ Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c. 2, s. 243.

⁴⁰⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahmân el-Meğribî el-Hattâb, **Mevâhibü'l-Celîl Muhteserü Halîl**, Dârü'l-Fikir, II. Baskı, Beyrut 1987, c. 3, s. 423-424.

⁴⁰⁸ İbn Kayyim, 'Îlâmü'l-Muvakki'in, c. III, s. 89. MÜELLİF?

⁴⁰⁹ Tirmizî, Kitâbü't-Talak ve'l-Li'an, Hadis no: 1184; Ebû Dâvûd, Hadis no: 2194, İbn Mâce, Hadis no: 2039, Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek Ala's-Sahîheyn**, Dârü'l-Ma'rife, II. Baskı, Beyrut 1427, c. 2, s. 198

b. Nikah, talak ve ric'a konularında Allah'ın hakkı vardır. Allah'ın hakkında da mizah olamaz. Kulların kendilerini ilgilendiren konular ise, sadece kendilerini bağladığı için onlarda mizah olabilir.

3. İmam Şafii Şu görüşü dile getirmektedir: “Bir kimse, başkasının bir hakkını ikrar ettikten sonra “mizahla bunu yaptım” demesi durumunda; kendi hakkıyla ilgili ikrarda bulunulan kimse onun gerçekten mizah yaptığına inanırsa, ikrar konusu olan mal vb. alması kendisine helal olmaz. Ancak, ona inanmaz ve o kişi de ilk ikrarında sadıksa ikrarda bulunulan şeyi alması mümkündür. Mizah yapıp yapmadığı konusunda şüphesi olması halinde ise durmasını tercih ederim.”⁴¹⁰

Görüşlerden tercihe şayan olanı, İmam Şafii'nin serdettiği görüş, hayatın realitesi ve gerek lehinde ikrarda bulunulan ve gerekse ikrarda bulunanın hakkının zayi olmaması bakımından daha isabetli olduğu görülmektedir.

2. 2. 5. 3. Mizahla Şahitlik Yapmak

İnsanlar arası hukukun korunabilmesi için başvurulacak yollardan biri şahitliktir. Örneğin mali işlerle ilgili olarak da Kuran, şahitliğe başvurulmasını istemiştir:

(وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ)

(Alış-veriş ettiğinizde de şahid tutun.)⁴¹¹

Fukahanın şahitlikte mizah konusundaki değerlendirmeleri, şahitlik yapacak olan kimsenin adil olma şartı içinde zikredilen ‘mürueti zedeleyici tavırlardan uzak durma’ başlığı altında ele alınmaktadır. Müruet ile ilgili yapılan tanımlardan biri şu şekildedir: “İnsanı ahlakın güzel olanını almaya, çirkin olanını da terk etmeye sevk eden psikolojik bir özelliktir.”⁴¹²

⁴¹⁰ Şafii, el-Ümm, c. 7, s. 41.

⁴¹¹ Bakara: 2/282.

⁴¹² Kal'ecî, Mu'cemu Lügati'l-Fukaha, s. 423.

Mizahı meslek edinmiş, derdi sadece insanları güldürmek olan kimselerin şahitliği konusunda dört mezhep de olumsuz görüş beyan etmiş, şahitliklerinin makbul olmadığını kararlaştırmışlardır.⁴¹³

Bir hadiste de Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ إِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ”

“İnsanların nübuven kelamından öğrendikleri şeylerden biri de şudur: Utanmadıktan sonra dilediğini yap.”⁴¹⁴

Bu ve benzeri özelliklerin adaleti, dolayısıyla şahadeti zedeleyici olmasının nedeniyle ilgili olarak alimler şunu demektedirler: “Kişinin mürueti terk etmesi, yaptıklarını umursamaması ve insanlar nezdindeki değerinin düşmesine aldırış etmemesi anlamında olduğundan, bu kimsenin şahitlikte yalana cüret etmeyeceğine güvenilmez. Çünkü bu kimsenin hayası azalmıştır. Hayası azalan kimse ne yaptığını umursamaz.”⁴¹⁵

Şahitlik konusunda İbn Teymiyye şöyle diyor: İnsanları güldürmek için yellenen kimseye tazir cezası verilir ve onun şahadeti kabul edilmez, Çünkü bu Lut kavminin davranışlarındandır. İnsanlardan utanmayan Allah’tan utanmaz. Aynı şekilde insanları güldürmek için yalan söyleyerek mizah yapan kimsenin velayeti elinden alınır ve şahadeti reddedilir.⁴¹⁶

2. 2. 6. Yemin ve Adakta Mizah

2. 2. 6. 1. Mizahla Yemin Etme ve Adakta Bulunma

Hüküm konusunda yemin ve adakta bulunma arasında bir fark yoktur. Bunun nedeni de Peygamber’in (s.a.s.) şu hadisidir:

⁴¹³ İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kedîr, c. 7, s. 388; Düsûkî, Hâşiyetü’l-Düsûkî, c. 6, s. 62; Şirbînî, Müğnî el-Muhtâc, c. 4, s. 430-431; İbn Küdâme, el-Müğnî, c:12, s. 32-3.

⁴¹⁴ Buhari, Hadis no: 3483-3484.

⁴¹⁵ Nevevî, el-Mecm’u, c. 20, s. 227.

⁴¹⁶ Ba’lî, Muhtasarü’l-Fetâvâ el-Mısıriyye, s. 605.

“Adak adamanın kefareti yeminin kefaretidir.”⁴¹⁷

"كفارة النذر كفارة اليمين"

Yemin ve adak adamayı mizahla yapan kimseye neyin gerektiği ile ilgili ulema arasındaki görüşler şöyledir:

1. Mizahla yapılan yemin ve adak, mizahsız yapılan yemin ve adak gibi geçerlidir. Hanefi⁴¹⁸, Şafiilerin büyük çoğunluğu⁴¹⁹ ve Hanbelîler⁴²⁰ bu görüştedirler.

Delil olarak mevkuf olan şu hadisi kullanmışlardır: Ömer ve Ali'nin (r.a.) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

"أربع لا لعب فيهنّ: الطلاق، والعتاق، والنكاح، والنذر."

“Dört şeyde oyun/şaka olmaz: Talak, köle azat etme, nikâh ve adak adama.”⁴²¹

el-Mabsut'un sahibi es-Serhasî konuyla ilgili şöyle diyor: “... Yemin, mizah ve ciddiyetin aynı olduğu talak ve köle azat etmeyle aynı derecededir... Adak da bu mana açısından yeminle aynı derecededir.”⁴²²

2. Malikiler⁴²³ ve Şafiilerin⁴²⁴ bir görüşü mizahla yapılan yemin ve adağın geçersiz olduğu şeklindedir.

Bunların delilleri:

“Ameller niyetlere göredir”⁴²⁵ hadisinin akitlerin de içinde bulunduğu bütün ameller için caridir. Mizahla yemin eden ve adak adayan kimse, lafzıyla bunları söylese bile

⁴¹⁷ Müslim, Hadis no: 4263; Ebû Dâvûd, Hadis no: 3324; Ahmed, Hadis no: 17452.

⁴¹⁸ İbnü'l-Hümâm, Şerhu Fethi'l-Kedîr, c. 5, s. 64.

⁴¹⁹ Şirbînî, Müğni'l-Muhtâc, c. 3, s:288.

⁴²⁰ İbnu Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkî'in 'an Rabbi'l-Âlemîn, c. 3, s. 123.

⁴²¹ Cemalüddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeyle'i, **Nasbü'r-Râyeti Tahrîcu Ehâdîsi'l-Hidâye, I-V**, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1996, c. 3, s. 293.

⁴²² Serâhsî, el-Mabsût, c. 24, s. 106.

⁴²³ Hattâb, Mevâhibü'l-Celîl, c. 3, s. 286.

⁴²⁴ Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, c:6, s. 51.

⁴²⁵ Buhârî, Bâbu Bedî'l-Vahyi, Hadis no: 1; Müslim, Kitâbü'l-İmâre, Bâbu Kavlihi İnnemâ, Hadis no: 1907.

niyetinde bunların gerektirdiği sorumluluklar yoktur. Dolayısıyla mizahla yemin eden veya adakta bulunan kimseye bir şey gerekmez.

2. 2. 7. Değerlendirme

Şakanın da ciddi gibi kabul edildiği ve hükümlerine tesir etmediği zikredilen tasarruflara bakıldığında, bunların Allah hakkının da taalluk ettiği hükümler olduğu görülür. İkinci grup fiiller ise malî ve sırf kul hakkı olan fiillerdir. Buna göre hezl, kul hakkı olan ve içinde malla ilgili tasarrufların bulunduğu fiillerin neticelerinin meydana gelmesini önlemektedir, denebilir.⁴²⁶

Her türlü hakların korunması her şeyden önce ona her hangi bir yönden gelecek zarar veya zararların bertaraf edilmesi ile mümkündür. Ciddiyetsiz bir kimsenin her konudaki söz ve davranışları, ne olursa olsun, bir netice doğurmayacağı kabul edilse sonunda zarar görecektir olanlar onun muhataplarıdır. Bu bakımdan onların haklarının korunması gerekir.

Fakat buna mukabil, ciddiyetsiz kimsenin bütün söz ve tasarrufları geçerli kabul edilse bu durumda da kendisi zarar görecektir. Bunu önlemek ise böyle bir kimsenin yaptığı tasarruf ve sözlerinin meydana getireceği zarara göre durumun değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Nitekim bu konuda yapılan açıklamalardan da kolayca anlaşılabileceği üzere, İslam Hukukunda böyle davranılmış olduğu görülür.

Bütün bu konularda İslam Hukuku, toplu olarak, hepsinde ve ayrı ayrı her birinde, gerek gerçekleşmesinde ve gerek onun muhafazasında insanların iyiliklerini ve menfaatlerini gözetmiş olduğu açık bir şekilde görülmektedir.⁴²⁷

⁴²⁶ İbnu Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkı'în 'Ân Rabbi'l-'Âlemîn, c. 3, s. 101-102.

⁴²⁷ Uzunpostalcı, Murtaza, **İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler**, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 9, 2007, s. 67-100, s. 97-98.

SONUÇ

Sevinme, eğlenme duygusu insanın doğal bir parçasıdır. Bu yüzden her din ve ideoloji insana mutluluğu vadeder. Hangi inanç ve ırktan olursa olsun kimse mutsuzluğu arzulamaz. İslam dini de Müslümanların dünya ve ahirette mutlu olmasını ister ve bunun yollarını gösterir ve asıl mutluluğa, kendisinin belirlediği sınırlar dâhilinde kalınması halinde erişilebileceğini beyan eder. Bu yüzden, sevinmek ve eğlenmek beşeri bir ihtiyaç olmakla birlikte bunun meşru yollarla sağlanması elzemdir. Din, belirlediği bu kuralların öncelikle insanın iç dünyasında uygulanmasını ister. İç dünyada uygulanan bu kuralların etkisi söz ve amellere de yansır.

Din karşısında insanların sorumlulukları, ehliyetleri oranıncadır. Ehliyet oranı arttıkça sorumluluk da artar, azaldıkça sorumluluk da azalır. Ehliyeti belirleyen koşullar vehbî ve kesbî olmak üzere ikiye ayrılır. Kesbî olan koşullar arasında yer alan mizah, sevinme ve eğlenmenin en önemli araçlarından biri olarak, meşru olabildiği gibi gayri meşru da olabilmektedir. Müslüman birey ve toplumlara düşen bu aracı meşru şekilde kullanmalarıdır. Gayri meşru bir şekilde kullanılan mizah, mizahla arzulanan sonucun aksi olan tatsızlık, aşağılama, düşmanlık gibi sonuçları doğurur.

İslam'ın sevinme, gülme ve eğlenme vasıtalarına meşru çerçevede kaldığı sürece izin vermesi, İslam'ın insanı bir bütün olarak değerlendirdiğini, bir tarafını alıp diğer bir tarafını ihmal etmeme yolunu tercih ederek genişlik ve denge dini olduğunu ortaya koymuştur.

Bunun en bariz örneklerini İslam tarihinde, Peygamber (s.a.s.) ve sahabesinde mizahı görmek mümkündür. Daha sonraki Emevî ve Abbasî dönemleriyle birlikte mizah konusu ve mizahın materyalleri bir disiplin haline gelmiş, müstakil bir alana dönüşmüştür.

Bu dönemlerden itibaren mizah, gerek güldürü, gerekse de yergi boyutuyla İslam edebiyatında da etkisini göstermiş, edebiyatın içinde müstakil bir başlık haline gelmiş ve klasik dönemden bu güne dek bu minvalde eserler verilmiştir.

Mizah kelimesinin kendisi direk Kur'an'da geçmemekle birlikte, anlamdaş veya anlamca yakın olan kelimeler kullanılmaktadır. Sünnette ise bu kavram ve anlamdaş kavramlar defaaten kullanılmıştır. Gerek Kur'an ve sünnette mizaha dair pek çok delil vardır. Bu deliller daha çok mizahı över mahiyette olmakla birlikte, mizahı yeren deliller de mevcuttur. Bunlar da mizahın meşru olan ve olmayan şeklinde, kendi içinde bazı özellik ve şartlar taşıyan iki kısma ayrıldığını göstermektedir.

Mizahı öven hadislerde Peygamber'in (s.a.s.) ailesi ve sahabesiyle ilgili hadisler yer almaktadır. Aynı zamanda sahabenin Peygamber'le (s.a.s.) ve kendi aralarında yaptıkları mizah türleri, tabiîn ve selef ulemasının yaptığı sözlü veya fiilî mizahlar rivayet edilmektedir.

Mizah aslında mübah iken, yerine göre mendup veya vacip, ya da mekruh veya haram olabilmektedir. Mizahı yeren hadisler, mizahın kendisinden ötürü değil, mekruh veya haram unsurlar barındırdığından mizahın yerildiği anlaşılmaktadır.

Olumlu veya olumsuz şekliyle mizah yoluyla söylenen veya yapılan bazı sözlerin din ve şariat nezdinde doğurduğu bazı sonuçlar vardır. Akideyi ilgilendiren alanlardaysa akidevî, fikhî ilgilendiren konulardaysa fikhî sonuçları olmaktadır.

Fikhî sonuçları açısından mizah, niyet, ibadetler, muamelat, medeni haller, ceza hukuku gibi fikhî konuların pek çoğuna girebilmektedir. Niyet; abdest, gusül, teyemmüm, namaz, zekât, oruç, hac, cihat, sadaka vb. ibadetle ilgili konularda genel olarak ibadetin

sihhat şartıdır. Dolayısıyla bu ibadetlerin mizahla yapılması, bu ibadetlerin sihhatini ortadan kaldırıbilir.

Özellikle Muâmelât, medeni haller, ceza hukuku alanlarında daha çok görülen mizah konusu, lafızlara mı yoksa niyetlere mi bakılması gerektiği ile ilgili tartışmalar vardır. Salt lafızlara bakmanın kâfi olduğunu savunanlar, mizahla bile söylene lafzın gereğinin yerine getirilmesi gerektiğini savunurlarken, niyetlerin nazar-ı itibara alınmasını gerektiğini savunanlar ise söylenen ya da yapılan mizahla gerçekten neyin kast edildiğine bakılması ve ona göre hükmün verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Özellikle nikah, talak, ric'a gibi hakkında mizaha dair nass bulunan konularda nassların gereğinin yapılması gerekirken, nassın bulunmadığı konularda ise söz ve niyetlerin birlikte mütalaa edilmesinin daha sağlıklı sonuçları doğuracaktır. Binaenaleyh; ibadetler konusunda mizahtan tamamen uzak durmak, insanlar arası alışveriş, şahitlik, ikrar, nikâh ve talak gibi konularda da mizah konusunda son derece temkinli olmak gerekir. Mizahın, gerek içeriği ve gerekse kullanıldığı yer ve zaman açısından sorumluluk gerektirmeyecek şekilde kullanılması, dinî ve dünyevî konularda daha sağlıklı sonuçları beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AMİDÎ, Ali b. Muhammed, el-**İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, I-II**, , el-Mektebi'l-İslâmî, II. Baskı, Lübnan 1402.

ADEVÎ, Mustafâ, **Ahkâmü'n-Nisâ**, Dâru İbn Affân, I. Baskı, Kahire 1999.

ALBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi's Sahîhe**, Mektebetü'l-Me'ârif, I. Baskı.

....., Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî, **İrvâü'l-Ğalîl**: el-Mektebü'l İslâmî, I. Baskı, Beyrut, 1987.

....., Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî, **Muhtasarü's-Şemâili'l-Muhâmmediye**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, I. Baskı, Ürdün H. 1405.

....., Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî, **Sehîh'u-İbni Mâce**, Mektebü't-Terbiye el-Arabî Lidüveli'l-Halîç, I. Baskı, 1407.

ASÂKİR, Alî b. el-Hasan b. Hibetullâh b. Abdullâh, İbn Asâkir, **Târihu Dimeşk**, Mektebetu Kenzi'l-M'arife, I. Baskı, Cidde 1429, Ayn Harfî.

ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), **el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe, I-IX**, I. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1998.

....., Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), **Fethu'l-Bârî Bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XIII**, Dârü'r-Reyyân Li't-Türâs, II. Baskı Kahire 1987.

AVDE, Salman b. Fahd, **el-Mizah**, <http://www.islamtoday.net/salman/mediashow-108-472.htm>, (18. 07. 2014).

AZİMÂBÂDÎ, Muhammed Şemsülhak, **Avnü'l-Ma'bûd**, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Cae fi'l-Mizâh, el-Mektebetü's-Selefiyye, II. Baskı, Medine 1968, c.13, s. 342-343.

BA'LÎ, Bedrüddin Abdullah Muhammed b. Alî el-Hanbelî, **Muhtasarü'l-Fetâvâ el-Mısriyye l-İbni Teymîyye**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 605

BAŞARA, Gamze Turan ve Başara, İzzet, **Borçlar Kanunu Tasarısında İrade Sakatlıkları**, Prof. Dr. Fırat Öztan'a Armağan II, Sabih Arkan, Turhan Kitapevi, I. Baskı, Ankara Şubat 2010, c.1, s. 335-351, s. 335-336.

BEHENSÎ, Ahmed Fethî el-Behensî, **el-Mevsû'etü'l-Cinâiyyetu fi'l-Fikhi'l-İslâmî, I-IV**, Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyyeti, Lübnan 1991.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, **Şu'abü'l-İmân**, I. Baskı, Dârü'l-Fikir, Lübnan 1424.

....., Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, **Delâilü'n-Nübbüveti, I-VII**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Lübnan H. 1405.

BİLGİLİ, İsmail, **Ehliyet Arızalarından İkraş Şartları ve Kısımları**, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2010 / 1, s. 237-270

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), **el-Cami'u's-Sahîh**, I. Baskı, el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire H. 1400.

....., Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), **el-Edebü'l-Müfred**, Müessesetü'l-Kütübi'l-'Arabiyye, II. Baskı, Beyrut 1996.

BUHÂRÎ, Abdülaziz b. Ahmed, **Keşfü'l-Esrâr An Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1997.

CÂHİZ, Ebû Osman, 'Amr b. Bahr, , **el-Buhalâ**, Dâru Sadır, Beyrut.

CEZÎRÎ, Abdurrahmân el-Cezîrî, **el-Fıkhu Alâ el-Mezâhibi'l-Arb'ati**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, II. Baskı, Beyrut 2003.

CEZZÂR, Muhammed Hammad, **et-Te'ârüd Beyne'l-Edilleti'n-Nekliyye ve Eseruhü Fi'l-Muâmelati'l-Fıkhiyye**, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Gazze İslam Üniversitesi, Filistin 2004.

DÜSÛKÎ, Muhammed b. Ahmed b. Arefe, **Hâşiyetü'd-Düsûkî, I-VI**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1996.

EBÛ DAVUD, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), **es-Sünen**, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan H. 1389.

EBÛ ĞUDDE, Hasan Abdülgânî Ebû Ğudde, **el-Mizâh fi'l-İslâm**, Râbitatü'l-'Âlemi'l-İslamî, Da'vetü'l-Hak, Yıl: 1427, 23. Yıl.

EBÛ NU'ÂYİM, Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ, I-X**, II. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1423

EKİNCİ, Ekrem Buğra, **İslam Hukuku - Umumî Hususlar**, Arı Sanat Yayınları, I. Baskı, Mayıs 2006, İstanbul, s. 23.

FENOGLİO, Irene ve François Georgeon, **Doğu'da Mizah**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000: Çev: Ali Berktaş.

GAZALÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn, I-IV**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan.

ĞAZZÎ, Ebû'l-Berekât Bedrüddîn Muhammed b. Radıyyiddîn el-Gazzî el-Âmirî (ö.984/1577), el-Merâh fi'l-Müzah, <http://www.al->

mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001264-www.al-mostafa.com.pdf
(21. 12. 2013).

GÜNGÖR, Erol, **Kelâmî Sahada Estetik Yapı Organizasyon**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

HAKÎM, Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî, **el-Müstedrek Ala's-Sahîheyn**, Dârü'l-Ma'rife, II. Baskı, Beyrut 1427.

HATTÂB, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahmân el-Meğribî el-Hattâb, **Mevâhibü'l-Celîl Muhteserü Halîl**, Dârü'l-Fikir, II. Baskı, Beyrut 1987.

HEYSEMÎ, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405)
Mecma'u'z-Zevâ'id, I-X, Müessesetü'l-Ma'ârif, 1406.

İBN ABDÜSSELAM, İzzüddîn, **Şecertü'l Mearif ve'l-Ahval**, Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, I. Baskı, Lübnan 2003.

İBN ASÂKİR, Ali b. el-Hasan b. Hibetüllah b. Abdullah, **Târihu Dimeşk**, Mektebetü Kenzi'l-Ma'rife, I. Baskı, Cidde 1429.

İBN HAMDÛN, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Alî b. Hamdûn en-Nisâbü'rî, **et-Tezkiretü'l-Hemdûniyye**, (<http://shamela.ws/browse.php/book-10646>).

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), **el-Müsned**, I. Baskı, Dârü'l-Hadis, Kahire, 1995.

İBN HİBBAN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bestî, **Sahîhu İbni Hibbân**, Müessesetü'r-Risâle, II. Baskı, Beyrut 1414.

....., **Ravdatü'l-'Ukelâ ve Nüzhetü'l-Fudalâ**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBN KAYYİM, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), **Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd, I-VI**, Müessesetü'r-Risale, III. Baskı, Beyrut 1998.

....., Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), **Bedâi'ü'l-Fevâid I-IV**: Dârü'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut.

....., Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), **İ'lâmü'l-Muvakkı'n 'an Rabbi'l-Âlemîn**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

İBNÜ'L-KÂSS, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Ahmed et-Taberî, **Cüzün Fîhi Fevâidu Hadîs Ebî Umeyr**, Mektebetü's-Sünneh, Birinci Baskı, Kahire 1992

İBNU KÜDÂME, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283), **el-Mügnî ve eş-Şerhü'l-Kebîr I-XII**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBN MÂCE Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), 2. Baskı, **Sünenu İbn Mace**, Dârü'l-Marife, Lübnan 1997.

İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrahîm b. Muhammed, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir 'Ala Mezâhibi Ebî Hanîfe en-Nü'mân**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid, I-II**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 10. Baskı, Beyrut 1988

İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, **Ahkamü'l-Kuran**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 2006.

İBNÜ'L-HÜMAM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), **Şerhu Fethi'l-Kedîr, I-X**, Dârü'l-Fikir, 2. Baskı, Beyrut.

İBNÜ'L-MÜNZİR, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim en-Nisaburî, **el-İcm'a**, Mektebetü'l-Furkan ve Mektebetü Mekke es-Sekafiyye, II. Baskı, Birleşik Arap Emirlikleri 1999.

İSBEHÂNÎ, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râğib, **Muhaderâtü'l-Üdebâ ve Muhâverâtü's-Şuâra ve'l-Bülağâ**, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut.

İSFEHÂNÎ, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah, **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ**, I-X, II. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1423.

İZZÜDDÎN, b. Abdüsselâm, **Şecertü'l Ma'ârif ve'l-Ahvâl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Lübnan 2003.

KÂMİL HASAN, Ebû Sâlih Nebil Kâmil Hasan, **Ehliyetu't-Teklif 'İnde'l-Usûliyyin**, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cami'etu'n-Necahi'l-Vataniyye, Nablus, Filistin 2011.

KÂRÎ, Ali b.Sultan Muhammed, **Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih**, Bâbü'l-Mizâh, Dâru'l-Fikr, 2002, s. 3061.

KARDÂVÎ, Kardavî, Yusuf, **Fikhü'l-Ğinâ ve'l-Musîkî Fi Davi'l-Kuran ve's-Sünne**, Müessetü'r-Risâle, I. Baskı, Suriye 2007, s. 29; <http://www.qaradawi.net/new/library2/298-2014-01-26-18-55-40/4086->

KARRÂFÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris, **el-Fürûk**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1998, I-IV.

KOMİSYON, (Hasan Aksoy, Bilal Kemikli (Ünite 1, 10), Mustafa İsmet Uzun (Ünite 2, 4), Hasan Aksoy (Ünite 3, 8), Âlim Yıldız (Ünite 6, 7), Ali Öztürk (Ünite 5, 9), **Türk İslam Edebiyatı**, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1107, Eskişehir Ocak 2013.

KÖTEN, Akif, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam I-IV**, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, c. IV.

....., **Peygamber Döneminde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler**, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, c. IV

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, **el-Cam'î Li Ahkami'l-Kuran, I-XX**, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut 1997.

MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut, 1993.

MENÂVÎ, Muhammed Abdürraûf el-Menâvî, **Feydü'l-Kedîr Şerhü'l-Cam'î's-Sağîr**, Dâru'l-Marife, II. Baskı, Beyrut 1972.

MEVSİLÎ, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683/1284), **el-İhtiyâr li Talîli'l-Muhtâr, I-IV**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. (Basım tarihi verilmemiş.)

MÜBAREKFURÎ, Ebû'l-Ulâ Muhammed b. Abdurrahmân b. Abdürrahîm el-Mübârekfurî (ö. 1353), **Tühfetü'l-Ahvezî Şerhüt-Tirmizî**, Dâru'l-Fikir, (Basım tarihi ve sayısı verilmemiş.)

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahih**, I. Baskı, Dâru İhâyî'l-Kütübi'l-'Arabîyye, Suriye H. 1374.

NEDÎM, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm (ö. 385/995), **el-Fihrist**, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1996.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan, **Sünen en- Nesâî**, I-VIII, Dâru'l-Marife, IV. Baskı, Beyrut 1997.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), **Kitâbü'l-Mecm'u, I-XXIII**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, I. Baskı Beyrut 1995 (ö. 676/1277).

....., Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), **Rawdatü't-Tâlibîn ve Ümdetü'l-Müftîn**, I-XII, el-Mektebü'l-İslâmî, III. Baskı, Beyrut 1991.

....., Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), **Şerhü'n-Nevevî 'Alâ Sahîhi Müslim, I-IX**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1995.

REMLÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hamza, **Nihâyetü'l-Muhtâc İla Şerhi'l-Minhâc, I-VIII**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

NİSÂBÛRÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahîm b. el-Münzir en-Nisâbûrî, **el-İcma'**, Mektebetü'l-Furkân ve Mektebetu Mekke es-Sekâfiyye, II. Baskı, Birleşik Arap Emirlikleri 1999.

NİSÂBÛRÎ, Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek Ala's-Sahîheyn**, Dârü'l-Ma'rife, II. Baskı, Beyrut 1427.

SCHACHT, Joseph, **İslâm Hukukuna Giriş**, (Çev: Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener), Ankara Üniversitesi, İlahiyat fakültesi yayınları, II. Baskı, Ankara 1986

SERAHSÎ, Ebû Abdillâh Radiyyüddîn Burhânü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed es-Serahsî et-Tûsânî (ö. 571/1176), **Kitâbü'l-Mebsût, I-XXX**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, (Basım tarihi verilmemiştir.)

SİNDÎ, Ebü'l-Hasan el-Hanefî, **Hâşiyetü's-Sindî Ala İbn Mâce**, Kitâbü'l-Edeb, Bâbu Mâ Cae fi'l-Mizâh, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, c. 4, s. 211.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kevâid ve Fürû'i Fıkfi's-Şafi'iyye**, Müessetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, I. Baskı, Beyrut 1994.

....., Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, **el-Cami'ü's-Sağir**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), **el-Ümm, I-IX**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1994.

ŞÂKİR, Abdülhamîd, **el-Fükâhe ve'd-Dıhk**, Metâbi's-Siyâseti, Kuveyt 2002.

ŞERBÎNÎ EL-HATÎB, Muhâmmmed, **Müğni'l-Muhtâc, I-IV**, Müessetü't-Târih'i-l Arabî, Beyrut.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), **el-Mu'cemü's-Sağîr**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, Beyrut.

TABERÎ, Ebü'l-Abbas, Ahmed b.Ebi Ahmed, **Fevaidu Hadisi Ebi Umeyr**, Mektebetü's-Sünne, Birinci Baskı, Kahire 1992.

TAFTAZÂNÎ, Sa'düddîn Mes'ud b.Ömer, **Şerhü't-Telvîh Alâ et-Tavdîh, I-II**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), **es-Sünen**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. (Basım tarihi verilmemiştir.)

'UKEYL MUSA, Muhammed Hasan 'Ukeyl Mûsâ, **Nuzhetu'l-Fudalâ Tehzîbu Siyeri 'Alâmi'n-Nubelâ**, Dârü'l-Endelus, Suudi Arabistan (Baskı yılı ve sayısı verilmemiştir.)

YILDIRIM, Mustafa Fadıl, **Borçlar Kanunu Tasarısında İrade Sakathı Halleri**, Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan , [Ünal](#), Mehmet (Editör), [Başpınar Veysel](#), [Ozanoğlu Hasan Seçkin](#), Yılmaz [Süleyman](#), Seçkin Yayıncılık, Ankara Şubat 2009, s. 931-945.

YILDIRIM, Tugba, **Lehçetü'l-Hakâyik'ta Mizah Söylemi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

YÜCEBAŞ, Hilmi, **Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi**, Milliyet Dağıtım, III. Baskı, İstanbul 1976.

ZERKÂ, Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, **Şerhü'l-Kevâ'idi'l-Fıkhiyye**, Dârü'l-Kalem, III. Baskı, Suriye 1993.

ZEYLE'Î, Cemalüddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeyle'î, **Nasbü'r-Râyeti Tahrîcu Ehâdisi'l-Hidâye, I-V**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1996.

ZUHAYLÎ, Vehbe ez-Zuhaylî, **Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî, I-II**, Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, I. Baskı, Suriye 1986.

E-KİTAP

ÂBÎ, Mansur b. El-Hüseyin er-Razî, **Nesrû'd-Dür fi'l-Muhâdarât**, <http://islamport.com/w/adb/Web/606/138.htm>, (28. 04 2014).

EKİNCİ, Ekrem Buğra, Şimşirgil Ahmed, **Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle**, 2007 İstanbul, <http://www.ekremlugraekinci.com/pdfs/cevdet.pdf>, (10.07.2014)

İBN HAMDUN, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Ali en-Nisaburî, **et-Tezkiretü'l-Hemduniyye**, <http://shamela.ws/browse.php/book-10646>, (15.07.2014.)

MÜFRİC, Süleymân b. Abdülkerîm, **el-İfsâh An Menheciyeti'l-İslâmi fi'l-Mizâh**, <http://www.ktibat.com/showsubject-link-1137.html>, (04.08.2014).

VİLD, Kerîm Muhammed Abdullâh, **el-Mizâhu fi's-Sünneti**, Medârü'l-Vatan,, <http://www.ktibat.com/showsubject-link-785.html> (15.06.2014).

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

ALBAYRAK, Nurettin, “Mizah”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2005, c. XXX, s. 208-209.

ARI, Abdüsselam, “Rıza”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2008, c. 35, s. 57-59.

ÇİTÇİ, Hasan, “Mizah”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2005, c. XXX, s. 206-208.

DURMUŞ, İsmail, “Mizah”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2005, c. XXX, s. 205-206.

KAHRAMAN, Âlim, “Mizah”, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2005, c. XXX, s. 209-211.

PALA, İskender, “Hezl”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2005, c. XVII, s. 305-306.

MAKALE VE TEBLİĞLER

AKKUŞ, Metin, Doğu Kültüründe Nasreddin Hoca Tipinin Benzerleri, Atatürk üniversitesi, Nasreddin Hoca Paneli Bildiri Metni, 15 Mayıs 2002.

ALTINAY, RAMAZAN, İslam Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2004, c. 4, S. 15, s. 77-96.

....., **İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri II**, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, 2005, c. 5, S. 16, s. 73-90.

ARSLAN, Faruk, Doğu'nun İlk Mizah Dergisi: Molla Nasreddin, Aksiyon dergisi, 25 Mayıs 1996; (<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1561-dogunun-ilk-mizah-dergisi-molla-nasreddin.html> 27 Ocak-02 Şubat 2014, 31.01.2014).

AVCI, Artun, Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece, Birikim Dergisi, Şubat (2003), Sayı 166.

BATISLAM, Hanife Dilek, Divan Edebiyatında Latife ve Hezl, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, c. 22, S. 1, s. 229-242.

BEDR, Bedr b. Nâsır el-Bedr, el-Vakfu 'Ala'l-Kurân, Mecelletü'l-Bühusi'l-İslâmiyye, S. 77, Zi'l-K'ade-Sefer 1426-1427, s.109-162, s. 129-130-131.

CEMİL, Suphi Muhammed, Usulcülere Göre Te'âruzun Hükümü, Hikmet Yurdu, yıl: 1, Sayı:2.

CEYLAN, Seldağ Güneş, Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi, Gazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi dergisi, 2004, c. 7, S. 1-2, s. 75-93.

ÇİFTÇİ, Hasan, Klasik İslam Edebiyatında Hiciv ve Mizah, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 1998, S. 10, s. 139-162.

DOĞAN, Yusuf, Hz. Peygamber ve Mizah, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VIII / 2, s. 191-203, Sivas Aralık-2004.

....., **Emeviler Döneminde Mizahı Etkileyen Faktörler**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:4, S: 8, Sivas 2006, s. 209-236.

....., **Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl, VI, S. 22, Yaz 2006, s. 95-112.

EBÛ ĞUDDE, Hasan Abdülğani, **el-Mizahu Fi'l-İslam**, Rabitatü'l-Alemi'l-İslamî, Da'vetü'l-Hak (Tahkimli Aylık Kitap), Sayı: 216, Yıl: 1427, 23.

EBÛ SALİH, Nebil Kamil Hasan, **Ehliyetü't-Teklif İ'nde'l-Üsuliyyin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cami'etü'n-Necahi'l-Vataniyye, Nablus, Filistin, 2011.

GÜNAY, Meryem Günay, **Roma Hukukundan Günümüze Muvazaa Kavramı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk (Roma Hukuku) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

KANDEMİR, M. Yaşar, **“Ahmed b. Hanbel”**, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c. 2, ss.75-80.

KARSLI, Ümit, **Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi**, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

KILIÇ, Zülküf, **Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel**, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, Ankara, Summer 2012, s. 1741-1750.

....., **Klasik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık 2008, c. 1, S. 1.

KOÇ, Nevzat, **Türk Medenî Hukukunda ve Roma Hukukunda Hükümsüzlük (=Butlan)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl. 2 (1981), S. 2, s. 127-172.

KOTAN, Yusuf, **Mahalli Fıkra Tipine Bir Örnek: Erzurumlu Naim Hoca**, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Ankara Summer 2012, p. 1791-1802

MESSİCK, Brinkley, **Hukukî İşlemlerde Niyet ve İfade**, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 17. Nisan 2011, s. 145-166.

NUR, Abdurrahman b. Abdullah Nûr; **Mecelletü'l-'Arabiyye**, “**Sekafetü's-Sahrâ**”, Cemâdi'l-Ûla, 1435-Mart, 2014, sayı: 448, 1435-Mart, 2014, sayı: 448.

ÖZDEMİR, Nebi, **Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca**, Milli Folklor Dergisi, 2010, Yıl 22, S. 87.

ŞAHİN, Şener, **Klasik Arap Nesrinde 'Hazırcevaplılık' Olgusu**, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 18, S. 1, s. 331-364.

UZUNPOSTALCI, Murtaza, **İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler**, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 9, 2007, s. 67-100

WİLD KERİM, Muhammed b. Abdillâh, **el-Mizahu fi's-Sünneti**, Mecelletü'l-Buhusi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ, Sayı: 68

TÜRKMEN, Fikret, **Osmanlı Döneminde Türk Mizahı**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 4, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2000, s. 1-10.

SÖZLÜKLER

CÜRCANİ, Ali b. Muhammed b. Ali, **et-Ta'rifat**, Dârü'l-Kitabi'l-Arabiyye, III: Baskı, Lübnan 1996.

EBÛ CEYB, Sa'dî, **el-Kâmusü'l Fıkhî**, İdâretü'l-Kuran, Karaçi, Pakistan. (Baskı yılı ve sayısı belirtilmemiştir.)

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît, I-II**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, I. Baskı, Lübnan 1997

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânü'l 'Arab, I-XVIII**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî ve Müessesetü't-Târihi'l-'Arabî, I. Baskı, Lübnan 1995.

KAL'ECÎ-KUNEYBÎ, Muhammed Revvâs Kal'ecî ve Hamid Sâdık Kuneybî, **Mü'cemu Lügati'l Fukâha**, Dârü'n Nefâis, II. Baskı, Lübnan 1998

KEFEVÎ, Ebü'l-Bekâ Eyüb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, **el-Külliyât**, Müessetü'r-Risâle, II. Baskı, Lübnan 1998.

OLGUN, Olgun Tahir, **Edebiyat Lügati**, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1936.

RÂĞİB EL-İSFEHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım, el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğib el-İsfehânî, **el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kurân I-II**, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, I. Baskı, Mekke 1997.

SÂMÎ, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, Der Saadet, İstanbul 1317.

ZÜBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Mezhiç ez-Zübeydî (ö. 379/989), **Tâcü'l-'arûs**, et-Türâsü'l-'Arabî, I. Baskı, Kuveyt 1990.

WEB TABANLI KAYNAKLAR

CİBRÎN, Abdullâh b. Abdurrahmân el-Cibrîn, İbhâcü'l-Müminîn bi Şarhi Meheci's-Sâlikîn, c. 2, s. 187, <http://www.ibn-jebreen.com/books/3-52-2989-2745-.html>, (10.08.2014).

FEVZÂN, Sâlih b. Fevzân b. Abdullah, <http://www.alfawzan.af.org.sa/node/5935> veya <http://www.alfawzan.ws/AlFawzan/FatwaaTree/tabid/84/Default.aspx?View=Page&NodeID=19878&PageID=3733>, (10. 08. 2014).